

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης

Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης και Δημοσίου Δικαίου
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Δημόσιο Δίκαιο και Δημόσια Πολιτική»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Το Πολιτικό Έγκλημα στην Ελλάδα: ιστορικές καταβολές και σύγχρονη
συνταγματική πραγματικότητα**

της

Ευφροσύνης Λιαροκάπη

A.M:171112

Επιβλέπων :Γεώργιος Χ. Σωτηρέλης
Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου

Αθήνα, Ιανουάριος 2019

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
1. Το Θέμα	5
2. Ορολογικές αποσαφηνίσεις για το πολιτικό έγκλημα.....	6
3. Η συνταγματική διάκριση μεταξύ κοινού και πολιτικού εγκλήματος.....	6
4. Η δύσκολη εννοιολογική οριοθέτηση του πολιτικού εγκλήματος.....	7
Α. Η Αντικειμενική Θεωρία	8
Β. Η Υποκειμενική Θεωρία.....	10
Γ. Η Μικτή Θεωρία.....	11
Δ. Η Θεωρία του πολιτικού εγκληματία.....	12
Ε. Απλά και σύνθετα πολιτικά εγκλήματα	14
ΣΤ. Ο εκ πεποιθήσεως πολιτικός εγκληματίας	16
Πρώτο Μέρος	17
ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ	17
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ	17
I. Η ΠΡΩΤΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1844	17
II. ΟΙ ΝΕΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1864	18
1. Απαγόρευση επιβολής θανατικής ποινής.....	19
2. Καθορισμός του ανώτατου ορίου προφυλάκισης.....	19
3. Αμνηστία.....	20
III. ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΕΚΤΟΠΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟ «ΙΔΙΩΝΥΜΟ» ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΩΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΝΤΙΠΑΛΩΝ 1926-1935.....	22
IV. ΟΙ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΚΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΤΟ 1936 ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΑΡΘΡΩΝ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΤΟΥ 1911	27
V. Η ΘΕΣΠΙΣΗ ΤΟΥ «ΑΝΤΕΘΝΙΚΟΥ» ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΕΜΦΥΛΙΑΚΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΕΜΦΥΛΙΑΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ (1946-1967)	30
1. Η περίοδος της Μακρονήσου.....	31
2. Η ποινική και διοικητική καταστολή.....	31
3. Η αντιμετώπιση του εσωτερικού εχθρού υπό το Σύνταγμα του 1952.....	33
4. Το «Παρασύνταγμα»	34
5. Η πολιτικοποίηση του εγκλήματος της κατασκοπείας	35
6. Ο έλεγχος της νομιμοφροσύνης των πολιτών.....	35
VI. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΩΝ (1967-1974).....	36

1. Η αυθαίρετη καταστολή: συλλήψεις, εκτοπίσεις χωρίς δικαστικό ένταλμα, βασανισμοί πολιτών, λογοκρισία	37
2. Οι πολιτικές δίκες των αντιπάλων της Χούντας	38
3. Το «Συνταγματικό Δικαστήριο».....	39
Δεύτερο Μέρος	40
ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	40
ΚΑΙ Η ΜΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ	40
I. Η ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975 ΚΑΙ Η ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ	40
1. Η εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων.....	40
2. Η βουλευτική ασυλία	42
3. Η κατάργηση της θανατικής ποινής.....	44
4. Αμνηστία.....	45
5. Απαγόρευση της έκδοσης αλλοδαπού	46
6. Δικαστική Συνδρομή.....	49
7. Η ιδιορρυθμία των διατάξεων.....	49
II. ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΩΝ ΔΙΚΩΝ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΩΝ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ	50
1. Οι δίκες των μελών της «17 Νοέμβρη» και του «Επαναστατικού Λαϊκού Αγώνα». 50	
2. Τα κρίσιμα ζητήματα	54
A. Η σχέση μεταξύ του πολιτικού εγκλήματος και της τρομοκρατίας	54
B. Η Αντιμετώπιση του πολιτικού εγκλήματι σαν «ανύπαρκτου είδους»	58
Γ. Η μη εφαρμογή των συνταγματικών διατάξεων για το πολιτικό έγκλημα.....	61
Δ. Παράγοντες που δεν επέτρεψαν τη δέουσα εφαρμογή	62
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	63
1. Οι σύγχρονες εκφάνσεις του πολιτικού εγκλήματος σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο	63
2. Η περίπτωση της Χρυσής Αυγής και η τήρηση του Συντάγματος.....	66
3. Συμπέρασμα	68
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	71
1. Ελληνική	71
2. Ξενόγλωσση	76
3. Άρθρα- Εργασίες.....	76
4. Νομοθεσία/Λοιπά Κείμενα.....	78

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί μια μελέτη της έννοιας του πολιτικού εγκλήματος, έτσι όπως έχει αποτυπωθεί με την πάροδο των χρόνων στην ελληνική έννομη τάξη. Αρχικά, αναπτύσσεται μία εννοιολογική οριοθέτηση του πολιτικού εγκλήματος και παρουσιάζονται οι αναπτυχθείσες θεωρίες για την κατανόησή του. Στη συνέχεια, επιχειρείται η ακριβέστερη δυνατή περιγραφή της αντιμετώπισης των πολιτικών εγκλημάτων και των δραστών τους στη χώρα μας, με αφετηρία την πρώτη συνταγματική ρύθμιση στο Σύνταγμα του 1844. Έπειτα αποτυπώνονται τα μέτρα των ελληνικών κυβερνήσεων για τη μεταχείριση των πολιτικών αντιπάλων τους κατά τις περιόδους 1926-1935, τη μεταξική δικτατορία 1936-1940, την εμφυλιακή και μετεμφυλιακή περίοδο 1946-1967, τη δικτατορική περίοδο 1967-1974, καθώς και η ισχύουσα νομοθεσία από την περίοδο τη μεταπολίτευσης του 1975 μέχρι σήμερα. Ακολούθως, γίνεται σύγκριση των εννοιών του πολιτικού εγκλήματος και της τρομοκρατίας υπό το πρίσμα των δικών της «17 Νοέμβρη» και του «Ε.Λ.Α», και καταγράφονται οι σύγχρονες εκφάνσεις του «πολιτικού εγκλήματος» τόσο σε διεθνές, όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Τέλος, περιγράφεται η δράση του πολιτικού κόμματος της Χρυσής Αυγής και τίθενται ερωτήματα σχετικά με τη προστασία της Δημοκρατίας και την τήρηση του Συντάγματος.

Τα στοιχεία έχουν αντληθεί από ακαδημαϊκά εγχειρίδια, μελέτες, νομοθεσία του κράτους, νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, άρθρα αλλά και διαδικτυακές πηγές. Το πλαίσιο, από το οποίο προκύπτουν και τα όρια της παρούσας διπλωματικής εργασίας, είναι το ελληνικό Σύνταγμα και πιο συγκεκριμένα, οι διατάξεις που αναφέρονται στον όρο «πολιτικό έγκλημα».

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ	
Σ.	Σύνταγμα
Εδ.	Εδάφιο
Κ. Ποιν. Δ.	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
Ν. ή ν.	Νόμος
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης
Π.Κ.	Ποινικός Κώδικας
Σελ.	Σελίδα
Παρ.	Παράγραφος
Αρ.	Άρθρο
Ε.Λ.Α.	Επαναστατικός Λαϊκός Αγώνας
Τ.	Τεύχος
ΕφΑθ	Εφετείο Αθηνών
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
Τόμ.	Τόμος
ΠοινΧρον	Ποινικά Χρονικά
ΝοΒ	Νομικό Βήμα

Λέξεις Κλειδιά: Πολιτικό Έγκλημα, πολιτικός Εγκληματίας, αντικειμενική-υποκειμενική-μικτή θεωρία, Σύνταγμα, «αντεθνικό» έγκλημα, «εσωτερικός» εχθρός, τρομοκρατία, πολιτική τρομοκρατία, οργανωμένο έγκλημα, «17 Νοέμβρη», Χρυσή Αυγή.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Το Θέμα

Το πολιτικό έγκλημα έχει διαγράψει μακρά πορεία ύπαρξης με την πάροδο του χρόνου και της ιστορίας. Η αποκωδικοποίηση της έννοιας του πολιτικού εγκλήματος έχει τις ρίζες της στο Σύνταγμα. Όλα τα ελληνικά Συντάγματα από το 1844 και έπειτα εμπεριέχουν σχετικές με αυτό διατάξεις.

Ο όρος «πολιτικό έγκλημα» έχει προκαλέσει έντονες αντιδράσεις στους εκάστοτε φορείς πολιτικής εξουσίας. Μέχρι τον 19^ο αι. τα πολιτικά εγκλήματα θεωρούνταν από τα πιο σοβαρά και αποτρόπαια εγκλήματα, έως ότου επήλθε μία σημαντική στροφή ως προς την θεωρητική και ποινική αντιμετώπισή τους. Με την επιρροή του Διαφωτισμού, ο πολιτικός εγκληματίας αντιμετωπιζόταν ως ιδεολόγος, ένα άτομο με ευγενή κίνητρα, χαρακτηριζόμενο με τόλμη, αυτοθυσία και υψηλούς στόχους.

Συγκεκριμένα έχει λεχθεί ότι¹: «*Ο πολιτικός εγκληματίας ούτε εχθρός της κοινωνία είναι, ούτε άγεται εις τας πράξεις του εξ ελατηρίων υλικών. Σημαιοφόρος νέων ιδεών και εξ ευγενεστάτων αφορμώμενος συνήθως αρχών, ας απολαμβάνει ως υπηρετικές των αληθών συμφερόντων της πατρίδος του, είναι κατά τούτο μόνον ατυχής, καθόσον προχωρεί εις τα ατραπούς της προόδου ταχύτερον από τους συγχρόνους του...*»

Το πολιτικό έγκλημα συνδέθηκε με την αμφισβήτηση του καθεστώτος και κατά κάποιον τρόπο αποτέλεσε μία μορφή νομιμοποίησης της «επανάστασης»². Αποτέλεσμα αυτού ήταν τα κράτη να ανακηρύσσουν τους πολιτικούς εγκληματίες σε επαναστάτες με υψηλές προσδοκίες και να τους αναγνωρίζουν ευνοϊκότερα μέτρα αντιμετώπισης έναντι των κοινών εγκληματιών.

Σήμερα η εικόνα αυτή έχει ανατραπεί, καθώς ο πολιτικός εγκληματίας που δρα με βάση το προσωπικό του συμφέρον δεν έχει καμία σχέση με τον πολιτικό εγκληματία των αρχών του 19ου αιώνα³. Έτσι ξεκίνησε μία περίοδος «απομυθοποίησης» του πολιτικού εγκλήματος. Η εγκαθίδρυση δημοκρατικών καθεστώτων και η επικράτησή τους έναντι των αυταρχικών-μοναρχικών, οδήγησε μία μεγάλη μερίδα της θεωρίας στην άποψη ότι το πολιτικό έγκλημα έχει χάσει το νόημά του.⁴ Το ζήτημα ύπαρξης του πολιτικού εγκλήματος σε

¹ Τσουκαλάς Κ., *Τα ορκωτά δικαστήρια*, Τεύχος Α', εκδ. Π.Δ. Σακελλάριος, 1929, σελ 204.

² Λίβος Ν., *Η ποινική προστασία του πολιτεύματος*, εκδ. Ποιν. Χρον. ΛΔ', 1984, σελ. 3.

³ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., *Προσβολές του Πολιτεύματος. Άρθρα 134-137 ΠΚ*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1988, σελ 348.

⁴ Μαγκάκης Γ-Α, *Σκέψεις για την διαστολή της τρομοκρατίας από το πολιτικό έγκλημα*, ΝοΒ 50, σελ. 1815.

ένα δημοκρατικός καθεστώς θα αναλυθεί διεξοδικά στο δεύτερο μέρος της εργασίας.

2. Ορολογικές αποσαφηνίσεις για το πολιτικό έγκλημα

Η έννοια του πολιτικού εγκλήματος εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην Ευρώπη της Παλινόρθωσης, στη δεύτερη και την τρίτη δεκαετία του 19ου αιώνα, ενώ η αφετηρία χρησιμοποίησης του όρου συναντάται στο γαλλικό ποινικό κώδικα του 1810. Συνδέεται άρρηκτα με τη συνταγματική ιστορία των δυτικοευρωπαϊκών κοινωνιών. Η πρωταρχική όμως καθιέρωση του πολιτικού εγκλήματος συνοδευόμενου με την ευνοϊκή μεταχείριση του πολιτικού εγκληματία, γίνεται στο γαλλικό συνταγματικό χάρτη του 1830.⁵ Έπειτα, αρκετά Συντάγματα της εποχής προέβλεψαν την ευνοϊκότερη μεταχείρισή τους σε σχέση με τους κοινούς εγκληματίες, με στόχο να αναγνωρίσουν «ευγενή» κίνητρα στους πολιτικούς αντιπάλους των τότε κυβερνώντων που διέπρατταν αξιόποινες πράξεις. Με αυτό τον τρόπο, οι συντάκτες των σχετικών διατάξεων για το πολιτικό έγκλημα, στη μεταβατική εκείνη περίοδο του περάσματος από την απόλυτη στη συνταγματική μοναρχία, θέλησαν να δώσουν κάποια δείγματα φιλελευθερισμού. Η απαγόρευση της θανατικής ποινής για τους πολιτικούς εγκληματίες αποτέλεσε ένα από τα δείγματα αυτής της τάσης.

3. Η συνταγματική διάκριση μεταξύ κοινού και πολιτικού εγκλήματος

Η διάκριση ανάμεσα στα «κοινά» και στα «πολιτικά» εγκλήματα στηρίχθηκε στην αντίληψη του πλήρους διαχωρισμού της ιδιωτικής από την πολιτική ζωή, ο οποίος δικαιολογούσε αντίστοιχα αγαθά «κοινά» όταν αφορούσαν σε κάποιο συμφέρον της πρώτης και αγαθά «πολιτικά» όταν ωφελούνταν από αυτά η δεύτερη⁶.

Θεμελιώδη ρόλο στη διάκριση αυτή διαδραματίζει το ίδιο το Σύνταγμα, με την ανάπτυξη ενός πλέγματος ευμενών εγγυήσεων υπέρ των μαχόμενων για την επικράτηση αμιγώς πολιτικών και μη ιδιοτελών σκοπών. Με αυτόν τον τρόπο καθορίζεται η διαφορετική ποινική μεταχείριση των δύο κατηγοριών εγκληματιών. Σήμερα ωστόσο αυτή η άποψη, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, έχει ξεπεραστεί. Σημαντικότερη διαφορά υπήρξε η θεμελιώδης, τόσο πρακτικά όσο και συμβολικά κατά το παρελθόν απαγόρευση της επιβολής της θανατικής

⁵ Λοβέρδος Α., *Παρεκκλίσεις πολιτικής συμπεριφοράς και σύνταγμα: πολιτικό έγκλημα, τρομοκρατία, πολιτικό άσυλο*, έκδοση, εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 1988, σελ.66.

⁶ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., οπ. π. (υποσημ. 3), σελ 350.

ποινής σε δράστη πολιτικού εγκλήματος, πράγμα που δεν ισχύει πλέον μετά την κατάργηση εν γένει της πρόβλεψης επιβολής της θανατικής ποινής για οποιοδήποτε έγκλημα. Ωστόσο, αξίζει να επισημανθεί ότι σε περιόδους απολυταρχικών κυβερνήσεων, η συγκεκριμενοποίηση της έννοιας του πολιτικού εγκλήματος τις περισσότερες φορές συσχετίζεται με τη δυσμενέστερη μεταχείριση των δραστών⁷.

4. Η δύσκολη εννοιολογική οριοθέτηση του πολιτικού εγκλήματος

Παρόλο που ρυθμίσεις για το πολιτικό έγκλημα έχουν συμπεριληφθεί σχεδόν σε όλα τα ελληνικά Συντάγματα και ισχύουν μέχρι και σήμερα, παράδοξο αποτελεί το γεγονός ότι η έννοια του πολιτικού εγκλήματος δεν έχει προσδιοριστεί μέχρι σήμερα επακριβώς, ούτε υπάρχει ένας ευρέως αποδεκτός ορισμός της. Το ισχύον Σύνταγμα αναφέρεται στο πολιτικό έγκλημα με τις διατάξεις διαφόρων άρθρων του (όπως θα αναλυθούν στη συνέχεια), δεν παρέχει ωστόσο έναν ακριβή ορισμό του πολιτικού εγκλήματος. Η διάταξη του αρ. 7 παρ.3 εδ. β'Σ διέκρινε τα πολιτικά εγκλήματα σε απλά ή αμιγή και σύνθετα. Εκτός όμως αυτής της διάκρισης, ο καθορισμός της έννοιας των πολιτικών εγκλημάτων δεν είναι ευδιάκριτος, καθόσον ούτε ο Ποινικός Κώδικας αλλά και ούτε ο παλαιότερος Ποινικός Νόμος και οποιοδήποτε άλλο νομοθέτημα στην Ελλάδα, προσδιόρισε μέχρι σήμερα την έννοια του πολιτικού εγκλήματος. Η μόνη εξαίρεση αποτελεί η μη καρποφόρα προσπάθεια το 1871 των Ν. Σαρίπολου και Κ. Προβελέγγιου να υποβάλουν νομοσχέδιο, το οποίο εν τέλει εγκαταλείφθηκε⁸. Συνεπώς, ο καθορισμός της έννοιας του εγκλήματος αυτού αφήνεται κατά κύριο λόγο σε επιστημονικές μελέτες και τη νομολογία των δικαστηρίων. Ειδικότερα τη νομολογία έχουν απασχολήσει επανειλημμένα ζητήματα αναφορικά προς το πολιτικό έγκλημα. Η κατάληξη αυτή καθιστά την έννοιά του εξαιρετικά αμφίβολη και μη επιδεκτική καθολικής αποδοχής. Η αδυναμία του εννοιολογικού προσδιορισμού του πολιτικού εγκλήματος, είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη στο χώρο της νομικής επιστήμης ποικίλων συναφών θεωριών περί ορισμού του. Στη θεωρία έχουν διατυπωθεί η αντικειμενική, η υποκειμενική, η μικτή θεωρία, η θεωρία του πολιτικού εγκληματία, καθώς και ορισμένες παραλλαγές τους.

⁷ Δημητράτος Νικόλαος Γ., *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, εκδ. Σάκκουλα Α.Ε, Αθήνα, 2013, σελ.62.

⁸ Λοβέρδος Α., οπ. π. (υποσημ. 5), σελ.69.

A. Η Αντικειμενική Θεωρία

Η αντικειμενική θεωρία καθορίζει την έννοια του πολιτικού εγκλήματος με ένα αντικειμενικό κριτήριο και, συγκεκριμένα, με τη φύση του εννόμου αγαθού που προσβάλλεται με την πράξη. Ειδικότερα, πολιτικό έγκλημα κατά τη θεωρία αυτή, είναι κάθε πράξη που στρέφεται ευθέως κατά της εξωτερικής και εσωτερικής ασφάλειας του κράτους και κατά των πολιτικών δικαιωμάτων στις εκλογές⁹. Στην εσωτερική ασφάλεια περιλαμβάνεται κατά κύριο λόγο το πολίτευμα, ενώ η εξωτερική ασφάλεια αφορά την εδαφική ακεραιότητα, την ανεξαρτησία και τις διεθνείς σχέσεις του κράτους. Πρόκειται δηλαδή, σύμφωνα με την εν λόγω θεωρία, για προστασία συγκεκριμένων «πολιτικών» εννόμων αγαθών, των οποίων η προσβολή αποτελεί εξ αντικειμένου πολιτικό έγκλημα¹⁰, χωρίς να μας αφορά εάν συντρέχει και συγκεκριμένος πολιτικός σκοπός του δράστη. Επομένως, το έγκλημα που προσβάλλει την εσωτερική ή εξωτερική ασφάλεια του Κράτους είναι πολιτικό ανεξάρτητα από το σκοπό του δράστη. Επιπλέον, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι στην περίπτωση κατά την οποία προσβάλλεται πολιτικό έννομο αγαθό αλλά ταυτόχρονα προσβάλλεται και άλλο το οποίο δεν είναι πολιτικό (π.χ η ανθρώπινη ζωή), τότε γίνεται λόγος για σύνθετο πολιτικό έγκλημα (π.χ ανθρωποκτονία εις βάρος του Προέδρου της Δημοκρατίας). Η διάκριση αυτή έχει όχι μόνο εννοιολογική αλλά και πρακτική σημασία, καθόσον οι ευνοϊκές ρυθμίσεις-ευεργετήματα που προβλέπονται για τα αμιγή πολιτικά εγκλήματα, ενίοτε εφαρμόζονται και για σύνθετα πολιτικά εγκλήματα¹¹.

Αντίθετα, κοινό έγκλημα είναι κάθε πράξη που προσβάλλει έννομα αγαθά των ατόμων και δικαιώματα του Κράτους που δεν αφορούν την εσωτερική και εξωτερική ασφάλειά του.

Έτσι, πολιτικά εγκλήματα είναι τόσο οι πράξεις που αποτελούν εσχάτη προδοσία σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 134 παρ.1-2 και 135 του Ποινικού Κώδικα, όσο και εκείνες που συνιστούν προδοσία της Χώρας σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 138 έως 152 αυτού. Τελικά όμως, ως πολιτικά εγκλήματα θωρήθηκαν και θεωρούνται μόνο τα εγκλήματα που στρέφονται κατά της εσωτερικής ασφάλειας του κράτους, ενώ τα εγκλήματα που προσβάλλουν την εξωτερική του ασφάλεια εντάσσονται στα κοινά εγκλήματα. Η αντικειμενική θεωρία αποτελεί την παλαιότερη άποψη περί του πολιτικού εγκλήματος, η οποία υιοθετήθηκε αρχικά από την επιστήμη και στη

⁹ Δημητράτος Νικ. Γ., οπ.π (υποσημ 7), σελ.65.

¹⁰ Λοβέρδος Α., οπ. π. (υποσημ. 5), σελ.74.

¹¹ Όπως για παράδειγμα η παλαιότερη ρύθμιση του α. 7 παρ. 3 Σ. 1975 σύμφωνα με την οποία «Θανατική ποινή επί πολιτικών εγκλημάτων, εκτός των συνθέτων, δεν επιβάλλεται».

συνέχεια την υιοθέτησε σχεδόν πάγια η νομολογία του Αρείου Πάγου¹². Έτσι, σε αποφάσεις κρίνεται ότι : «ως πολιτικό έγκλημα, κατ' αντίθεση προς τα εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου, χαρακτηρίζεται το έγκλημα που στρέφεται αμέσως κατά της πολιτείας και τείνει στην ανατροπή ή αλλοίωση της “καθεστηκυίας” τάξεως, η οποία υπάρχει σύμφωνα με το ισχύον πολίτευμα...».

Σύμφωνα με την κριτική της ως άνω θεωρίας, θετικό σημείο αναφοράς θεωρείται η εγγενής ασφάλεια δικαίου που παρέχεται από μία τέτοια περί πολιτικού εγκλήματος προσέγγιση, καθώς αμβλύνονται τα περιθώρια λάθους ή αυθαιρεσίας του δικαστή. Οι λίγες πιθανότητες λάθους που παρέχει η αντικειμενική θεωρία , έχουν ως αποτέλεσμα να είναι περισσότερο αποδεκτή από τη νομολογία, τόσο την παλαιότερη όσο και τη νεότερη. Ωστόσο, στη σημερινή εποχή, που χαρακτηρίζεται από συνεχή διεύρυνση του χώρου της πολιτικής αλλά και του περιεχομένου της, κρίνεται από πολλούς επιστήμονες αδιανόητο να επιχειρείται η συγκεκριμενοποίηση ορισμένων μόνον εννόμων αγαθών ως πολιτικών. Ο λόγος έγκειται στο γεγονός ότι το κράτος αποτελεί έναν «κεντρικό πυρήνα»¹³, ο οποίος περιβάλλεται από ένα πλήθος εννόμων αγαθών. Για φτάσει στο σημείο κανείς να προσβάλλει τον πυρήνα αυτό, πρέπει πρώτα να πλήξει κοινά έννομα αγαθά (όπως λ.χ ανθρώπινες ζωές, κρατικά έργα κλπ.), τα οποία αφορούν το κράτος και την οργάνωσή του. Η ανατροπή του πολιτικού καθεστώτος επιτυγχάνεται μόνο μέσα από την καταπάτηση και άλλων εννόμων αγαθών, των οποίων η προσβολή βάσει της αντικειμενικής θεωρίας αποτελεί κοινό έγκλημα.

Ως αποτέλεσμα αυτού, έχουν διατυπωθεί ποικίλες ενστάσεις κατά της αντικειμενικής θεωρίας, καθότι οδηγεί στην υπερβολική συρρίκνωση της έννοιας του πολιτικού εγκλήματος¹⁴. Δεν πρέπει να παραλειφθεί το γεγονός ότι σύμφωνα με την αντικειμενική θεωρία αγνοούνται παντελώς τα κίνητρα και ο σκοπός του δράστη, στα οποία ωστόσο βασίζεται και η διάκριση ανάμεσα σε πολιτικά και κοινά εγκλήματα¹⁵. Τέλος, η κριτική της αντικειμενικής θεωρίας καταλήγει πως σε μια εποχή που το κράτος είναι «περιχαρακωμένο από διάφορους έμψυχους και άψυχους μηχανισμούς εξουσίας»¹⁶, προκειμένου ένας πολιτικός εγκληματίας να επιτύχει το στόχο του πρέπει κατ' ανάγκη να προσβάλλει ένα πλήθος έννομα αγαθά, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει αντικειμενικά καθαρό πολιτικό έγκλημα.

¹²Αποφάσεις 1137/1998, 1576/1995, 362/1995.

¹³Μανωλεδάκης Ι., *Ασφάλεια και Ελευθερία, Ερμηνεία του Ν.2928/01 για το οργανωμένο έγκλημα*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2002, σελ. 204.

¹⁴Παρασκευόπουλος Ν., *Σκέψεις για την έννοια του πολιτικού εγκλήματος στην εποχή μας*, , Τόμος 51, ΝοΒ, 2003, σελ.397.

¹⁵Λοβέρδος Α., οπ. π. (υποσημ. 5), σελ.77.

¹⁶Μανωλεδάκης Ι., *Ποινικό Δίκαιο - Γενικό Μέρος, άρθρα 1-49, γ' έκδοση*, εκδ. Σάκκουλα, 1992, σελ. 248.

Η «στενή» αντικειμενική θεωρία προσπάθησε να ενισχύσει τις βασικές αρχές της αντικειμενικής θεωρίας με ένα επιπλέον στοιχείο: να περιοριστούν οι περιπτώσεις όπου θα γινόταν δεκτή η ύπαρξη πολιτικού εγκλήματος. Δεν αρκεί λοιπόν να θίγεται η εσωτερική ή εξωτερική ασφάλεια του κράτους, αλλά θα πρέπει επιπρόσθετα η πράξη του δράστη να έχει μια ιδιαίτερη επικινδυνότητα, έτσι ώστε να συνιστά πράγματι απειλή για το πολίτευμα ή την ύπαρξη του κράτους.

B. Η Υποκειμενική Θεωρία

Στον αντίποδα της ως άνω θεωρίας, βρίσκεται η υποκειμενική θεωρία, η οποία καθορίζει την έννοια του πολιτικού εγκλήματος με ένα υποκειμενικό κριτήριο. Το κριτήριο αυτό είναι ο σκοπός που επιδιώκει ο δράστης με τη διάπραξη του εγκλήματος. Συγκεκριμένα, το έγκλημα είναι πολιτικό όταν ο σκοπός του δράστη είναι πολιτικός και τα κίνητρα του δράστη είναι πολιτικά για την τέλεση της εγκληματικής πράξης, ανεξάρτητα από τη φύση του προσβαλλόμενου έννομου αγαθού. Επομένως, ο σκοπός και τα κίνητρα αναδεικνύονται ως ο μόνος και αποφασιστικός παράγοντας για τη θεμελίωση της κρίσεως περί πολιτικού ή κοινού εγκλήματος. Έτσι και εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου π.χ ληστείες, κλοπές, εμπρησμοί, έκρηξη κατ' άρθρο 270 ΠΚ, μπορούν να χαρακτηριστούν ως πολιτικά εγκλήματα, όταν οι δράστες με τη διάπραξή τους επιδιώκουν πολιτικούς σκοπούς. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι την υποκειμενική θεωρία για τον καθορισμό του πολιτικού εγκληματία, βασίστηκε ο ιταλικός ποινικός κώδικας το 1930, ο οποίος ίσχυσε και την περίοδο της δικτατορίας στην Ιταλία¹⁷. Η έλλειψη επιστημονικών κριτηρίων για τον καθορισμό των πολιτικών εγκληματιών υπό το πρίσμα της συγκεκριμένης θεωρίας, μπορεί εύκολα να καταλήξει σε αυθαίρετες αποφάσεις και στρεβλώσεις. Η υποκειμενική θεωρία, σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη δεν είναι ορθή, γιατί παραγνωρίζει τη συνταγματική διάκριση των πολιτικών εγκλημάτων σε απλά και σύνθετα. Πράγματι, με την εφαρμογή του υποκειμενικού κριτηρίου χαρακτηρίζονται ανεπίτρεπτα ως απλά πολιτικά εγκλήματα, εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου, που μόνο έμμεσα στρέφονται κατά της πολιτικής οργάνωσης του Κράτους. Σύμφωνα με τη «στενή» περί πολιτικού εγκλήματος υποκειμενική θεωρία δεν αρκεί ο οποιοσδήποτε πολιτικός σκοπός του δράστη για να χαρακτηριστεί το έγκλημα πολιτικό αλλά θα πρέπει ο δράστης μέσα από την τέλεση εγκληματικών πράξεων να αποσκοπεί συγκεκριμένα στην ανατροπή ή

¹⁷Λοβέρδος Α., οπ. π. (υποσημ. 5), σελ.85.

μεταβολή του ισχύοντος πολιτεύματος. Η υποκειμενική θεωρία σε βάθος χρόνου είχε μικρή μόνον επίδραση στη νομολογία, καθότι «σε ένα σύστημα κατ' εξοχήν αντικειμενικού αδικού είναι ασύμβατη η αντικατάσταση του εννόμου αγαθού από τα στοιχεία του σκοπού και των κινήτρων του δράστη».¹⁸

Γ. Η Μικτή Θεωρία

Η μικτή θεωρία, η οποία χαρακτηρίζεται και ως αντικειμενικο-υποκειμενική θεωρία, καθορίζει την έννοια του πολιτικού εγκλήματος με το συνδυασμό και των δύο κριτηρίων, τόσο του αντικειμενικού, όσο και του υποκειμενικού. Έτσι, κατά τη θεωρία αυτή για την έννοια του πολιτικού εγκλήματος απαιτείται η πολιτική φύση τόσο του προσβαλλόμενου έννομου όσο και του επιδιωκόμενου σκοπού¹⁹. Τη θεωρία ακολούθησε η απόφαση 761/1975 του Αρείου Πάγου η οποία δε θεώρησε ορισμένα κοινά εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου (παράνομη κατοχή όπλων και εκρηκτικών υλών, οπλοφορία, έκρηξη μηχανικής συσκευής με εκρηκτικές ύλες με πρόθεση, φθορά ξένης ιδιοκτησίας, κλοπή, πλαστογραφία πιστοποιητικού και εκβίαση) ως πολιτικά εγκλήματα ούτε καν ως συναφή με πολιτικό έγκλημα, για τα οποία απαγορεύεται η έκδοση. Το Δικαστήριο απέκρουσε τον πολιτικό χαρακτήρα των εγκλημάτων με την αιτιολογία ότι «εκ του κινήσαντος τον εκκαλούντα ελατηρίου, του υπ'αυτού επιδιωχθέντος σκοπού και της φύσεως των προσβληθέντων δικαιωμάτων των παθόντων προκύπτει ότι πρόκειται περί πράξεων του κοινού Ποινικού Δικαίου στρεφόμενων κατά του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος και διαφόρων φυσικών προσώπων και ουχί, ουδ' εμμέσως, κατά της πολιτικής οργανώσεως του Ιταλικού Κράτους, μη τεινουσών δε εις ανατροπήν ή αλλοίωσιν της κατά το ισχύον εν Ιταλία πολιτευμα καθεστηκυίας τάξεως ή εις παρεμπόδισιν απειλουμένου τυχόν κατ' αυτής πολιτικού εγκλήματος». Η μικτή θεωρία, δείχνει να αποφεύγει τα μειονεκτήματα των δύο άλλων θεωριών, καθότι περιορίζει ακόμα περισσότερο την έννοια του πολιτικού εγκλήματος: στοχεύει στη βελτίωση της αντικειμενικής θεωρίας λαμβάνοντας υπόψη τα πολιτικά κίνητρα του δράστη και περιορίζει αρκετά το σκοπό του, ο οποίος δεν αρκεί να είναι πολιτικός, αλλά επιβάλλεται να τείνει ευθέως προς την ανατροπή ή μεταβολή του πολιτεύματος ή απειλεί την ύπαρξη της Πολιτείας. Παρόλα αυτά, ένα

¹⁸ Μανωλεδάκης Ι., *Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του Ποινικού δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1998, σελ. 53.

¹⁹ Καρύδης Βασίλης Χ., Κουράκης Νέστωρ Ε., «Πολιτικό έγκλημα και Τρομοκρατία: Δύστροπες σχέσεις και μεταλλάξεις», στη συλλογική έκδοση «Πολιτική Επιστήμη» με επιμ. Α.-Ι.Δ. Μεταξά, τ. Β' «Πολιτική Ψυχολογία», εκδ. Ι. Σιδέρη, Αθήνα, σελ 4.

μειονέκτημά της είναι ότι αδυνατεί να προσδιορίσει επακριβώς τα έννομα αγαθά. Επιπλέον δεν υπάγονται στη μικτή θεωρία τα σύνθετα πολιτικά εγκλήματα παρά μόνο τα αμιγή²⁰, εφόσον απαιτείται προσβολή μόνο πολιτικών εννόμων αγαθών. Παράλληλα, η ανεύρεση των πολιτικών κινήτρων που αποσκοπούν στην ανατροπή του πολιτεύματος, καθίσταται εξίσου δύσκολη, όπως και στην υποκειμενική θεωρία. Ως εκ τούτου, διαφαίνεται ότι στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, η μικτή θεωρία δείχνει να ταυτίζεται άλλοτε με την αντικειμενική και άλλοτε με την υποκειμενική και τα μειονεκτήματά τους²¹.

Δ. Η Θεωρία του πολιτικού εγκληματία

Τόσο οι ατελείωτες αντιφάσεις όσο και αδιέξοδα των ανωτέρω θεωριών στην προσπάθεια ορισμού του πολιτικού εγκλήματος, είχαν ως αποτέλεσμα πολλοί επιστήμονες να στραφούν στη θεωρία του πολιτικού εγκληματία. Η θεωρία αυτή βασίστηκε κυρίως στο ευρωπαϊκό νομικό σύστημα, σύμφωνα με το οποίο, έτσι όπως έχει αποδειχθεί με την πάροδο των χρόνων, οι επιστήμονες είχαν ως σημείο αναφοράς το υποκείμενο του πολιτικού εγκλήματος και όχι το ίδιο το έγκλημα.

Η θεωρία του πολιτικού εγκληματία, προσπαθεί να ορίσει τον «τύπο» του πολιτικού εγκληματία και αρνείται την διάκριση ανάμεσα σε κοινά και πολιτικά εγκλήματα. *«Τα ευεργετήματα που συνοδεύουν το πολιτικό έγκλημα δε δίνονται για τη μικρότερη αντικειμενική απαξία της πράξης σε σχέση με τα κοινά εγκλήματα. Ίσα ίσα που αντικειμενικά το πολιτικό έγκλημα παρουσιάζει ιδιαίτερη απαξία, αφού οι απειλούμενες στο νόμο γι' αυτό ποινές είναι κατά κανόνα πολύ βαριές. Η εύνοια στρέφεται στη μικρότερη (σε σχέση με τα κοινά εγκλήματα) υποκειμενική απαξία του πολιτικού εγκλήματος. Ο δράστης τούτου δε θεωρείται εγκληματίας με την έννοια του αντικοινωνικού ατόμου που μισεί τους συνανθρώπους του και την κοινωνία. Αλλά ιδεολόγος, φανατικός στις απόψεις του για μια καλύτερη κοινωνία κατά τη δική του αντίληψη»²².*

Σε σχέση με την υποκειμενική θεωρία, η θεωρία του πολιτικού εγκληματία εμφανίζει ορισμένα κοινά σημεία, καθώς και οι δύο δεν αναζητούν και ούτε

²⁰ Λοβέρδος Α., *Για την τρομοκρατία και το πολιτικό έγκλημα: συμβολή στη σύγκριση των δύο εννοιών από πλευράς δικαίου*, διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Νομικό Τμήμα, Ακ. Έτος 1985-1986, σελ. 155.

²¹ Παπαχαράλαμπος Χ., *Πολιτικό Έγκλημα και Τρομοκρατία*, εκδ. Ποινική Δικαιοσύνη, Τ' 3, 2003, σελ. 311.

²² Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., οπ. π. (υποσημ. 3), σελ. 351-352.

ενδιαφέρονται για τη φύση του εννόμου αγαθού που προσβάλλεται αλλά αποβλέπουν στο δράστη της πράξης.

Για τον πολιτικό εγκληματία έχει δοθεί ο εξής ορισμός: «Πολιτικός εγκληματίας είναι ο ενταγμένος σε οργάνωση με πολιτικό σκεπτικό, που επιδιώκει, δηλαδή την ανατροπή, μεταβολή, κλωνισμό, πίεση του πολιτικού ή κοινωνικού καθεστώτος και τελεί αξιόποινες πράξεις, ανταποκρινόμενες στο σκεπτικό αυτό και πρόσφορες για τους σκοπούς αυτούς, εφόσον ο ίδιος δεν έχει οποιαδήποτε υπαλληλοστρατιωτική ιδιότητα»²³. Ο ορισμός αυτός έχει δεχθεί την κριτική ότι δεν συμπλέει με τις διεθνείς συμβάσεις που έχουν κυρωθεί από την Ελλάδα και οι οποίες αποκλείουν κάποιες κατηγορίες εγκλημάτων από την έννοια του πολιτικού εγκλήματος. Ως αποτέλεσμα, αν ακολουθήσουμε τον ορισμό αυτό εντάσσουμε στην έννοια του πολιτικού εγκλήματος κάθε είδους τρομοκρατικές ενέργειες που προσβάλλουν ατομικά έννομα αγαθά, αρκεί να εμφορούνται από τους πολιτικούς σκοπούς του δράστη.²⁴

Ωστόσο, στη θεωρία για τον πολιτικό εγκληματία γίνεται προσπάθεια να προσδιοριστεί ένας νέος εγκληματικός τύπος, στη στοιχειοθέτηση του οποίου δεν αρκεί να έχει μόνο πολιτικά κίνητρα και στόχους, αλλά και να συγκεντρώνει χαρακτηριστικά που να τον καθιστούν ως πολιτικό άτομο.²⁵

Οι βασικότερες προϋποθέσεις για τον χαρακτηρισμό ενός δράστη ως πολιτικού εγκληματία είναι²⁶ :

α) Η ένταξή του σε πολιτικό κόμμα ή σχηματισμό (νοούνται όχι μόνο τα πολιτικά κόμματα που αναγνωρίζονται από το Σύνταγμα²⁷ αλλά και οι ενώσεις προσώπων, ομάδες πίεσης, μη κερδοσκοπικά σωματεία κλπ). Η προϋπόθεση αυτή βασίστηκε στο γεγονός ότι στην εποχή μας ο άνθρωπος δε μπορεί να ανατρέψει ή να κλονίσει μόνος του το πολιτικό καθεστώς, αλλά για να διεκδικήσει τον τίτλο του δυναμικού αντιπάλου του καθεστώτος πρέπει να είναι οργανωμένος σε μία πολιτική οργάνωση²⁸. Γίνεται δεκτό ότι στην έννοια του κόμματος ή του σχηματισμού μπορούν να υπάγονται και κόμματα που μπορούν να έχουν ως στόχο την ανατροπή του. Κλασικό παράδειγμα της δεύτερης κατηγορίας αφορούσαν τα μέλη του Κ.Κ.Ε, τα οποία έως την πτώση της δικτατορίας του 1967 παραβίαζαν διατάξεις του ποινικού νόμου τόσο κατά την ένταξη όσο και κατά την οργάνωσή τους.²⁹

²³ Μανωλεδάκης Ι., *Ποινικό Δίκαιο - Γενικό Μέρος, άρθρα 1-49*, όπ. π. (υποσημ. 16), σελ. 248.

²⁴ Χαραλαμπίδης Α.Ι., *Ποινικό Δίκαιο και Νομολογία*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 59.

²⁵ Δημητράτος Νικόλαος Γ., όπ.π (υποσημ. 7), σελ.71.

²⁶ Λοβέρδος Α., *Παρεκκλίσεις πολιτικής συμπεριφοράς και σύνταγμα*, όπ. π. (υποσημ. 5) σελ.94-96.

²⁷ Αρ. 29 παρ. 1 Σ.

²⁸ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., όπ. π. (υποσημ. 3), σελ. 354.

²⁹ Λοβέρδος Α., όπ. π. (υποσημ. 5), σελ.93.

β) Η διάπραξη εγκλήματος για την υλοποίηση του πολιτικού προγράμματος κόμματος ή πολιτικού σχηματισμού. Ως πολιτικό πρόγραμμα νοείται το ιδεολογικό-στρατηγικό πλαίσιο του σχηματισμού καθώς και ο πολιτικός σκοπός του, που κατευθύνουν την δράση του, με σκοπό είτε τη διατήρηση του υπάρχοντος πολιτεύματος, είτε τη μεταρρύθμισή του, είτε την κατάλυση του. Η ένταξή του σε μία πολιτική οργάνωση και η δράση στα πλαίσια του προγράμματός της μπορεί να διευκολύνουν αλλά δεν αρκούν για το χαρακτηρισμό ενός δράστη ως πολιτικού εγκληματία. Όταν π.χ κάποιος ως μέλος μιας συνωμοτικής ομάδας καταλύει το δημοκρατικό πολίτευμα προκειμένου να εξυπηρετήσει κάποια συμφέροντα, χωρίς να προτείνει ένα σαφές σύστημα πολιτικής οργάνωσης, η δράση του δε μπορεί να χαρακτηριστεί πολιτικό έγκλημα απλά επειδή προσέβαλλε το πολίτευμα³⁰.

γ) Η στάθμιση της προσβολής των εννόμων αγαθών σε σχέση με τα πολιτικά κίνητρα του δράστη. Αν από τη στάθμιση προκύπτει ότι οι προσβολές των εννόμων αγαθών είναι πάνω από την πολιτική δράση του δράστη, τότε δεν πρόκειται περί πολιτικών εγκλημάτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί αυτό της «οριζόντιας τρομοκρατίας», την κύρια μορφή τρομοκρατίας στην εποχή μας, όπου συνήθως οι προσβολές των εννόμων αγαθών φτάνουν στο σημείο να μη σχετίζονται καθόλου με τους επιδιωκόμενους στόχους. Στην περίπτωση αυτή βέβαια ελλοχεύει ο κίνδυνος ότι ο εφαρμοστής του δικαίου έχει την ευχέρεια να σταθμίσει τους πολιτικούς στόχους σε σχέση με τις προσβολές των εννόμων αγαθών με τον τρόπο που θέλει.

Ε. Απλά και σύνθετα πολιτικά εγκλήματα

Η διάκριση των πολιτικών εγκλημάτων σε απλά και σύνθετα μπορεί να γίνει μόνο στη βάση της εννοιολογικής οριοθέτησης του πολιτικού εγκλήματος σύμφωνα με την αντικειμενική ή τη μικτή θεωρία, όχι όμως και με την υποκειμενική, που χαρακτηρίζει οποιαδήποτε πολιτική πρόθεση του δράστη ως πολιτικό έγκλημα. Ως απλό πολιτικό έγκλημα θεωρείται εκείνο, που έχει κύριο σκοπό την πλήρη ή μερική ανατροπή του πολιτεύματος. Αντικείμενο του απλού πολιτικού εγκλήματος μπορεί να είναι όχι μόνο η πλήρης ανατροπή του συνταγματικού πολιτεύματος και η αντικατάσταση του με ένα άλλο (όπως π.χ ένα δικτατορικό καθεστώς), αλλά και η μεταβολή μιας θεμελιώδους βάσης του όπως για παράδειγμα της προεδρευόμενης ή κοινοβουλευτικής μορφής του. Ως απλό πολιτικό έγκλημα πρέπει να χαρακτηριστεί και εκείνο το έγκλημα, που στρέφεται άμεσα και κύρια κατά του κοινωνικού συστήματος. Από τα

³⁰ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., οπ. π (υποσημ. 3), σελ 355.

εγκλήματα που προβλέπονται στον Ποινικό Κώδικα, απλό πολιτικό έγκλημα είναι η εσχάτη προδοσία.³¹ Η νομολογία του Αρείου Πάγου³² θεωρεί ως πολιτικό έγκλημα και εκείνο που αποβλέπει στην υπεράσπιση του πολιτεύματος απειλούμενου με ανατροπή.

Από την άλλη πλευρά, σύνθετα πολιτικά εγκλήματα είναι τα εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου που αποβλέπουν στη διευκόλυνση, την εκτέλεση ή την απόκρυψη του πολιτικού εγκλήματος. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι όλα τα κοινά εγκλήματα που διαπράττονται με αφορμή το πολιτικό έγκλημα δεν είναι σύνθετα πολιτικά εγκλήματα. Ο λόγος της ευμενέστερης μεταχείρισης των πολιτικών εγκληματιών απέναντι στους κοινούς εγκληματίες επιβάλλει τον περιορισμό³³ των σύνθετων πολιτικών εγκλημάτων σε εκείνα τα κοινά εγκλήματα που είναι απαραίτητως αναγκαία για την επιτυχία του πολιτικού εγκλήματος. Κατ' ακολουθία, δεν μπορούν να θεωρηθούν ως σύνθετα πολιτικά εγκλήματα συλλήψεις, κακοποιήσεις ή εκτελέσεις ομήρων, εμπρησμοί, κλοπές, ληστείες και καταστροφές ξένης ιδιοκτησίας που γίνονται για προσωπικούς λόγους εκδίκησης και πλουτισμού των δραστών. Σύνθετα πολιτικά εγκλήματα είναι και οι περιπτώσεις της εσχάτης προδοσίας που αφορούν στην απόπειρα θανάτωσης του Προέδρου της Δημοκρατίας ή του αναπληρωτή του και προσβολές κατά της ζωής φορέων πολιτειακών λειτουργημάτων³⁴.

Όσον αφορά την παροχή αμνηστίας για τα σύνθετα πολιτικά εγκλήματα, είναι αμφίβολη, ειδικά εάν τη φέρουμε σε αντιδιαστολή με τη διάταξη του άρθρου 7 παρ.3 εδ. β' του Συντάγματος (πριν από την αναθεώρηση του 2001), η οποία εξαιρούσε ρητά τα σύνθετα πολιτικά εγκλήματα από την απαγόρευση της επιβολής της θανατικής ποινής. Είναι συχνό φαινόμενο ότι η επιστήμη και η νομολογία άλλοτε εξομοιώνουν τα σύνθετα πολιτικά εγκλήματα προς τα απλά πολιτικά, ενώ άλλοτε τα θεωρούν εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου εξαιρώντας τα από τα ευεργετικά νομοθετήματα. Το γεγονός αυτό προκαλεί πολλές φορές ερωτήματα σχετικά με το ποια είναι τα περιθώρια διάπραξης πολιτικών εγκλημάτων, αφού είναι δύσκολο έως και ανέφικτο να αλλάξει το υπάρχον πολίτευμα χωρίς να διαπραχθούν κατ' ανάγκη και εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου³⁵.

³¹Η εσχάτη προδοσία προβλέπεται από τις διατάξεις του άρθρου 134 παρ.1-2 του Π.Κ και τις διατάξεις του άρθρου 134Α καθώς και οι προπαρασκευαστικές πράξεις εσχάτης προδοσίας του άρθρου 135.

³²Απόφαση 107/1922 και 761/1975.

³³Ο περιορισμός αυτός καθιερώθηκε στο άρθρο 3 της «Συμφωνίας της Βάρκιζας» της 12ης Φεβρουαρίου 1945.

³⁴Σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 134 παρ.3 και 135Α του Π.Κ.

³⁵Παπαναστασίου Β., *Πολιτικά εγκλήματα και αι επ' αυτών διακρίσεις*, Ποινικά Χρονικά ΛΑ', 1981, σελ 4 επ.

ΣΤ. Ο εκ πεποιθήσεως πολιτικός εγκληματίας

Παρατηρείται λοιπόν μία εγγενής ρευστότητα την προσπάθεια ανάδειξης των κριτηρίων για την αποκρυστάλλωση της έννοιας του πολιτικού εγκλήματος. Η κυρίαρχη τάση, ωστόσο, παρουσιάζει τον πολιτικό εγκληματία να δρα με βάση την πεποίθησή του.³⁶ Η πεποίθηση στη συνείδηση του δράστη, ως ψυχολογική κατάσταση, είναι η ακλόνητη αποδοχή από το δράστη της κρίσεώς του ως αληθινής. Αποτελεί στοιχείο διαμόρφωσης του εσωτερικού κόσμου του ανθρώπου. Ο εκ πεποιθήσεως ορμώμενος πολιτικός εγκληματίας θεωρεί τον εαυτό του υποχρεωμένο εξαιτίας της πολιτικής του πεποίθησης να προσβάλει την έννομη τάξη. Το στοιχείο όμως που τον διαφοροποιεί από τον κοινό εγκληματία του ποινικού δικαίου είναι το «αμετανόητον»³⁷, δηλαδή ο πολιτικός εγκληματίας, παρόλο που αναγνωρίζει ότι δρα ενάντια στο νόμο και το ισχύον δίκαιο, τελεί την εγκληματική πράξη λόγω της πεποίθησης του. Ένα σύνηθες χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς του κοινού εγκληματία είναι η μετάπτωση του και η αποποίηση της ευθύνης μετά την τέλεση της πράξης, πολλές φορές ακόμα και η μετάνοια. Αυτή η ψυχική διάσταση της εγκληματικής πράξης είναι εκείνη που διακρίνει τον «γνήσιο» πολιτικό εγκληματία, που δρα καθοδηγούμενος από την ιδεολογία του, από τον «μη γνήσιο», εκείνο δηλαδή που προέβη σε εγκληματική πράξη υπακούοντας σε εντολές και για τον οποίο το πολιτικό κίνητρο αποτέλεσε απλά επίφαση για να εκπληρώσει άλλες σκοπιμότητες. (π.χ. οικονομικά κίνητρα). Η διάκριση αυτή βέβαια δεν είναι εύκολο να αποδειχθεί στην πράξη, διότι η πεποίθηση δε δημιουργείται σε μία ημέρα, αλλά αποτελεί, όπως προαναφέρθηκε, προϊόν μακράς διεργασίας και η διερεύνησή της προϋποθέτει την κατανόηση της ανθρώπινης ψυχής, ενώ αντίθετα, ιδεολογίες και απόψεις αποδέχονται και υιοθετούν πολλοί. Για το λόγο αυτό, η πεποίθηση αποτελεί και ένα από τα βασικότερα στοιχεία για τον ορισμό του πολιτικού εγκλήματος. Καθιερώνεται στην ποινική δογματική ως ιδιαίτερη αξιολογική έννοια εστιάζοντας στο συνειδησιακό *forum internum* του μεμονωμένου δράστη, κυρίως υπό το πρίσμα τη κατηγορίας του καλούμενου δράστη πολιτικού εγκλήματος³⁸.

³⁶Κονταξής Θ., *Ο εκ πεποιθήσεως εγκληματίας*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2001.

³⁷ Αποστολόπουλος Ε., Καμινάρης Α., Κομματάς Π., Κότσιφας Α., *Το πολιτικόν Έγκλημα*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1978, σελ 49-50.

³⁸ Δημητράτος Νικόλαος Γ., *όπ. π.* (υποσημ.7), σελ.61-62.

Πρώτο Μέρος

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

I. Η ΠΡΩΤΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1844

Στην Ελλάδα, η πρώτη συνταγματική πρόβλεψη για το πολιτικό έγκλημα συναντάται στο άρθρο 93 του Συντάγματος του έτους 1844 και έκτοτε επαναλαμβάνεται σε όλα τα μεταγενέστερα ελληνικά Συντάγματα. Την εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων υπό των ορκωτών δικαστηρίων τη συναντάμε πρώτα στη Γαλλία, ρύθμιση που ακολουθήθηκε στο Βέλγιο³⁹, και έπειτα εισήχθη στην Ελλάδα, με το Σύνταγμα του 1844 που όρισε ότι «τα πολιτικά αδικήματα δικάζονται υπό των ενόρκων».

Η καθολική επικράτηση του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων στην εποχή μας, έχει ως αφετηρία την υιοθέτηση αυτού του θεσμού στη Γαλλική Επανάσταση (1789)⁴⁰, κατά τη διάρκεια της οποίας εκφράστηκε έντονη δυσπιστία στη δικαιοσύνη που απονέμονταν από τα τακτικά δικαστήρια. Οι ένορκοι δεν είναι άλλο παρά απλοί πολίτες που αναδεικνύονται με κλήρωση και μετέχουν μαζί με τους τακτικούς δικαστές στη συγκρότηση των μικτών ορκωτών δικαστηρίων. Η συμμετοχή πολιτών στην κρίση των σημαντικότερων τακτικών υποθέσεων, είναι ιδιαίτερα κρίσιμη και σημαντική, καθώς θεωρείται εγγύηση για τα ατομικά δικαιώματα και την ασφάλεια⁴¹.

Η ρύθμιση αυτή αποτέλεσε επίδραση του Διαφωτισμού, στηρίχθηκε από πλήθος επιστημόνων και παρά τις έντονες αντιδράσεις που προκάλεσε σε τμήμα εκπροσώπων της νομικής επιστήμης η καθιέρωσή του, ταυτίστηκε με την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας⁴² και με τον εκδημοκρατισμό της ποινικής δικαιοσύνης. Ο κυριότερος λόγος της υπαγωγής των πολιτικών εγκλημάτων στα ορκωτά δικαστήρια δεν θεωρήθηκε η μεγαλύτερη επιείκεια των ορκωτών δικαστηρίων σε σχέση με τα κοινά τακτικά δικαστήρια, ούτε η εύνοια απέναντι στους πολιτικούς εγκληματίες, αλλά η προσπάθεια εξασφάλισης αντικειμενικής κρίσης των πολιτικών εγκλημάτων. Οι ένορκοι, εκφράζοντας ακέραια την κοινή αντίληψη και όντας περισσότερο ανεξάρτητοι ως προς την

³⁹ Παντελής Αντ. Μ., *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου, Βασικές έννοιες, Συνταγματική Ιστορία και Οργάνωση του Κράτους*, 2^η Εκδ., Α.Α Λιβάνη, Αθήνα, 2007,σελ 204.

⁴⁰ Ανδρουλάκης Ν., *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1994,σελ 109.

⁴¹ Τσουκαλάς Κ., *οπ.π* (υποσημ. 1), σελ 28.

⁴² Καρράς Α., *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα, 1998, Αθήνα, σελ 125 επ.

κρίση τους, παρείχαν μεγαλύτερες εγγυήσεις διαφάνειας επί των πολιτικών εγκλημάτων. Δεδομένου δε ότι οι πολιτικοί εγκληματίες σκόπευαν στη σύμφωνη με το λαό ρύθμιση της δημόσιας τάξης, οι αποφάσεις των ενόρκων (ως «φυσικών» δικαστών) μπορούσαν να αποτελέσουν μήνυμα για την ύπαρξη αληθινού λαϊκού φρονήματος⁴³. Η διάταξη αυτή επαναλήφθηκε σε όλα τα ελληνικά συντάγματα⁴⁴, με τη διαφορά ότι στα «Συντάγματα» 1968 και 1973 καταργήθηκε ο θεσμός των αμιγών ορκωτών δικαστηρίων και αντικαταστάθηκε από τα μικτά ορκωτά δικαστήρια, στην αρμοδιότητα των οποίων υπήχθησαν και τα κακουργήματα και τα πολιτικά εγκλήματα⁴⁵.

Σε διεθνές επίπεδο, η μεταρρύθμιση αυτή της Ελλάδος ακολουθήθηκε από τα περισσότερα κράτη. Επιστήμονες όπως οι Feüerbach και Bentham ετάχθησαν κατά της αμιγούς λαϊκής συμμετοχής στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης. Μάλιστα, το Διεθνές Ποινικό Συνέδριο στο Παλέρμο το 1933, διαπίστωσε την παρακμή του αμιγούς ορκωτού συστήματος.⁴⁶ Ως αποτέλεσμα αυτού, στα περισσότερα κράτη η εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων ορίστηκε στη δικαιοδοσία των μικτών ορκωτών δικαστηρίων, όπως θα αναλυθεί στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας, σε άλλα καταργήθηκε εντελώς, ενώ σε λίγα μόνο κράτη διατηρείται το αμιγές σύστημα.⁴⁷

II. ΟΙ ΝΕΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1864

Το νέο Σύνταγμα του 1864 ακολουθεί την κατάταξη ύλης του προηγούμενου και επαναλαμβάνει αυτούσιες πολλές διατάξεις του, με τη διαφορά ότι θεμελιώδης κανόνας του πολιτεύματος πλέον είναι η λαϊκή κυριαρχία⁴⁸. Το Σύνταγμα αυτό αποτελεί τον κορμό όλων των επόμενων. Η λαϊκή κυριαρχία επιβάλλει νέες επιμέρους ρυθμίσεις. Όσον αφορά το πολιτικό έγκλημα, αυτές είναι η κατάργηση της θανατικής ποινής, το ανώτατο όριο προφυλάκισης και η αμνηστία.

⁴³ Καμβύσης Δ, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, εκδ. ΠοινΧρον, 1971, σελ.11.

⁴⁴ Αρ. 95 του Σ. 1864/1911 και 1952, Αρ. 100 του Σ. 1927, Αρ.111 των «Συνταγμάτων» 1968/1973

⁴⁵ Αποστολόπουλος Ε., Καμινάρης Α., Κομματάς Π., Κότσιφας Α, οπ.π. (υποσημ. 37),σελ 73.

⁴⁶ Αποστολόπουλος Ε., Καμινάρης Α., Κομματάς Π., Κότσιφας Α., οπ.π. (υποσημ. 37), σελ 74.

⁴⁷ Όπως στη Μ. Βρετανία, Η.Π.Α, Βέλγιο, Νορβηγία.

⁴⁸ Παντελής Αντ. Μ, οπ. π. (υποσημ. 39), σελ 211-212.

1. Απαγόρευση επιβολής θανατικής ποινής

Στο Σύνταγμα του 1864 καθιερώθηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα η απαγόρευση της επιβολής θανατικής ποινής επί πολιτικών εγκλημάτων εκτός των συνθέτων.⁴⁹ Ο κυριότερος λόγος αυτής της συνταγματικής προστασίας αποτέλεσε κυρίως το γεγονός ότι η επιβολή και εκτέλεση της θανατικής ποινής επί πολιτικών εγκλημάτων θα μπορούσε ενδεχομένως να συνιστά εκδήλωση πολιτικού μίσους ή μία πράξη καθοδηγούμενη έντονα από το πολιτικό στοιχείο⁵⁰, κυρίως σε περιόδους εντάσεων και πολιτικής αστάθειας.

2. Καθορισμός του ανώτατου ορίου προφυλάκισης

Η προφυλάκιση είναι περιοριστικό μέτρο που επιβάλλεται σε έναν πολίτη που κατηγορείται για έγκλημα, κατά τη διάρκεια της ποινικής προδικασίας, πριν από την διεξαγωγή της δίκης και την έκδοση δικαστικής απόφασης για την υπόθεση⁵¹. Η ρύθμιση αυτή συστηματοποιήθηκε συνταγματικά με αυστηρές προϋποθέσεις από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, δηλαδή την ύπαρξη δικαστικού εντάλματος και το επιτρεπτό χρονικό όριο της προφυλάκισης. Παρά ωστόσο τους περιορισμούς, η προφυλάκιση κατά την εφαρμογή της χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές καταχρηστικά. Στο Σύνταγμα του 1864⁵² (άρθρο 6) ορίστηκε ότι είναι πάντοτε δυνατή επί πολιτικών εγκλημάτων και μόνο αυτών, η προσωρινή απόλυση με εγγυήσεις, ενώ η διάρκεια της προφυλάκισης δε γίνεται να παραταθεί πάνω από δύο μήνες χωρίς δικαστικό ένταλμα, ούτε μετά την έκδοση βουλεύματος για περισσότερο από τρεις μήνες. Η διάταξη αυτή επαναλήφθηκε και στα Συντάγματα του 1911⁵³(άρθρο 6), 1927 (άρθρο 12) και 1952 (άρθρο 6), στα οποία καθορίστηκε ανώτατο όριο προφυλάκισης για πολιτικά εγκλήματα το όριο των τριών μηνών.

Σε μία κριτική προσέγγιση των ανωτέρω προβλέψεων, παρατηρείται ότι τα ανώτατα όρια της διάρκειας της προσωρινής κράτησης εξασφαλιζόνταν συνταγματικά μόνο για τον δράστη των πολιτικών εγκλημάτων, ενώ σύμφωνα με την ερμηνευτική δήλωση που τέθηκε από τη Β' Αναθεωρητική Βουλή στο

⁴⁹ Η ρύθμιση ακολουθήθηκε και στα επόμενα από αυτό Συντάγματα των ετών 1911, 1927, 1952.

⁵⁰ Αποστολόπουλος Ε., Καμινάρης Α., Κομματάς Π., Κότσιφας Α., οπ. π (υποσημ 37), σελ 65.

⁵¹ Τσάκος Ν., *Η προσωρινή κράτηση*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2003, σελ. 40.

⁵² ΦΕΚ τ. Α' 48/17.11.1864, «*Επί πολιτικών εγκλημάτων δύναται το συμβούλιον των πλημμελειοδικών, τη αιτήσει του προφυλακισθέντος, να επιτρέψη την απόλυσιν τούτου επί εγγυήσει οριζομένη διά του δικαστικού βουλεύματος, καθ' ου επιτρέπεται ανακοπή.*»

⁵³ ΦΕΚ τ. Α' 127/01.06.1911, «*Επί πολιτικών εγκλημάτων δύναται πάντοτε το συμβούλιον πλημμελειοδικών, τη αιτήσει του προφυλακισθέντος να επιτρέψη την απόλυσιν τούτου επί εγγυήσει οριζομένη διά δικαστικού βουλεύματος, καθ' ου επιτρέπεται ανακοπή. Ουδέποτε επί των εγκλημάτων τούτων η προφυλάκισις δύναται να παραταθή πέραν των τριών μηνών.*»

άρθρο 6 του Συντάγματος του έτους 1911, ο κοινός εγκληματίας μπορούσε να τύχει εφαρμογής του ευχερούς θεσμού της απόλυσης μόνο με κοινό νόμο, όχι δηλαδή συνταγματικά⁵⁴. Η εναπόθεση μάλιστα του ζητήματος της απόλυσης για τα κοινά εγκλήματα στον κοινό νομοθέτη σε συνδυασμό με τους όρους «δύναται» (στο Σύνταγμα του έτους 1864) και «δύναται πάντοτε» (στο Σύνταγμα του έτους 1911), οι οποίοι αποδεικνύουν ότι η ευχέρεια του συμβουλίου περί απόλυσης του δράστη του πολιτικού εγκλήματος δε μπορεί ποτέ να περιορισθεί από τον κοινό νομοθέτη, αναδεικνύουν τη συνταγματικά άνιση μεταχείριση του κοινού σε σχέση με τον πολιτικό εγκληματία⁵⁵. Η ιδιαίτερη αυτή μεταχείριση βασίζεται στην επικρατούσα αντίληψη της εποχής, σύμφωνα με την οποία ο πολιτικός εγκληματίας ήταν λιγότερο επικίνδυνος και αντιπαθής από τον κοινό, και ούτως ή άλλως ήταν περισσότερο πιθανό να υποστεί δυσμενή μεταχείριση ή να γίνει θύμα των πολιτικών αντιπάλων του. Αξιοσημείωτο βέβαια είναι το γεγονός ότι η εύνοια αυτή, όχι μόνο δεν τηρήθηκε, όπως όρισαν ρητά οι συνταγματικές διατάξεις, αλλά κατά καιρούς λαμβάνονταν ανεξέλεγκτα μέτρα διοικητικών περιορισμών, εκτοπίσεων ακόμα και εγκλεισμών σε στρατόπεδα συγκέντρωσης (όπως θα αναφερθούν στη συνέχεια), καθιστώντας τη ρύθμιση αυτή ιστορικό περίεργο. Σε αυτές τις παρεκκλίσεις από τις συνταγματικές διατάξεις, καθίσταται σαφές ότι συνετέλεσε τόσο η έλλειψη ενός ευρέως αποδεκτού ορισμού για το πολιτικό έγκλημα όσο και η διαρκής παρέμβαση των κυβερνήσεων στις αρμοδιότητες της Δικαστικής εξουσίας.

3. Αμνηστία

Ο θεσμός της αμνηστίας έχει τις ρίζες του στην Αρχαία Αθηναϊκή Δημοκρατία. Συνιστά οριστική αναστολή της εφαρμογής της ποινικής νομοθεσίας για εγκληματικές πράξεις που έχουν ήδη τελεσθεί, με αποτέλεσμα να αίρεται το αξιόποιο και να καταργούνται οι συνέπειες της εφαρμογής της ποινικής νομοθεσίας⁵⁶. Στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, ο θεσμός αυτός καθιερώθηκε για πρώτη φορά στο Ηγεμονικό Σύνταγμα του 1832⁵⁷ (άρθρο 244) και έκτοτε εμφανίζεται σε όλα τα ελληνικά Συντάγματα, από το 1844 (άρθρο 44), 1864, 1911 και 1952 (άρθρο 39), 1927 (άρθρο 84), 1968 (άρθρο

⁵⁴Μαργαρίτης Λ., *Διάρκεια προσωρινής κρατήσεως και έλεγχος αυτής*, Α' Μέρος, εκδ. Ποινική Δικαιοσύνη, 2008, σελ. 58.

⁵⁵Μαργαρίτη Λ., *ό.π.* (υποσημ. 54), σελ. 58, όπου προσεγγίζονται οι λόγοι αυτής της άνισης μεταχείρισης.

⁵⁶Σγουρίτσας Χ., *Συνταγματικόν Δίκαιον*, Τόμος Α, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1965, σελ 95.

⁵⁷Σπυρόπουλος Φ., Κοντιάδης Ξ., Ανθόπουλος Χ., Γεραπετρίτης Γ., *Σύνταγμα, Κατ' άρθρον Ερμηνεία, Εκδ. Σάκκουλα*, 2017, σελ. 938, «όταν αι περιστάσεις απαιτώσι τούτο προς σωτηρίαν του Έθνους».

52 παρ 3-4), 1973 (άρθρο 50 παρ. 3-4).⁵⁸ Η απονομή της αμνηστίας ανήκει πάντοτε στον Ανώτατο Άρχοντα, δηλαδή τον Βασιλιά ή τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ο οποίος εξέδιδε διάταγμα ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου. Με το Σύνταγμα του 1864 περιορίστηκε η απονομή της αμνηστίας μόνο για τα πολιτικά εγκλήματα, λόγω των αντιδράσεων και της καταχρηστικής απονομής αμνηστίας για κοινά εγκλήματα. Ωστόσο, παρά το συνταγματικό περιορισμό του 1864, ο οποίος εξακολούθησε να υπάρχει και στο Σύνταγμα του 1911, χορηγήθηκε πολλές φορές αμνηστία για κοινά εγκλήματα μέσω νόμου και όχι διατάγματος, με τη δικαιολογία ότι αφού η απονομή της αμνηστίας για κοινά εγκλήματα δεν ορίζεται ρητά στο Σύνταγμα, τότε ανήκει στη διακριτική ευχέρεια του νομοθέτη να αναστέλλει τον αξιόποιο χαρακτήρα της πράξης. Η πρακτική ακολουθήθηκε και στο Σύνταγμα του 1952 με ένα διάλειμμα στο Σύνταγμα του 1927, το οποίο περιείχε ρητή διάταξη (άρθρο 84) στην οποία «*αμνηστία επί κοινών εγκλημάτων ουδέ διά νόμου παρέχεται*». Η διάταξη επανατέθηκε σε ισχύ και στα δικτατορικά «*Συντάγματα*» 1968 και 1973.

Είναι αποδεκτό ότι η αμνηστία αποτελεί νομοθετική «*κατ'ουσίαν πράξιν sui generis*».⁵⁹ Το διάταγμα για χορήγηση αμνηστίας δεν γίνεται να ανακληθεί, ούτε να προσβληθεί ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, γιατί πρόκειται για πράξη που εμπίπτει στη διαχείριση της πολιτικής εξουσίας. Η αμνηστία επομένως, αίρει το αξιόποιο της πράξης και όχι τον άδικο χαρακτήρα της, αναφέρεται πάντοτε στο παρελθόν και σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο, απονέμεται πριν ή μετά από τη δίωξη και τη καταδίκη και τέλος, είναι γενική, αφορά δηλαδή πράξεις και όχι πρόσωπα⁶⁰. Επομένως εφαρμόζεται και ανεξάρτητα από τη θέληση των αμνηστευομένων.

Η ύπαρξη του θεσμού της αμνηστίας δικαιολογείται στο γεγονός ότι υπάρχουν περιπτώσεις όπου η επιμονή στην εφαρμογή των ποινικών νόμων ενδέχεται να βλάψει πολύ περισσότερο από τη μη εφαρμογή τους. Αυτό κυρίως συμβαίνει σε περιπτώσεις κατά συρροή τελέσεως πολιτικών εγκλημάτων, όπως π.χ σε έναν εμφύλιο πόλεμο, σε μία επανάσταση ή σε μία έντονη κοινωνικοπολιτική αναταραχή, όπου τίθεται σε κίνδυνο η ύπαρξη του ίδιου του κράτους. Επομένως σε τέτοιες περιόδους, η αποκατάσταση της ομαλότητας της κοινωνίας καθίσταται αναγκαία, και ένας τρόπος για να επιτευχθεί είναι αυτός της αμνηστίας. Εάν δεν υφίστανται οι ανωτέρω συνθήκες και η αμνηστία

⁵⁸ ΦΕΚ τ. Α' 127/1-6- 1911, ΦΕΚ 107/Α/3.6.1927, ΦΕΚ 1/Α/1.1.1952, ΦΕΚ 267/Α/15.11.1968, ΦΕΚ 266/Α/4.10.1973.

⁵⁹ Αποστολόπουλος Ε., Καμινάρης Α., Κομματάς Π., Κότσιφας Α., *οπ. π* (υποσημ 37), σελ. 68.

⁶⁰ Δημητρόπουλος Ανδρ. Γ., *Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*, τ. Α' εκδ. Θ' Σάκκουλα, Αθήνα, 2011.

απονέμεται αυθαίρετα με καταχρήσεις, τότε ο θεσμός παρεκκλίνει από το σκοπό του.

III. ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΕΚΤΟΠΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟ «ΙΔΙΩΝΥΜΟ» ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΩΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΝΤΙΠΑΛΩΝ 1926-1935.

Οι πρώτες μόνιμου χαρακτήρα μορφές περιορισμού των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών των Ελλήνων θεσμοθετήθηκαν κατά τις δεκαετίες 1920 και 1930⁶¹. Ήταν περιορισμοί τόσο διοικητικοί όσο και ποινικοί, περιελάμβαναν αστυνομικά μέτρα και καθιέρωναν για πρώτη φορά το έγκλημα της γνώμης. Οι νομοθετικοί περιορισμοί ήταν κυρίως διοικητικού χαρακτήρα, και αποτέλεσαν μία εμφανή νόθευση του Συντάγματος στο πεδίο των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Ένας από αυτούς ήταν η διοικητική εκτόπιση η οποία θεωρήθηκε ως ένα εξαιρετικά αποτελεσματικό μέτρο για τη δίωξη του φρονήματος για πράξεις αντίθετες «εις τη δημόσιαν τάξην και ασφάλεια της χώρας» και θεσμοθετήθηκε για πρώτη φορά το 1926. Έως εκείνη την εποχή, η διοικητική εκτόπιση στο Σύνταγμα του 1864 και το επόμενο του 1911 είχε τη μορφή της απαγόρευσης της διαμονής⁶². Συγκεκριμένα, το μέτρο θεσμοθετήθηκε στην Ελλάδα με νόμο του 1871, με στόχο την καταστολή της ληστείας. Στη συνέχεια, λίγο μετά το έτος 1913 ένας νέος νόμος διεύρυνε το πεδίο εφαρμογής της απαγόρευσης της διαμονής σε ένα είδος επιτηρούμενης διαμονής που εφαρμόστηκε για πολιτικούς λόγους εναντίον των πρώτων σοσιαλιστών. Η ρύθμιση αυτή εξελίχθηκε ακόμα περισσότερο το 1917⁶³, οπότε εφαρμόστηκε η αναγκαστική εκτόπιση σε κάθε άτομο που μετέδιδε πληροφορίες για τις πολεμικές προετοιμασίες της Ελλάδος, καθώς και σε κάθε άτομο ύποπτο για την «δημόσιαν τάξην». Παρόλο που το μέτρο αυτό ερμηνεύτηκε και δικαιολογήθηκε από πολιτική σκοπιά, αυτό δεν αναιρούσε το γεγονός ότι ήταν αντίθετο προς το Σύνταγμα 1864/1911, καθώς παραβίαζε τις συνταγματικές εγγυήσεις των ελευθεριών του ανθρώπου που δεν είχαν ανασταλεί ακόμα και μετά την κήρυξη της χώρας σε κατάσταση πολιορκίας το 1917. Ακόμη, παρά το γεγονός ότι ο πρωθυπουργός της χώρας Ελ. Βενιζέλος είχε πλήρη επίγνωση της παρανομίας, ο νόμος αυτός εφαρμόστηκε με ιδιαίτερη αυστηρότητα τόσο εναντίον των βασιλικών όσο και εναντίον

⁶¹ Παντελής Αντ. Μ, οπ. π. (υποσημ.39),σελ 232-234.

⁶² Αλιβιζάτος Ν., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974, Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, εκδ. Θεμέλιο, γ' έκδοση, Αθήνα, 1995, σελ. 340.

⁶³ Ν 755 της 18^{ης} Αυγούστου 1917.

πολλών σοσιαλιστών που εκτοπίστηκαν σε νησιά ή αλλού.⁶⁴ Με την πάροδο των χρόνων η διοικητική εκτόπιση εφαρμοζόταν είτε σε βάρος των βασιλικών, είτε σε βάρος των βενιζελικών είτε σε βάρος της Αριστεράς, έως ότου ο Στρατηγός Πάγκαλος θεσμοθέτησε τη διοικητική εκτόπιση το 1926 στην οριστική της εκδοχή⁶⁵, η οποία προοριζόταν να παραμείνει τυπικά και ουσιαστικά σε ισχύ για μισό περίπου αιώνα. Με το νομοθέτημα του Ιουνίου 1926 προστέθηκαν στις λεγόμενες «*Επιτροπές Δημόσιας Ασφάλειας*»⁶⁶ επιπλέον αρμοδιότητες, όπως να διατάζουν, ύστερα από πρόταση των αστυνομικών αρχών, αφενός την εκτόπιση μέχρι ένα χρόνο κάθε ατόμου υπόπτου για πράξεις ενάντια στη δημόσια τάξη και αφετέρου την απέλαση εκτός των συνόρων της χώρας οποιονδήποτε προέβαινε σε πράξεις αντίθετες προς τα κυριαρχικά δικαιώματα του κράτους ή αποσκοπούσε στην αφαίρεση και υπονόμευση αυτών. Το μοναδικό ένδικο μέσο που προβλεπόταν κατά των αποφάσεων των Επιτροπών Δημόσιας Ασφάλειας ήταν η προσφυγή στον Υπουργό Εσωτερικών, ο οποίος θα αποφάσιζε αμετάκλητα. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Πάγκαλος αποσκοπούσε με αυτόν τον τρόπο να νομιμοποιήσει μία αυθαίρετη μέχρι τότε πράξη: την εκτόπιση χωρίς προηγούμενη δικαστική απόφαση των πολιτικών του αντιπάλων, όχι για συγκεκριμένες ενέργειές τους εναντίον της δικτατορίας που είχε επιβάλει, αλλά επειδή του θεωρούσε επικινδύνους («*ύποπτους*») για την ασφάλεια του καθεστώτος του⁶⁷. Μέχρι τις 22 Αυγούστου 1926, όπου αποκαταστάθηκε η δημοκρατία με στρατιωτικό πραξικόπημα, είχαν εκτοπιστεί σε νησιά ή απομονωμένα χωριά περίπου χίλια άτομα.⁶⁸

Ωστόσο, η διοικητική εκτόπιση επανατέθηκε σε ισχύ το 1931 με πρωτοβουλία της κυβέρνησης Βενιζέλου, στοχεύοντας κυρίως στους κομμουνιστές και τους πρωταγωνιστές του εργατικού κινήματος⁶⁹. Οι Επιτροπές Δημόσιας Ασφάλειας συνέχισαν να υφίστανται, μόνο που προβλέφθηκε η προσφυγή σε δευτεροβάθμιες επιτροπές στις πρωτεύουσες των τεσσάρων διοικητικών περιφερειών της χώρας, που αποτελούνταν από έναν δικαστή, έναν δημόσιο υπάλληλο διοριζόμενα από το νομάρχη ή τον Υπ. Εσωτερικών και έναν ανώτερο αξιωματικό της χωροφυλακής. Η διοικητική εκτόπιση εφαρμόστηκε για τέσσερα συνεχή έτη εναντίον της Αριστεράς, έως το 1935, καθώς οι

⁶⁴ Αλιβιζάτος Ν., *όπ.π.* (υποσημ. 62),σελ.344.

⁶⁵ ν.δ 178/2-6-1926.

⁶⁶ Είχαν ήδη ιδρυθεί από την κυβέρνηση Παπαναστασίου με το ν.δ «*Περί συστάσεως εν εκάστω Νομό Επιτροπών επί της Δημοσίας Ασφαλείας*» (ΦΕΚ Τ.Α. αριθ. 91 21 Απριλίου 1924).

⁶⁷ Κούνδουρος Ρούσσοσ Σ., *Η ασφάλεια του καθεστώτος. Πολιτικοί κρατούμενοι, εκτοπίσεις και τάξεις στην Ελλάδα 1924- 1974*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1978, σελ. 115 – 117.

⁶⁸ Αλιβιζάτος Ν., *όπ.π.* (υποσημ. 62),σελ.346.

⁶⁹ Λιναρδάτος Σπ., *Πώς εφτάσαμε στην 4η Αυγούστου*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1988, σελ. 116-120.

φιλοβασιλικές κυβερνήσεις συνέχιζαν να καταφεύγουν σε αυτήν με στόχο την αποκατάσταση της μοναρχίας⁷⁰.

Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι η διατήρηση της ισχύς της διοικητικής εκτόπισης παραβίαζε τις συνταγματικές εγγυήσεις της προσωπικής ελευθερίας όπως καθορίζονταν στο άρθρο 4 του Συντάγματος του 1864/1911 και σύμφωνα με τις οποίες *«η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστος. Ουδείς καταδιώκεται, συλλαμβάνεται, φυλακίζεται ή άλλως πως περιορίζεται, ειμή οπότεν και όπως ο νόμος ορίζει»*. Έτσι οι κυβερνήσεις, χωρίς να σέβονται τα θεσμοθετημένα πλαίσια, προχωρούσαν σε συλλήψεις, εκτοπίσεις και αυθαίρετες απελάσεις απογυμνώνοντας το ουσιαστικό περιεχόμενο των εγγυήσεων που κατοχύρωνε το ίδιο το Σύνταγμα. Για το Συμβούλιο της Επικρατείας η διοικητική εκτόπιση αποτελούσε απλά ένα διοικητικό μέτρο που εξομοιωνόταν με αστυνομικό μέτρο και δε μπορούσε να εξισωθεί με τις στερητικές της ελευθερίας ποινές. Μάλιστα θεωρούσε ότι είναι ίσης ισχύος μέτρο με τα μέτρα απομόνωσης που επιβάλλονταν για λόγους υγιεινής ή τους περιορισμούς που επιβάλλονταν για τη διακίνηση των λεπρών. Επιπλέον, η διοικητική εκτόπιση παραβίαζε ευθέως μian άλλη συνταγματική εγγύηση της προσωπικής ελευθερίας του άρθρου 10 παρ. 1 Σ. 1927, σύμφωνα με την οποία *«εξαιρουμένου του αυτοφώρου αδικήματος, ουδείς συλλαμβάνεται, ουδέ φυλακίζεται άνευ ητιολογημένου δικαστικού εντάλματος, το οποίο πρέπει να κοινοποιηθεί κατά τη στιγμή της σύλληψεως ή προφυλακίσεως»*. Έτσι, είναι φανερό πως οποιαδήποτε σύλληψη χωρίς δικαστικό ένταλμα συνιστούσε παραβίαση του Συντάγματος. Βέβαια η παρανομία αυτή αναγνωρίστηκε και επίσημα κάποια χρόνια αργότερα με συντακτική πράξη που νομιμοποιούσε την εκτόπιση ατόμων χωρίς δικαστικό ένταλμα. Τέλος, το μέτρο της διοικητικής εκτόπισης παραβίαζε εκτός των άλλων και την αρχή της νομιμότητας των ποινών (άρθρο 8 Σ. 1927), αφού δεν επιβαλλόταν για κάποιο συγκεκριμένο αδίκημα προβλεπόμενο από το νόμο, αλλά το μόνο που αρκούσε ήταν το άτομο να θεωρηθεί *«ύποπτο»*.⁷¹ Χαρακτηριστική είναι και η παραβίαση της αρχής του φυσικού δικαστή (άρθρο 9 Σ. 1927), διότι εκτός από την προσφυγή που μπορούσαν να ασκήσουν οι εντοπιζόμενοι στο Συμβούλιο της Επικρατείας⁷² εναντίον των αποφάσεων των Επιτροπών Δημόσιας Ασφάλειας, δεν προβλεπόταν καμία άλλη δικαστική εγγύηση.

⁷⁰N 5174 της 18^{ης} Ιουλίου 1931.

⁷¹Αλιβιζάτος Ν.Κ., *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, εκδ. Πόλις, Αθήνα, 2011, σελ. 269.

⁷²Αλιβιζάτος Ν.Κ., *όπ.π.* (υποσημ. 71), σελ. 272.

Η θέσπιση του «ιδιώνυμου» το 1929, έγινε με νόμο⁷³, που ψηφίστηκε από τη μεγάλη πλειοψηφία των βουλευτών του κόμματος των Φιλελευθέρων και του Λαϊκού Κόμματος και δέχτηκε πολλές τροποποιήσεις. Τα αδικήματα που προέβλεπε ο νόμος «περί μέτρων ασφάλειας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών», αποκλείστηκαν από την έννοια του πολιτικού εγκλήματος, με το σκεπτικό ότι δεν απευθύνονταν κατά της πολιτείας και του πολιτικού συστήματος, αλλά κατά του κοινωνικού καθεστώτος.⁷⁴

Το πρώτο άρθρο του νόμου, στην οριστική του διατύπωση, προέβλεπε ποινή φυλάκισης έξι μηνών έως πέντε ετών, καθώς και ποινή εκτόπισης έως δύο χρόνων, που θα επιβάλλονταν από το πλημμελειοδικείο, σε όποιον υιοθετούσε και υπερασπιζόταν ιδέες για την ανατροπή του ισχύοντος κοινωνικού συστήματος ή την απόσπαση μέρους ή του όλου της Επικράτειας της χώρας, ή ασκούσε «προσηλυτισμό» ή προκαλούσε ταραχές και συγκρούσεις εκμεταλλευόμενος τις απεργίες ή υποστήριζε δημόσια τον «κομμουνισμό». Επίσης, προέβλεπε και πρόσθετε ποινές, όπως σύμφωνα με το άρθρο 2 τη δυνατότητα απαγόρευσης άσκησης του επαγγέλματός τους στο συντάκτη ενός «επικίνδυνου» δημοσιεύματος ή στον εκδότη και τον τυπογράφο της εφημερίδας, από έξι μήνες έως και τρία χρόνια. Ακόμη, με τα άρθρα 3 και 4 απαγορευόταν ρητά κάθε δημόσια συγκέντρωση που αποσκοπούσε στην προώθηση ιδεών όπως αναφέρθηκαν στο πρώτο άρθρο, καθώς και η συγκρότηση οποιασδήποτε μορφής ένωσης ή σωματείου. Εάν ένοχοι θεωρούνταν δημόσιοι υπάλληλοι και κρατικά όργανα, θα έπρεπε να τεθούν εκτός υπηρεσίας έως πέντε χρόνια, ενώ εάν ήταν στρατιωτικοί ή όργανα σωμάτων ασφαλείας να απολυθούν οριστικά. Αρμόδια για την εκδίκαση των αδικημάτων που αναφέρθηκαν καθορίστηκαν τα κοινά ποινικά δικαστήρια, απόφαση σαφώς αντίθετη από το άρθρο 100 παρ. 1 του Συντάγματος του 1927 που όριζε ότι αρμόδια για την εκδίκαση των πολιτικών αδικημάτων ήταν τα ορκωτά δικαστήρια⁷⁵.

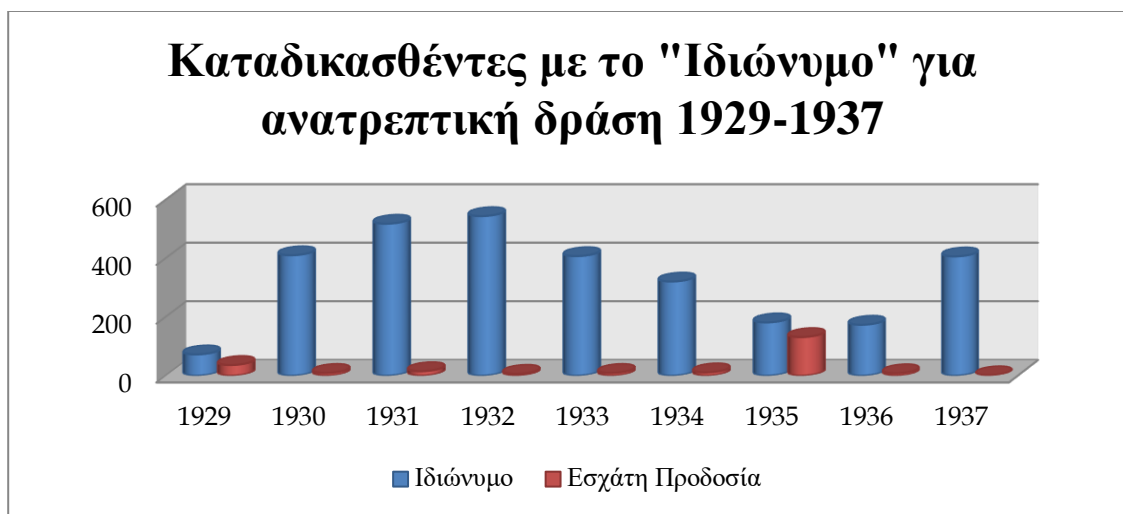
Το «ιδιώνυμο» εφαρμόστηκε με ιδιαίτερη αυστηρότητα έως το 1936, όπου και αντικαταστάθηκε με έναν ακόμα πιο αυστηρό νόμο λόγω των δικτατορικών κυβερνήσεων που ακολούθησαν. Ωστόσο, παράλληλα με το «ιδιώνυμο» αξιοσημείωτη είναι η τροποποίηση που ψήφισε η κυβέρνηση Βενιζέλου στον

⁷³N 4229 της 25ης Ιουλίου 1929.

⁷⁴Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., όπ. π. (υποσημ. 3), σελ 349.

⁷⁵Αλιβιζάτος Ν., όπ. π. (υποσημ.62), σελ.357.

Ποινικό Νόμο⁷⁶. Με νόμο του 1931⁷⁷, οριζόταν ποινή φυλάκισης για όσους είχαν οποιαδήποτε πρόθεση να διαπράξουν το έγκλημα της εσχάτης προδοσίας. Ο νόμος αυτός αποτέλεσε σαφέστατα μία παρέκκλιση από της αρχές του φιλελεύθερου ποινικού δικαίου, αφού ο ποινικός νόμος τιμωρεί το τετελεσμένο έγκλημα ή το έγκλημα στην αρχική του μορφή (απόπειρα) και ειδικά όταν πρόκειται για έγκλημα ιδιαίτερης βαρύτητας. Αρμόδιο για την εκδίκαση εγκλημάτων εσχάτης προδοσίας ήταν το κακουργιοδικείο που θα μπορούσε να επιβάλει στο άτομο που κρινόταν ένοχο για το έγκλημα αυτής της κατηγορίας υποχρεωτική διαμονή σε έναν τόπο από 1 έως 5 έτη, μετά από την έκτιση της ποινής του⁷⁸. Στόχος αυτής της ρύθμισης ήταν να κλονιστεί η δραστηριότητα τόσο των μοναρχικών όσο και των κομμουνιστών.⁷⁹

Το 60% των ατόμων που καταδικάστηκαν με το «ιδιώνυμο» ανήκε στην εργατική τάξη, ενώ αξίζει να αναφερθεί, όπως διαφαίνεται και στον παραπάνω πίνακα, ότι 94,6% των ατόμων που καταδικάστηκαν με τους νόμους αυτούς τιμωρήθηκαν με το «ιδιώνυμο», ενώ μόλις το 3,6% με τον ποινικό νόμο για την εσχάτη προδοσία⁸⁰. Η διαφορά αυτή οφείλεται στην έλλειψη εμπιστοσύνης της κρατικής εξουσίας στα ορκωτά δικαστήρια που ήταν αρμόδια από το σύνταγμα για την εκδίκαση αυτών των υποθέσεων, αλλά και επειδή στην πλειονότητά τους οι κατηγορίες αφορούσαν κυρίως τη συμμετοχή τους σε απεργίες κλπ, και όχι συγκεκριμένα εγκλήματα κατά της πολιτικής τάξης, ούτε καν προπαρασκευαστικές ενέργειες. Καταρχήν, ο ορισμός του

⁷⁶ «Το ιδιώνυμο του Βενιζέλου», στο <https://kseeath.wordpress.com>

⁷⁷ Ν 5096 του Ιουλίου 1931.

⁷⁸ «Το ιδιώνυμο του Βενιζέλου», στο <https://kseeath.wordpress.com>

⁷⁹ Το διάγραμμα είναι στατιστική απεικόνιση πίνακα που βρίσκεται στο βιβλίο του κ. Αλιβιζάτου Ν.Κ., *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π. (υποσημ. 71), σελ 272.

⁸⁰ Αλιβιζάτος Ν.Κ., ό.π. π. (υποσημ. 62), σελ.360.

αδικήματος του «ιδιώνυμου» στο άρθρο 1 του νόμου, ήταν αόριστος και ασαφής, ώστε να περιλαμβάνει όχι μόνο πράξεις αλλά και ιδέες που προκαλούσαν τους κυβερνώντες. Με αυτόν τον τρόπο, το πεδίο εφαρμογής του νόμου διευρύνθηκε εντονότατα, παραβιάζοντας αφενός την αρχή της νομιμότητας των ποινών και αφετέρου τον ακριβή καθορισμό της αντικειμενικής υπόστασης των αδικημάτων. Δεν απαιτούνταν ρητά κάποια ανατρεπτική πράξη, αλλά απλά και μόνον αρκούσε οι ιδέες να έχουν ως σκοπό την ανατροπή του ισχύοντος κοινωνικού συστήματος. Ακόμα, η δίωξη της προπαγάνδισης των ιδεών αυτών είτε δημόσια είτε μέσω του Τύπου, παραβίαζε ευθέως την ελευθερία της έκφρασης όπως κατοχυρωνόταν στο αρ. 16 Σ 1927⁸¹. Γενικότερα, λόγω των πολιτικών εντάσεων της περιόδου θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ήταν πραγματικά δύσκολο να κατανοήσει κανείς σε ποιο σημείο σταματούσε η ελευθερία της έκφρασης, όπως αυτή οριζόταν στο Σύνταγμα, και πού ξεκινούσε το πεδίο εφαρμογής του «ιδιώνυμου»⁸².

Σε κάθε περίπτωση το «ιδιώνυμο», αλλά και ο φόβος της εφαρμογής του στους πολίτες, τους στερούσε το συνταγματικό δικαίωμα του «συνέρχεσθαι και συνετairίζεσθαι» (άρθρα 13 και 14 Σ 1927).

Τέλος, τα δικαστήρια αρνήθηκαν να χαρακτηρίσουν τα αδικήματα του «ιδιώνυμου» ως πολιτικά εγκλήματα, στερώντας από του κατηγορούμενους πολλά πλεονεκτήματα, που είχαν προβλεφθεί από το Σύνταγμα και κυρίως το δικαίωμα της παραπομπής τους στα ορκωτά και όχι στα κοινά ποινικά δικαστήρια. (άρθρα 12,17 και 100 του Σ. 1927). Η προβαλλόμενη δικαιολογία του Άρειου Πάγου για τον χαρακτηρισμό ενός εγκλήματος ως πολιτικού, ήταν ότι αφού τα πολιτικά εγκλήματα ήταν εκείνα που στρέφονταν άμεσα κατά του κράτους, η διανομή προκηρύξεων με στόχο την εφαρμογή ιδεών για την ανατροπή της οργάνωσης της κοινωνίας, και όχι την ανατροπή του κράτους, δε θα μπορούσε να θεωρηθεί ως πολιτικό έγκλημα.⁸³

IV. ΟΙ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΚΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΤΟ 1936 ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΑΡΘΡΩΝ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΤΟΥ 1911

Με το αποτυχημένο κίνημα των βενιζελικών της 1^{ης} Μαρτίου 1935, οι φιλοβασιλικές κυβερνήσεις αλληλοδιαδέχονταν η μία την άλλη, υιοθετώντας

⁸¹Κούνδουρος Ρούσος Σ., όπ. π. (υποσημ.67), σελ. 116.

⁸²<https://www.imerodromos.gr/idionymo-venizeloy-otan-thesmothetithike-i-poinikopoiisi-tis-skepsis/>

⁸³Αλιβιζάτος Ν., όπ.π. (υποσημ. 62), σελ.372.

μία πληθώρα νομοθετημάτων ευκαιριακού χαρακτήρα με αντικειμενικό σκοπό την αποκατάσταση της μοναρχίας. Το Κίνημα της 1ης Μαρτίου 1935 ήταν η συνισταμένη των συνωμοτικών ενεργειών διάφορων κύκλων και οργανώσεων της βενιζελικής παράταξης, που απέβλεπαν στην αποτροπή της παλινόρθωσης της βασιλευόμενης δημοκρατίας⁸⁴. Πίσω από το στόχο αυτό βρισκόταν η επιθυμία των απότακτων βενιζελικών αξιωματικών να ξαναγυρίσουν στο στράτευμα και να προχωρήσουν σε ριζικές εκκαθαρίσεις των αντιφρονούντων, καθώς και η επιδίωξη των πολιτικών της ίδιας παράταξης να επανέλθουν στην εξουσία. Η κυβέρνηση Π. Τσαλδάρη μετά τη λήξη του κινήματος, προχώρησε σε μία σειρά από αναγκαστικούς νόμους σύμφωνα με τους οποίους το κράτος κατάσχεσε χωρίς την παραμικρή δικαστική εγγύηση την κινητή και ακίνητη περιουσία κάθε προσώπου κατηγορούμενου για συμμετοχή στο στασιαστικό κίνημα καθώς και των συζύγων τους, και μετά την καταδίκη τους από τα στρατοδικεία τη διέθεσε για αποζημίωση του κράτους και των ιδιωτών που είχαν υποστεί ζημιές από την εξέγερση. Η εκκαθάριση αυτή ήταν πολύ σημαντική για τη χώρα, αφού μέσα από μία σειρά κυβερνητικών διαταγμάτων που εκδόθηκαν με τη μορφή συντακτικών πράξεων, 1717 τακτικοί και 348 έκτακτοι δημόσιοι υπάλληλοι απομακρύνθηκαν για λόγους «δημόσιας ασφάλειας» και αποκλειστικά και μόνο λόγω των πολιτικών τους φρονημάτων. Επίσης, πάνω από 1000 αξιωματικοί απομακρύνθηκαν⁸⁵. Απαγορεύτηκε δε ο σχολιασμός του κινήματος της 1ης Μαρτίου από τον Τύπο.⁸⁶ Οι πρωταίτιοι του κινήματος παραπέμφθηκαν σε δίκη, και για όσους ήταν βουλευτές, αναστάλθηκε η βουλευτική τους ασυλία.

Λίγο αργότερα, με το πραξικόπημα της 10ης Οκτωβρίου 1935 και την κυβέρνηση του στρατηγού Κονδύλη, συγκροτήθηκαν έκτακτα στρατοδικεία για την εκδίκαση όχι μόνο των αδικημάτων που στρέφονταν κατά της ασφάλειας της χώρας, αλλά και των κοινών ποινικών αδικημάτων που κατά την κρίση των στρατιωτικών δικαστών, μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο την ασφάλεια του τόπου ή να διασαλεύσουν τη δημόσια τάξη⁸⁷. Ακόμη ανατέθηκε στους Υπουργούς Εσωτερικών και Δικαιοσύνης η δυνατότητα να διατάζουν την κατάσχεση εντύπων με επικρίσεις προς τη μοναρχία, αλλά ταυτόχρονα

⁸⁴ Λιναρδάτος Σπ., όπ. π. (υποσημ. 69), σελ. 130-131.

⁸⁵ Καμαρινού Κυριακή, *Τα «πέτρινα» πανεπιστήμια. Ο αγώνας για τη μόρφωση στις φυλακές και τις εξορίες 1924 – 1974*, εκδ. Σύγχρονη εποχή, Αθήνα, 2005, σελ. 84.

⁸⁶ Συντακτική πράξη ΚΗ' της 17ης Μαΐου 1935.

⁸⁷ Συντακτική πράξη Δ' της 14ης Οκτωβρίου 1935.

απαγορεύτηκε η διάδοση ιδεών με σκοπό την ανατροπή του πολιτεύματος⁸⁸. Είναι ενδιαφέρον να αναφερθεί ότι για το νομοθέτη του 1935 η διοικητική εκτόπιση αποτελούσε ποινή⁸⁹, ενώ η μέχρι τότε νομολογία προκειμένου να δικαιολογήσει την διοικητική εκτόπιση ως σύμφωνη με τις συνταγματικές εγγυήσεις της προσωπικής ασφάλειας προέβαλλε ως επιχείρημα ότι δεν ήταν ποινή αλλά απλό περιοριστικό μέτρο.⁹⁰

Την 4^η Αυγούστου 1936, επιβλήθηκε η δικτατορία του Ι. Μεταξά και ο Βασιλιάς εξέδωσε βασιλικό διάταγμα με πρόταση της κυβέρνησης Μεταξά, το οποίο ανέστειλε επ' αόριστον την ισχύ των εγγυήσεων των σπουδαιότερων ατομικών δικαιωμάτων, με κυριότερο πρόσχημα την «κομμουνιστική απειλή»⁹¹. Ανεστάλησαν τα ακόλουθα άρθρα του Συντάγματος του 1911: άρθρο 5 (προσωπική ελευθερία), 6 (ειδική προστασία των πολιτικών εγκληματιών), 10 και 11 (δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, 12 (άσυλο της κατοικίας), 14 (ελευθερία της έκφρασης), 20 (απόρρητο των επιστολών), 95 (υπαγωγή πολιτικών εγκλημάτων στα ορκωτά δικαστήρια)⁹².

Μία εξίσου χαρακτηριστική ρύθμιση ήταν η αντικατάσταση του «ιδιώνυμου» με ρυθμίσεις πολύ αυστηρότερες,⁹³ οι οποίες τιμωρούσαν την άμεση ή έμμεση υιοθέτηση «ιδεών», «θεωριών» ή «κοινωνικών, οικονομικών και θρησκευτικών συστημάτων» με σκοπό την ανατροπή του καθεστώτος, και πλέον όχι μόνο βίαια αλλά με κάθε τρόπο. Με τους ίδιους αναγκαστικούς νόμους δημιουργήθηκαν και λειτούργησαν «στρατόπεδα συγκέντρωσης» για τον εγκλεισμό των εκτοπισμένων. Το πιο γνωστό από αυτά ήταν οι φυλακές της Ακροναυπλίας⁹⁴, στις οποίες έστελναν κυρίως ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ που συλλαμβάνονταν. Σημειωτέον ότι η δικτατορία προτιμούσε να μη παραπέμπει σε δίκη τους αντιπάλους της αλλά να τους εκτοπίζει, πράξη η οποία αποδεικνύεται σύμφωνα με επίσημα στοιχεία της δικτατορίας, καθώς το καλοκαίρι του 1940 υπήρχαν 1.000 σχεδόν εκτοπισμένοι⁹⁵, οι 600 από αυτούς στις φυλακές της Ακροναυπλίας.

Ακόμη μία νέα «καινοτομία» της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου αποτέλεσε η καθιέρωση «πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων»⁹⁶, για τον έλεγχο των

⁸⁸Συντακτική πράξη ΣΤ' 28ης Οκτωβρίου 1935, τιμωρούνταν η διάδοση «ιδεών δι' ων επιδιώκεται η μεταβολή του υφιστάμενου κοινωνικού καθεστώτος», ο «χλευασμός» ή η «εκδήλωσις περιφρονησεως» προς το «πολίτευμα».

⁸⁹Άρθρο 2 αναγκαστικού νόμου της 23ης Οκτωβρίου 1935.

⁹⁰Αλιβιζάτος Ν., όπ.π. (υποσημ. 62), σελ.410.

⁹¹Μαργαρίτης, Γ., *Η 4η Αυγούστου στην Ιστορία των Ελλήνων*, Β' Έκδοση, Δομή, Αθήνα, 2006, σελ. 720.

⁹²Παντελής Αντ. Μ., όπ. π. (υποσημ. 39), σελ 254-256.

⁹³Αναγκαστικός νόμος 117/1936 και 1075/1938.

⁹⁴Κούνδουρος Ρούσσο Σ., όπ. π. (υποσημ. 67), σελ. 120-122.

⁹⁵Ριζοσπάστης, Φύλλο: 4/12/1935, Σελ. 1.

⁹⁶Βόγλης Πολυμέρης, *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας. Οι πολιτικοί κρατούμενοι στον εμφύλιο πόλεμο*, μτφ. Γ. Καστανάρας, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2004, σελ. 63.

πολιτικών πεποιθήσεων δημόσιων και ιδιωτικών υπαλλήλων, καθώς και οι «δηλώσεις μετάνοιας», τις οποίες ήταν υποχρεωμένοι να υπογράψουν οι «ύποπτοι» για τα πολιτικά τους φρονήματα προκειμένου να μην απολυθούν από τη θέση τους ή να μην εκτοπιστούν. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία 45. - 50.000 χιλιάδες πολίτες υπέγραψαν τέτοιες δηλώσεις κατά τη διάρκεια της δικτατορίας⁹⁷.

V. Η ΘΕΣΠΙΣΗ ΤΟΥ «ΑΝΤΕΘΝΙΚΟΥ»⁹⁸ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΕΜΦΥΛΙΑΚΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΕΜΦΥΛΙΑΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ (1946-1967)

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1940-1950 και ιδιαίτερα λόγω των εντάσεων και των καταχρήσεων που προκαλούσε διαρκώς ο πόλεμος στη χώρα, τέθηκε η ανάγκη θέσπισης διαφόρων «εκτάκτων μέτρων» για τη διαφύλαξη της δημόσιας τάξης και ασφάλειας⁹⁹. Η Συμφωνία της Βάρκιζας, βάσει της οποίας η κυβέρνηση όφειλε να επιτρέψει την ελεύθερη εκδήλωση των πολιτικών φρονημάτων και να αμνηστεύσει τα πολιτικά εγκλήματα που είχαν διαπραχθεί από το ξέσπασμα των «Δεκεμβριανών» (όχι όμως και τα «συναφή») δεν εφαρμόστηκε με τον τρόπο που έπρεπε. Αντίθετα η περίοδος αυτή, γεμάτη από συνοπτικές δίκες και μαζικές εκτελέσεις, καθόρισε ριζικά την πολιτική ζωή της χώρας μέχρι τις μέρες μας. Ονομάστηκε και περίοδος της «Λευκής Τρομοκρατίας»¹⁰⁰ και κατά την διάρκειά της, η βία κυριαρχούσε στην ελληνική ύπαιθρο. Μέχρι τον Δεκέμβριο 1945, ο αριθμός των κρατούμενων στις φυλακές ανερχόταν στους 17.984, από τους οποίους οι περισσότεροι διώκονταν για πολιτικούς λόγους και μόνο οι 2.388 καταδικάστηκαν με δικαστική απόφαση¹⁰¹.

Με αυτόν τον τρόπο αναβίωσε η πρακτική της αυθαίρετης κυβερνητικής νομοθεσίας, μέσω αναγκαστικών νόμων που εκδίδονταν χωρίς εξουσιοδότηση. Συγκεκριμένα, τα μέτρα αυτά αποτυπώθηκαν στα κείμενα του Γ' Ψηφίσματος της 18ης Ιουνίου 1946 και στον αναγκαστικό νόμο 509 της 27 Δεκεμβρίου 1947. Τα δύο αυτά κείμενα ήταν το αποτέλεσμα της προσπάθειας του ελληνικού κράτους να καταστείλει το πνεύμα της εθνικής αντίστασης και

⁹⁷ Αλιβιζάτος Ν.Κ., όπ.π. (υποσημ. 71), σελ 307-310.

⁹⁸ Ο όρος ανήκει στον Νίκο Αλιβιζάτο.

⁹⁹ Βόγλης Πολυμέρης, όπ. π (υποσημ. 96), σελ 92-98.

¹⁰⁰ Κωστόπουλος Γ., «Η Λευκή Τρομοκρατία μετά την συμφωνία της Βάρκιζας», 28-12-16 στο <https://praxisreview.gr>.

¹⁰¹ Βιδάλη Σ., *Έλεγχος του εγκλήματος και δημόσια αστυνομία: τομές και συνέχειες στην αντεγκληματική πολιτική*, τ. Β, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2007, σελ. 593.

να δημιουργήσει ένα σύστημα παράλληλων κανόνων με συνταγματική ισχύ και αυταρχικό περιεχόμενο.

1. Η περίοδος της Μακρονήσου

Η Μακρόνησος λειτούργησε από το φθινόπωρο του 1946 ως στρατιωτική μονάδα, στην οποία υπηρετούσαν τη θητεία τους οι κληρωτοί που κρίνονταν ύποπτοι για τα φρονήματά τους. (Από το 1947-1950 ο αριθμός τους φθάνει τους 1.100 έφεδρους αξιωματικούς και 27.000 οπλίτες)¹⁰². Ωστόσο από το 1948 φυλακίζονταν στη Μακρόνησο και πολίτες¹⁰³. Επιπλέον, ιδρύθηκε ως νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου ο Οργανισμός Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου¹⁰⁴, ο οποίος άνηκε στο Γενικό Επιτελείο Στρατού και είχε στόχο την «αναμόρφωση και συμμόρφωση προς το κράτος των παραπεμπόμενων ατόμων¹⁰⁵». Στους κρατούμενους ασκούνταν αφάνταστες ψυχολογικές και φυσικές πιέσεις για να απαρνηθούν την ιδεολογία τους και όπως ισχυρίζονταν να «ανανήψουν». Η Μακρόνησος έκλεισε ως στρατόπεδο συγκέντρωσης με νόμο της κυβέρνησης Πλαστήρα το 1950, εξακολούθησε όμως να λειτουργεί ως στρατιωτική μονάδα για τους «ύποπτους» εφέδρους έως το 1954.

2. Η ποινική και διοικητική καταστολή

Ένα από τα πρώτα νομοθετήματα που υιοθέτησε η Βουλή το 1946, λίγο μετά την έναρξη του εμφυλίου, ήταν το λεγόμενο Γ΄ ψήφισμα¹⁰⁶, το οποίο απειλούσε με ποινή θανάτου οποιονδήποτε προσπαθούσε να αποσπάσει μέρος της επικράτειας ή να συμμετέχει σε τέτοιου είδους σχέδια, να προκαλέσει επανάσταση ή να συνωμοτήσει ή να συνεργαστεί με ξένες δυνάμεις, ή να δημιουργεί ένοπλες ομάδες ή να συμμετέχει σε ενώσεις προδοσίας. Ακόμα και οι προπαρασκευαστικές πράξεις μπορούσαν να επιφέρουν ως ποινή και ισόβια κάθειρξη. Ενδιαφέρουσες αποτελούν και οι δικονομικές διατάξεις του Γ΄ Ψηφίσματος, αφού η προφυλάκιση μπορούσε να παραταθεί επ' αόριστον, απαγορευόταν η προσωρινή απόλυση των κατηγορουμένων και δεν επιτρεπόταν η υποβολή αιτήσεως αναιρέσεως σε περίπτωση θανατικής

¹⁰² Μαργαρίτης Γ., *Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, 1946-1949*, τόμος 2, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2006, σελ. 575-580.

¹⁰³ Ο αριθμός των πολιτών ξεπερνούσε τις 20.000 το 1949.

¹⁰⁴ https://el.wikipedia.gr/Οργανισμός_Αναμορφωτηρίων_Μακρονήσου

¹⁰⁵ Βόγλης Πολυμέρης., *οπ. π* (υποσημ. 96)., σελ 51.

¹⁰⁶ Γ΄ Ψηφίσμα της 18ης Ιουνίου 1946.

ποινής¹⁰⁷. Αρμόδια για την εκδίκαση των σχετικών υποθέσεων ήταν κατά περίπτωση είτε έκτακτα στρατοδικεία (αν το αδίκημα είχε διαπραχθεί σε Θεσσαλία, Μακεδονία, Ήπειρο και Θράκη), είτε πενταμελή εφετεία (αν το αδίκημα είχε διαπραχθεί στη νότιο Ελλάδα). Βέβαια, λίγο μετά την κήρυξη της χώρας σε κατάσταση πολιορκίας, συστάθηκαν έκτακτα στρατοδικεία σε όλη την επικράτεια.

Με τον αναγκαστικό νόμο 509/1947 ετίθεντο εκτός νόμου το ΚΚΕ, το ΕΑΜ και η «Εθνική Αλληλεγγύη», καθώς και κάθε άλλο πολιτικό κόμμα-σωματείο-οργάνωση που είχε στόχο την ανατροπή του ισχύοντος πολιτεύματος¹⁰⁸. Για τους «αρχηγούς» προβλεπόταν ποινή θανάτου ή ισόβιας κάθειρξης, ενώ για τους συμμετέχοντες κάθειρξη. Ο νόμος περιλάμβανε και τις προβλέψεις του «ιδιώνυμου», όπως αναφέρθηκαν παραπάνω, για τη διενέργεια «προσηλυτισμών». Αξίζει να αναφερθεί ότι καμία κυβέρνηση σε τόλμησε να θίξει το συγκεκριμένο νόμο.¹⁰⁹ Τα αδικήματα του α.ν 509/1947 «περί μέτρων ασφάλειας του Κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών» δεν χαρακτηρίστηκαν πολιτικά εγκλήματα. Κατά το άρθρο 7 παρ. 1 του ίδιου νόμου εκδικάζονταν και ανακρίνονταν σύμφωνα με τις διατάξεις του Γ' Ψηφίσματος «περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την δημόσιαν τάξιν και ασφάλειαν»¹¹⁰.

Χωρίς να υπάρχουν επίσημα στατιστικά στοιχεία, υπολογίζεται ότι με το Γ' Ψήφισμα και τον αναγκαστικό νόμο 509 επιβλήθηκαν τουλάχιστον 7.500 θανατικές καταδίκες, από τις οποίες εκτελέστηκαν περίπου 5.000.¹¹¹ Τα δύο αυτά νομοθετήματα υπογραμμίζουν το διωγμό τόσο του φρονήματος όσο και της πράξης.

Όσον αφορά τη διοικητική καταστολή, επανατέθηκε σε ισχύ ο νόμος περί «καταδιώξεως της ληστείας»,¹¹² βάσει του οποίου οι αστυνομικές αρχές μπορούσαν να διατάζουν τη «μετοίκηση» ή αλλιώς ομαδική εκτόπιση των στενότερων συγγενών προσώπων που επικήρυσσε ο Υπ. Εσωτερικών και δεν ήταν αναγκαστικό να είναι ληστές, αλλά αρκούσε να είναι «επικίνδυνοι» για τη δημόσια ασφάλεια. Σκοπός του μέτρου ήταν να εκτοπίζονται οι πολιτικοί εγκληματίες καθώς και οι οικείοι αυτών (κυρίως αριστερών φρονημάτων), που δεν ενέπιπταν στην αμνησία της Συμφωνίας της Βάρκιζας και διέφευγαν τη

¹⁰⁷ Παντελής Αντ. Μ., *οπ. π.* (υποσημ. 39), σελ 270-272.

¹⁰⁸ Παντελής Α., Κουτσουμπίνης, Σ., Γεροζήσης, Τρ, *Κείμενα Συνταγματικής Ιστορίας*, Τόμος Β', εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993, σελ. 706-709.

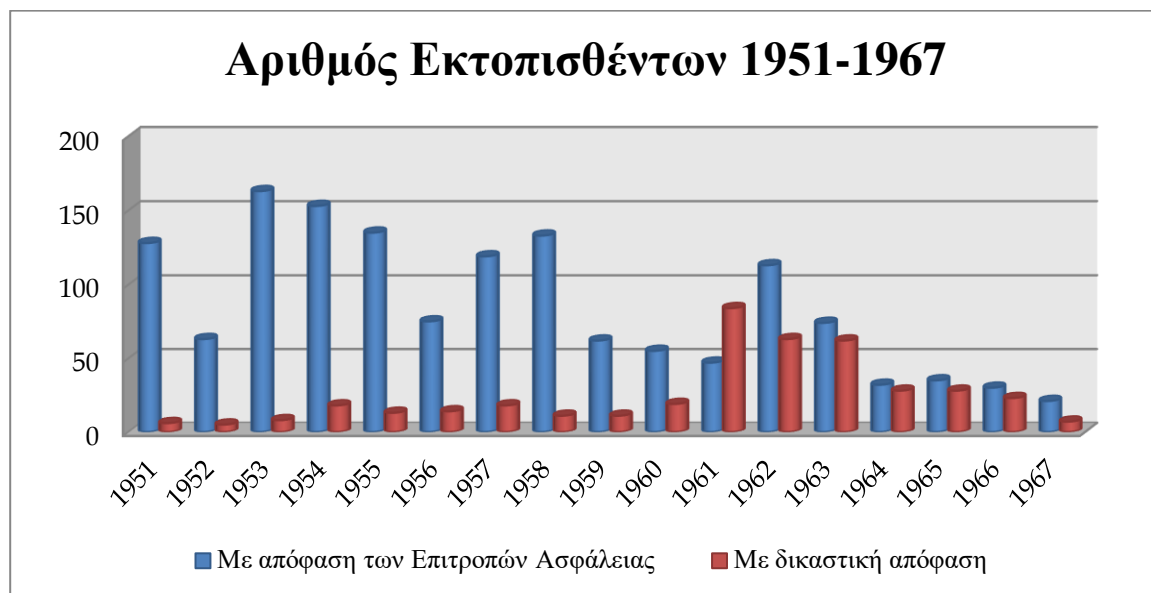
¹⁰⁹ «Το κράτος των εθνοφρόνων. Αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές» στο <http://www.academia.edu>

¹¹⁰ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., *οπ. π.* (υποσημ 3), σελ 347.

¹¹¹ Αλιβιζάτος Ν.Κ., *οπ. π.* (υποσημ. 71), σελ 350.

¹¹² Αναγκαστικός νόμος 453/1945.

σύλληψη. Ακολούθησε η εφαρμογή του νομοθετικού διατάγματος της διοικητικής εκτόπισης 1926, μόνο που η διάρκειά της ορίστηκε πάνω από ένα έτος έως δύο χρόνια¹¹³, και στη συνέχεια επ'άοριστον¹¹⁴, μέχρι το 1962. Έτσι μεγάλος αριθμός ανδρών και γυναικών (μέχρι το 1948 είχε φθάσει τους 17.000) παρέμειναν εκτοπισμένοι χωρίς δίκη, θεωρούμενοι απλώς ως «ύποπτοι», για διαστήματα που μπορεί να ξεπερνούσαν και τα 15 χρόνια.¹¹⁵

3. Η αντιμετώπιση του εσωτερικού εχθρού υπό το Σύνταγμα του 1952

Με τη λήξη του πολέμου στην Ελλάδα το 1949, οι πληγές των Ελλήνων ήταν εντονότερες και από άλλες χώρες, κυρίως λόγω του Εμφυλίου. Καλλιεργήθηκε ένα πνεύμα μίσους και δυσπιστίας, με αποτέλεσμα οι νικητές του Εμφυλίου (νίκη του κέντρου στις εκλογές 1950) να αποτύχουν να εκσυγχρονίσουν το Σύνταγμα και τους υπόλοιπους θεσμούς. Το νέο Σύνταγμα τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου 1952¹¹⁶ και αποτέλεσε μία συντηρητική εκδοχή του Συντάγματος του 1911¹¹⁷. Ως «εσωτερικός εχθρός» αντιμετωπίζονται οι εντός του υφιστάμενου καθεστώτος κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις, που αντιτίθενται στην εκάστοτε κρατική εξουσία¹¹⁸. Επομένως, ο «εσωτερικός εχθρός» είναι κατά κύριο λόγο ο πολιτικός, ο ιδεολογικός εχθρός, ο οποίος θεωρείται

¹¹³ν.δ 392/1947

¹¹⁴ν.δ 687/1948

¹¹⁵Το διάγραμμα είναι στατιστική απεικόνιση πίνακα που βρίσκεται στο βιβλίου του κ. Αλιβιζάτου Ν.Κ., *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, όπ.π. (υποσημ. 71).

¹¹⁶ΦΕΚ 1/Α/1.1.1952 – Δ' Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων.

¹¹⁷ Παντελής Αντ. Μ, οπ. π. (υποσημ. 39), σελ 275.

¹¹⁸ Μάνεσης, *Συνταγματική Θεωρία και Πράξη 1954-1971*, Τεύχος Α', Εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 551.

επικίνδυνος για την κρατική εξουσία, όχι όμως ένοχος. Για το λόγο αυτό, αντιμετωπίζεται μόνο προληπτικά και όχι κατασταλτικά¹¹⁹. Στο πλαίσιο αντιμετώπισης του «εσωτερικού εχθρού» εγκαταλείφθηκε μία σημαντική εγγύηση του Συντάγματος 1927¹²⁰, καθώς σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 97, οριζόταν ότι ιδιώτες μπορούσαν να υπαχθούν στα στρατιωτικά δικαστήρια και σε καιρό ειρήνης για πράξεις «κατά της ασφάλειας των ενόπλων δυνάμεων». Ήταν ένας έμμεσος τρόπος, ώστε τα πολιτικά εγκλήματα πχ. η κατασκοπεία να εκδικάζονται από έκτακτα στρατοδικεία και μετά την λήξη της κατάστασης πολιορκίας.

4. Το «Παρασύνταγμα»

Αυτό που χαρακτηρίζει την Ελλάδα του εμφυλίου σε αντίθεση με άλλες χώρες, αποτελεί το γεγονός ότι οι παρεκβάσεις από το Σύνταγμα σε μεγάλο βαθμό «νομιμοποιούνταν» και γίνονταν ρυθμίσεις ίσης τυπικής ισχύος με το Σύνταγμα. Με αυτόν τον τρόπο, δίπλα στο Σύνταγμα, δημιουργούνταν σταδιακά ένα ξεχωριστό corpus ρυθμίσεων, το «παρασύνταγμα», το οποίο παρά το αντισυνταγματικό του περιεχόμενο, μπορούσε να συμβιώνει δίπλα στο Σύνταγμα. Τα «έκτακτα μέτρα» είχαν αυξημένη τυπική ισχύ, προβλεπόταν όμως και η δυνατότητα να καταργηθούν ή να τροποποιηθούν με νόμο. Η μεθόδευση αυτή από τη μία πλευρά απέβλεπε στο να προφυλάξει τα μέτρα αυτά από δικαστές που ενδεχομένως θα αμφισβητούσαν τη συνταγματικότητά τους, ενώ από την άλλη να δίνει τη δυνατότητα στην κοινοβουλευτική πλειοψηφία να τα καταργεί σαν να επρόκειτο για κοινούς νόμους. Το «παρασύνταγμα» αφορούσε, πέρα από τους ηττημένους του Εμφυλίου δηλαδή τους κομμουνιστές, μια ευρύτατη κατηγορία πολιτών τους οποίους οι κυβερνώντες αντιμετώπιζαν ως «υπόπτους» και εν δυνάμει εχθρούς. Αυτοί, μαζί με τους κομμουνιστές συγκροτούσαν την κατηγορία των «μη εθνικοφρόνων», στην οποία μπορούσε να ενταχθεί ο καθένας καθώς αρκούσε μόνο ένα μικρό δείγμα αμφισβήτησης της ισχύουσας πολιτικής δομής.¹²¹

¹¹⁹ Μάνεσης, όπ. π (υποσημ. 118), σελ. 552.

¹²⁰ Δηλαδή η εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων από ορκωτά δικαστήρια.

¹²¹ <http://www.kathimerini.gr/482911/article/epikairothta/ellada/to-syntagma-toy-1952>.

5. Η πολιτικοποίηση του εγκλήματος της κατασκοπείας

Το νομοθέτημα με το οποίο διώκονταν ποινικά κυρίως οι κομμουνιστές υπό το Σύνταγμα του 1952, είναι εκείνο για την καταστολή της κατασκοπείας¹²², και τιμωρούσε τη μετάδοση πληροφοριών στρατιωτικού ενδιαφέροντος σε μη εξουσιοδοτημένα πρόσωπα. Οι κατηγορούμενοι παραπέμπονταν στα στρατοδικεία, τα οποία εάν τους έκριναν ένοχους για «κατασκοπεία», όφειλαν να επιβάλλουν ποινή θανάτου ή ισόβια κάθειρξη. Με τη μέθοδο αυτή επιτυγχανόνταν δύο στόχοι : αφενός η δράση των κομμουνιστών εξακολουθούσε να εκδικάζεται από τα έκτακτα στρατοδικεία, ενώ από την άλλη οι κομμουνιστές αποκτούσαν το «*στίγμα της αντεθνικότητας*» αφού ως «*κατάσκοποι*» παρουσιάζονταν να δρουν κατά του κράτους ανεξάρτητα από τις πράξεις τους¹²³. Επίσης, δε μπορούσαν να χαρακτηριστούν ούτε πολιτικοί εγκληματίες, ώστε να υπαχθούν στις αντίστοιχες για τους πολιτικούς εγκληματίες διατάξεις του Συντάγματος.¹²⁴ Η πρώτη δίκη κομμουνιστών με το συγκεκριμένο αναγκαστικό νόμο έγινε στις αρχές του 1952 και οδήγησε σε θανατική καταδίκη οκτώ κατηγορούμενους. Ήταν μέλη του παράνομου δικτύου ΚΚΕ και είχαν βρεθεί πάνω τους δύο πομποί που χρησιμοποιούσαν για την επικοινωνία με την ηγεσία του κόμματος στο εξωτερικό. Οι εκτελέσεις που ακολούθησαν έγιναν σταδιακά, μεταξύ τους αυτή του Ν. Μπελογιάννη, Ν. Πλουμπίδη κλπ. Μάλιστα χαρακτηριστική φράση στα στρατοδικεία της εποχής ήταν: « *Ο κομμουνισμός κάνει κατασκοπεία. Άρα, αφού εσείς είσθε κομμουνιστές είσθε και κατάσκοποι*».¹²⁵

6. Ο έλεγχος της νομιμοφροσύνης των πολιτών

Με ένα νέο νομοθέτημα¹²⁶ καθορίστηκε η απόλυση δημοσίων υπαλλήλων «*εμφορούμενων από αντεθνικές αντιλήψεις*» και συγκροτήθηκαν σε κάθε υπουργείο «*συμβούλια νομιμοφροσύνης*», αποτελούμενα από ανώτατους υπαλλήλους και δικαστικούς. Αρμοδιότητα των συμβουλίων ήταν να ερευνούν τους φακέλους των υπαλλήλων και να κρίνουν τη «*νομιμοφροσύνη*» τους. Τηρούσαν μάλιστα και μητρώο «*μη νομιμοφρονούντων υπαλλήλων*» στο υπουργείο Δημόσιας Τάξης¹²⁷. Ανάμεσα στις ρυθμίσεις αυτές προβλεπόταν

¹²²α.ν 375/1936

¹²³ Αλιβιζάτος, Ν., όπ. π. (υποσημ. 62), σελ. 558.

¹²⁴ ΑΠ 228/1954, ΑΠ 105/1960, ΑΠ 156/1961

¹²⁵ Αλιβιζάτος Ν., όπ. π. (υποσημ. 62), σελ. 575.

¹²⁶α.ν. 516/1948.

¹²⁷ Παντελής Α., Κουτσομπίνας Σ., Γεροζήσης Τρ., όπ. π. (υποσημ. 108), σελ. 714-715.

και το δικαίωμα προσφυγής σε δευτεροβάθμιο συμβούλιο, στο οποίο μπορούσε να ζητηθεί από τον υπάλληλο η υπογραφή «δηλώσεως νομιμοφροσύνης», ενώ οριζόταν ρητά ότι: «*Η άρνησις της υπογραφής τοιαύτης δηλώσεως αποτελεί τεκμήριον περί της μη νομιμοφροσύνης του υπαλλήλου*»¹²⁸. Ωστόσο, το νομοθέτημα αυτό εφαρμόστηκε με την πάροδο του χρόνου και σε άλλους τομείς της κοινωνικής ζωής, όπως π.χ για την έκδοση διαβατηρίου/άδειας οδήγησης, όπου απαιτούνταν η υποβολή «πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων». Είναι ενδεικτικό ότι ο αναγκαστικός νόμος απέκλειε κάθε προσφυγή στη Δικαιοσύνη κατά των εκδιδόμενων διοικητικών πράξεων, συμπεριλαμβανομένης και της αίτησης ακυρώσεως στο Συμβούλιο της Επικρατείας.¹²⁹ Η πρακτική αυτή ακολουθήθηκε έως το 1974, όπου και καταργήθηκε.¹³⁰

VI. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΩΝ (1967-1974)

Η δικτατορία των Συνταγματαρχών (21^η Απριλίου 1967), ως καθεστώς βίας το οποίο είχε δεσμευτεί με τους κανόνες μία κατ' επίφασιν νομιμότητας, από τη μία πλευρά επιδίωκε να καλύψει τον αυταρχικό χαρακτήρα της σε μία φιλελεύθερη και δημοκρατική Ευρώπη, ενώ από την άλλη προσπαθούσε να επιβάλει το δικό της στρατοκρατικό πολίτευμα και να το εδραιώσει με το πέρασμα των χρόνων. Οι πραξικοπηματίες, ανέστειλαν εκ νέου τις κυριότερες εγγυήσεις ελευθεριών, συγκρότησαν «εξαιρετικά δικαστήρια» και έθεσαν τη χώρα σε κατάσταση πολιορκίας, ενώ πηγή εξουσίας αναγνωρίσθηκε πανηγυρικά ο στρατός. Το πρώτο δικτατορικό «Σύνταγμα» τέθηκε σε ισχύ στις 15 Νοεμβρίου 1968¹³¹, όμως η εφαρμογή του ανεβλήθη επ' αόριστον¹³². Το δεύτερο «Σύνταγμα» τυπικά τέθηκε σε ισχύ στις 19 Αυγούστου 1973 και την επομένη ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας χορήγησε αμνηστία στους πολιτικούς κρατούμενους για πρώτη φορά από το 1967 και απέσυρε το στρατιωτικό νόμο. Ωστόσο αυτή η εκδοχή της δικτατορίας δεν κράτησε για πολύ, καθώς μετά την εξέγερση του Πολυτεχνείου ο Γ. Παπαδόπουλος επέβαλε σε όλη την επικράτεια πάλι το στρατιωτικό νόμο και μετά την ανατροπή του από τον Δ.

¹²⁸ Άρθρο 4 παρ. 3 εδ. β' του Α.Ν. 516/1948

¹²⁹ Παντελής Α., Κουτσουμπίνας Σ., Γεροζήσης Τρ, ό.π.(υποσημ 108), σελ. 716.

¹³⁰ Αθανασιάδης Ανδρέας Απ., *Μήπως εκλονίσθη το εθνικόν του υπόστρωμα; : Η εποπτεία και ο έλεγχος της «νομιμοφροσύνης» του διδασκάλου στη μετεμφυλιακή Ελλάδα (1950-1974)*, Αυτοέκδοση, Κοζάνη 2016,σελ 36.

¹³¹ Παντελής Αντ. Μ., οπ. π. (υποσημ. 39),σελ 282.

¹³² Το «Σύνταγμα» της δικτατορίας στο <http://www.kathimerini.gr/>

Ιωαννίδη εκδόθηκε μία νέα σειρά συντακτικών πράξεων¹³³. Χαρακτηριστικών χουντικών «Συνταγμάτων» ήταν η χρησιμοποίηση αόριστων εννοιών και μίας υποτιθέμενης «ηθικολογίας», με τις λέξεις «ηθικός νόμος», «εθνικό φρόνημα Ελλήνων», «εθνικό συμφέρον» κλπ¹³⁴.

Το Πεντ. Εφετείο Αθηνών με την απόφαση 477/75, υιοθετώντας τη μικτή περί πολιτικού εγκλήματος θεωρία, αποφάσισε ότι το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967 ως έγκλημα εσχάτης προδοσίας, ήταν «τυπική περίπτωση πολιτικού εγκλήματος»¹³⁵. Το ίδιο συμπέρανε και ο Αντεισαγγελέας Εφετών Σταμάτης υιοθετώντας την αντικειμενική θεωρία. Επομένως το έγκλημα της στάσης που τελέστηκε για να πραγματοποιηθεί η εσχάτη προδοσία, χαρακτηρίστηκε «σύνθετο πολιτικό έγκλημα», για το οποίο και δεν αποκλειόταν η θανατική ποινή. Οι πράξεις δικάστηκαν παρόλα αυτά από το Πεντ. Εφετείο Αθηνών. Το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967 ως πολιτικό έγκλημα, έθεσε το ζήτημα της σημασίας του πολιτικού εγκλήματος και το ερώτημα εάν πρόκειται να χαρακτηρίζεται έτσι κάθε περίπτωση κατάλυσης του δημοκρατικού πολιτεύματος¹³⁶.

1. Η αυθαίρετη καταστολή: συλλήψεις, εκτοπίσεις χωρίς δικαστικό ένταλμα, βασανισμοί πολιτών, λογοκρισία

Την ίδια ημέρα του πραξικοπήματος το 1967 οι δικτάτορες προχώρησαν σε 8.000 αυθαίρετες και χωρίς δικαστικό ένταλμα συλλήψεις πολιτών (αλλά βάσει ενός απόρρητου σχεδίου NATO «Προμηθεύς»), μεταξύ τους ο πρωθυπουργός και μέλη της κυβέρνησης. Από αυτούς περίπου 6.844 εκτοπίστηκαν (όλοι σχεδόν αριστεροί) στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Γυάρου που τότε ξανάνοιξε. Κατά τη διάρκεια επτά ετών δικτατορίας, οι συλληφθέντες για πολιτικούς λόγους υπολογίζεται ότι ξεπέρασαν τις 80.000. Από αυτούς, μόνο το 10% παραπέμφθηκε σε δίκη. Οι υπόλοιποι είτε εκτοπίστηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης (με ή χωρίς απόφαση των Επιτροπών Ασφαλείας), είτε κρατήθηκαν αυθαίρετα στη Γενική Ασφάλεια (ΕΣΑ) και σε άλλες μονάδες¹³⁷. Ο ρόλος του δικαστικού μάλιστα που προβλεπόταν στη σύσταση των Επιτροπών Ασφάλειας πριν τη δικτατορία αντικαταστάθηκε με αστυνομικό.

¹³³ Παντελής Αντ. Μ., οπ. π. (υποσημ. 39),σελ 280-281.

¹³⁴ Αλιβιζάτος Ν., όπ.π. (υποσημ. 62), σελ.577.

¹³⁵ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., οπ. π. (υποσημ. 3), σελ 348.

¹³⁶ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ, οπ. π. (υποσημ. 3),σελ 346-347.

¹³⁷ Αλιβιζάτος Ν., όπ.π. (υποσημ. 62), σελ.576-580.

Επίσης, σημειωτέα ήταν και η στέρηση της ιθαγένειας¹³⁸ και η δήμευση περιουσιών των αντιπάλων της χούντας που ζούσαν στο εξωτερικό, όπως του Α. Παπανδρέου, της Μελίνας Μερκούρη και άλλων.

Άλλες αυθαίρετες πρακτικές αποτέλεσαν οι διαρκείς εκκαθαρίσεις της δημόσιας διοίκησης, των πανεπιστημίων και του δικαστικού σώματος, με περιστασιακά νομοθετήματα ειδικά τη διετία 1967-68.

Τα βασανιστήρια επίσης κατέλαβαν ξεχωριστή θέση ανάμεσα στις πρακτικές της δικτατορίας. Σκοπός τους ήταν φυσική και ψυχολογική εξουδετέρωση του κατά περίπτωση αντιπάλου και η δημιουργία ενός κλίματος κρατικής τρομοκρατίας που αφορούσε όλο το πολιτικό φάσμα¹³⁹ (δεξιούς, αριστερούς, κεντρώους, βασιλικούς, κομμουνιστές). Τέλος, μία εξίσου χαρακτηριστική πρακτικής της δικτατορίας στην προσπάθειά της να εδραιωθεί, ήταν η κατάπνιξη της ελευθερίας της έκφρασης, με οριστικό κλείσιμο εφημερίδων, δήμευση περιουσιών, δίωξη δημοσιογράφων, διάλυση σωματείων και συνδικαλιστικών ενώσεων, καθώς και των προδικτατορικών κομμάτων.

2. Οι πολιτικές δίκες των αντιπάλων της Χούντας

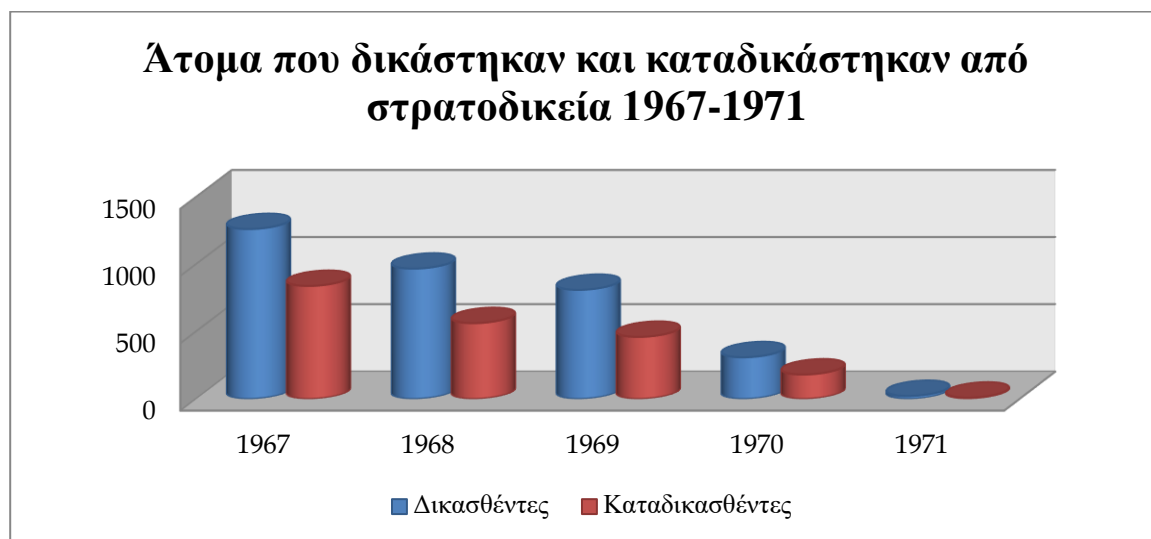
Η χούντα των συνταγματαρχών συνήθιζε να παραπέμπει σε δίκη τους αντιπάλους της, σε αντίθεση με τη δικτατορία του Ι. Μεταξά.¹⁴⁰ Το γεγονός αυτό μπορεί να δικαιολογηθεί στη βάση της διασφάλισης της προσωρινής έστω ανοχής από τους Ευρωπαίους. Η δικτατορία έπρεπε να σεβαστεί κάποια προσχήματα, ανάμεσα σε αυτά ήταν και η παραπομπή σε δίκη των αντιπάλων της, με το οποίο κατά κάποιο τρόπο απαντούσε στους επικριτές της για τη μη εφαρμογή των νόμων. Στις δίκες, χρησιμοποιήθηκε πολύ ο α.ν 509/1947 που διατηρούσε εκτός νόμου το ΚΚΕ, ωστόσο εφαρμόστηκε όχι μόνο εναντίον των κομμουνιστών, αλλά και γενικότερα κατά των αντιστασιακών. Οι κομμουνιστές εξακολούθησαν να διώκονται για «κατασκοπεία», ενώ ταυτόχρονα η χούντα χρησιμοποίησε εναντίον των εχθρών της και αδικήματα του κοινού ποινικού δικαίου στα οποία επέβαλε πολύ αυστηρότερες ποινές από τις ήδη καθοριζόμενες, όπως η συμμορία και η σύσταση για διάπραξη εγκλημάτων (αρ. 187 ΠΚ), η εξώθηση σε διάπραξη πλημμελημάτων και

¹³⁸ Παπαδημήτρης Μπάμπης, «Η στέρηση της ιθαγένειας και το νομικό καθεστώς», Η Αυγή, 10.1.1975.

¹³⁹ Παντελής Αντ Μ, οπ. π. (υποσημ. 39),σελ 283.

¹⁴⁰ Αλιβιζάτος Ν.Κ., όπ.π. (υποσημ. 71), σελ 419.

κακουργημάτων (αρ. 186 ΠΚ), καθώς και η κατοχή εκρηκτικών υλών (αρ. 272 ΠΚ) και η διασπορά ψευδών ειδήσεων (αρ. 191 ΠΚ).¹⁴¹

3. Το «Συνταγματικό Δικαστήριο»

Επίκεντρο της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου σύμφωνα με στα «Συντάγματα» της δικτατορίας αποτέλεσε ένα ισχυρό πολιτικό όργανο, που θα λειτουργούσε ως δικαστήριο, το «Συνταγματικό Δικαστήριο»¹⁴². Τα μέλη του θα ήταν ισόβια και θα τα επέλεγε η κυβέρνηση. Ο κύριος σκοπός του θα ήταν ο «διαρκής έλεγχος» και η διάλυση πολιτικών κομμάτων, των οποίων η δράση και οι στόχοι θα ήταν αντίθετοι από το ισχύον πολίτευμα, ή θα έτειναν στην ανατροπή του, ή θα έθεταν σε κίνδυνο την εδαφική ακεραιότητα του κράτους ή τη δημόσια ασφάλεια¹⁴³. Έτσι ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων από το «Συνταγματικό Δικαστήριο» θα αποκτούσε δευτερεύουσα σημασία.

¹⁴¹Το διάγραμμα είναι στατιστική απεικόνιση πίνακα που βρίσκεται στο βιβλίο του κ. Αλιβιζάτου Ν.Κ., *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, ό.π. (υποσημ. 71), σελ 274.

¹⁴²ΦΕΚ Α 1/1971 «περί Συνταγματικού δικαστηρίου και διορισμού του Προέδρου, των Αντιπροέδρων και των μελών του»

¹⁴³ Το «Σύνταγμα» της δικτατορίας στο <http://www.kathimerini.gr/>

ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ Η ΜΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ

Ι. Η ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975 ΚΑΙ Η ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ

Μετά την πτώση της δικτατορίας την 3^η Ιουλίου 1974 και το πέραςμα της Ελλάδας στην περίοδο της μεταπολίτευσης, η κυβέρνηση Καραμανλή με συντακτική πράξη κατήργησε τα «Συντάγματα» της χούντας και επανέφερε σε ισχύ το Σύνταγμα του 1952 μέχρι να τεθεί σε ισχύ το νέο Σύνταγμα¹⁴⁴. Οι συζητήσεις για το νέο Σύνταγμα έγιναν σε σύντομο χρονικό διάστημα και η ψήφισή του ολοκληρώθηκε την 7^η Ιουνίου 1975¹⁴⁵.

Στις διατάξεις του Συντάγματος του 1975, οι οποίες θα αναλυθούν στη συνέχεια, προκύπτει ένα καθεστώς ειδικής, «ευνοϊκής» αντιμετώπισης του πολιτικού εγκληματία, τόσο στην εσωτερική όσο και στη διεθνή έννομη τάξη. Σε αντίθεση με τους «κοινούς» εγκληματίες, οι «πολιτικοί» εγκληματίες με τη δράση τους έχουν προσφέρει στο κοινωνικό σύνολο μία σειρά από ευεργετήματα. Το γεγονός αυτό έχει οδηγήσει στη θέσπιση «προνομιακών» διατάξεων όσον αφορά την αντιμετώπιση του συγκεκριμένου είδους εγκληματιών.

Οι «προνομιακές» αυτές διατάξεις σχετίζονται πρωτίστως με την ιστορική σημασία της έννοιας¹⁴⁶ και αφορούν κυρίως στην εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων, τη βουλευτική ασυλία, την αμνηστία, την κατάργηση της θανατικής ποινής και την απαγόρευση έκδοσης αλλοδαπού.

1. Η εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων

Σύμφωνα με το άρθρο 97 του Συντάγματος 1975 « 1. Τα κακουργήματα και τα πολιτικά εγκλήματα δικάζονται από μικτά ορκωτά δικαστήρια που συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές και ενόρκους, όπως νόμος ορίζει. Οι αποφάσεις των δικαστηρίων αυτών υπόκεινται στα ένδικα μέσα που ορίζει ο

¹⁴⁴ Παντελής Αντ Μ, οπ. π. (υποσημ. 39),σελ 299.

¹⁴⁵ΦΕΚ Α 111/9-6-1975 με το ΙΒ' ψήφισμα της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων.

¹⁴⁶ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., οπ. π. (υποσημ. 3),σελ 346.

νόμος. 2.Κακουργήματα και πολιτικά εγκλήματα, που με συντακτικές πράξεις, ψηφίσματα και ειδικούς νόμους έχουν υπαχθεί έως την ισχύ του Συντάγματος στη δικαιοδοσία των εφετειών, εξακολουθούν να δικάζονται από αυτά, εφόσον δεν υπαχθούν με νόμο στην αρμοδιότητα των μικτών ορκωτών δικαστηρίων. Με νόμο μπορεί να υπαχθούν στη δικαιοδοσία των ίδιων εφετειών και άλλα κακουργήματα».

Το αρ. 97 παρ. 1-2 Σ, ρυθμίζει σε ποια δικαστήρια υπάγεται η εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων. Τα σημαντικότερα εγκλήματα τα δικάζει το ορκωτό δικαστήριο, το (αμιγές) κακουργιοδικείο, που αποτελείται από απλούς πολίτες, τους ενόρκους, και τακτικούς δικαστές. Συνήθως το λαϊκό στοιχείο αποκλείει την έφεση στις αποφάσεις του κακουργιοδικείου. Υπάρχουν ωστόσο συχνά αντιπαραθέσεις, καθώς οι τακτικοί δικαστές θεωρούν σε άλλες χώρες ότι οι ένορκοι είναι υπερβολικά αυστηροί και στην Ελλάδα ότι είναι υπερβολικά επιεικείς. Ως ενδιάμεση λύση, στην Ελλάδα υπάρχουν σήμερα τα «μικτά ορκωτά δικαστήρια» και τα «μικτά ορκωτά εφετεία».¹⁴⁷ Οι ένορκοι και οι τακτικοί δικαστές συνεδριάζουν μαζί, αλλά την πλειοψηφία την έχουν οι ένορκοι με αναλογία 4 προς 3. Αντίθετα, αξίζει να σημειωθεί ότι στα δικτατορικά «Συντάγματα 1968/1973» καθοριζόταν η σύνθεση των δικαστηρίων από τέσσερις τακτικούς δικαστές και τρεις ενόρκους.

Τα περισσότερα κακουργήματα και πολιτικά εγκλήματα σήμερα έχουν υπαχθεί στη δικαιοδοσία των εφετειών, αλλά ο νομοθέτης είναι ελεύθερος. Αυτά μπορεί να υπαχθούν «με νόμο στην αρμοδιότητα των μικτών ορκωτών δικαστηρίων», αλλά και αντίστροφα, επίσης με νόμο, «μπορεί να υπαχθούν στη δικαιοδοσία των ίδιων εφετειών και άλλα κακουργήματα» (αρ. 97 παρ.2 Σ).

Ο κανόνας ωστόσο της εκδίκασης των πολιτικών εγκλημάτων από τα μικτά ορκωτά δικαστήρια, υπόκειται στις εξής εξαιρέσεις¹⁴⁸:

α. Τα εγκλήματα των στρατιωτικών ανήκουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα των στρατοδικείων, ναυτοδικείων ή αεροδικείων ανάλογα με τους αντίστοιχους κλάδους των Ενόπλων Δυνάμεων, επομένως και τα πολιτικά εγκλήματα των στρατιωτικών εκφεύγουν της αρμοδιότητας των ορκωτών δικαστηρίων.

β. Σύμφωνα με α. 48 του Σ 1975 σε περίπτωση πολέμου, επιστράτευσης εξαιτίας εξωτερικών κινδύνων ή άμεσης απειλής της εθνικής ασφάλειας, καθώς και αν εκδηλωθεί ένοπλο κίνημα για την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος, η Βουλή, με απόφασή της, που λαμβάνεται ύστερα από πρόταση της Κυβέρνησης, θέτει σε εφαρμογή, σε ολόκληρη την Επικράτεια ή

¹⁴⁷ Τσουκαλάς, όπ.π. (υποσημ. 1).

¹⁴⁸ Αποστολόπουλος Ε., Καμινάρης Α., Κομματάς Π., Κότσιφας Α., όπ.π. (υποσημ. 37) σελ74-75.

σε τμήμα της, το νόμο για την κατάσταση πολιορκίας, συνιστά εξαιρετικά δικαστήρια και αναστέλλει την ισχύ του συνόλου ή μέρους των διατάξεων άρθρων συμπεριλαμβανομένου και του α. 97. Στην περίπτωση αυτή τα πολιτικά εγκλήματα μπορούν να υπαχθούν στην αρμοδιότητα των στρατοδικείων ή εξαιρετικών δικαστηρίων, χωρίς να αλλοιώνεται ο χαρακτήρας τους και οι υπόλοιπες συνέπειες από τον χαρακτηρισμό τους ως πολιτικά εγκλήματα (αμνηστία, απαγόρευση θανατικής ποινής κλπ.)

Τα τελευταία χρόνια ο θεσμός των ενόρκων έχει αντιμετωπιστεί με αρκετή καχυποψία, κυρίως από τους τακτικούς δικαστές, με το επιχείρημα ότι οι ένορκοι συχνά εμφανίζονται απρόθυμοι να επωμιστούν το βάρος μια καταδικαστικής απόφασης, ενώ εκφράζονται και σοβαρές αμφιβολίες ως προς τις αντιστάσεις τους σε πιθανές απειλητικές παρεμβάσεις τρομοκρατικών οργανώσεων¹⁴⁹. Οι επιφυλάξεις αυτές βέβαια μόνο θεωρητικό ενδιαφέρον μπορούν να έχουν αφού το ίδιο το Σύνταγμα ακόμα και μετά από την αναθεώρησή του το 2001 διατήρησε το θεσμό των ενόρκων.

2. Η βουλευτική ασυλία

Πέραν της γενικής βουλευτικής ασυλίας¹⁵⁰, «*δε διώκεται επίσης για πολιτικά εγκλήματα βουλευτής της Βουλής που διελύθη, από τη διάλυσή της και έως την ανακήρυξη των βουλευτών της νέας Βουλής*».¹⁵¹ Η διάταξη αυτή συνιστά ειδική ρύθμιση σύμφωνα με την οποία παρατείνεται η διάρκεια απαγόρευσης δίωξης επί πολιτικών εγκλημάτων. Ως διάταξη, αποτελεί μέρος των βουλευτικών ασυλιών, η οποία εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της συνταγματικής θέσης των βουλευτών.¹⁵² Προέρχεται από το γαλλικό Σύνταγμα του 1791¹⁵³, ενώ ο αρχικός σκοπός για τον οποίο θεσπίστηκε ήταν η προστασία των μελών της Βουλής από αυθαίρετες διώξεις προερχόμενες από όργανα της εκτελεστικής εξουσίας. Εξάλλου, παρεμφερής διάταξη περιλαμβανόταν και σε προηγούμενα ελληνικά Συντάγματα. Τονίζεται δε ότι το άρθρο 62 δεν έχει αναθεωρηθεί ποτέ από το 1975 και έπειτα.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Συμεωνίδου Καστανίδου Ελ, *Οργανωμένο Έγκλημα και Τρομοκρατία, Σύγχρονες Εξελίξεις στην ευρωπαϊκή και έννομη τάξη*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 148.

¹⁵⁰ Άρθρο 62 παρ. 1 εδαφ. 1 Σ (ακαταδίωκτο βουλευτών) «*Όσο διαρκεί η βουλευτική περίοδος ο βουλευτής δεν διώκεται ούτε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται ούτε με άλλο τρόπο περιορίζεται χωρίς άδεια του Σώματος*»

¹⁵¹ Άρθρο 62 παρ. 1 εδαφ. 2 Σ.

¹⁵² Τσάτσος Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, έκδ. Γ', Σάκκουλας, 1982, σελ. 323-324

¹⁵³ Παραράς Π., *Σύνταγμα 1975 – Corpus*, Τόμος II, Αθήνα-Κομοτηνή, 1985, σελ. 162.

¹⁵⁴ Παραράς Π, *οπ. π* (υποσημ. 153), σελ. 162.

Το ακαταδίωκτο, του βουλευτή για πολιτικά εγκλήματα, διατηρεί την ισχύ του κατά το ενδιάμεσο χρονικό διάστημα από τη διάλυση της Βουλής, έως την ανακήρυξη των βουλευτών της νέας Βουλής. Έτσι διακρίνουμε δύο περιπτώσεις: πρώτον, την περίπτωση κατά την οποία ο βουλευτής, που κατηγορείται, έχει επανεκλεγεί και δεύτερον, την αντίθετή της, κατά την οποία έχει μείνει εκτός της νέας Βουλής. Στη μεν πρώτη, ο βουλευτής εξακολουθεί να απολαύει προστασίας, στη δε δεύτερη, καλείται να αντιμετωπίσει την ποινική διαδικασία, η οποία, όμως, περιορίζεται από τις υπόλοιπες διατάξεις των άρθρων του Συντάγματος για τα πολιτικά εγκλήματα.

Η προστασία της συγκεκριμένης συνταγματικής διάταξης είναι σχετική, καθώς απαλλάσσει τον βουλευτή μόνο από την ποινική και όχι από τις λοιπές μορφές ευθύνης, αλλά και χρονικά περιορισμένη, καθώς εκτείνεται στη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου και χάνει την ισχύ της, έπειτα από την αφαίρεση της βουλευτικής ιδιότητας. Σκοπός της διάταξης φαίνεται να είναι η απρόσκοπτη διεξαγωγή του προεκλογικού αγώνα του βουλευτή της τελευταίας Βουλής.¹⁵⁵

Επιπλέον, η συγκεκριμένη διάταξη απαγορεύει τη δίωξη του βουλευτή της διαλυόμενης Βουλής, από τη διάλυσή της μέχρι την ανακήρυξη των βουλευτών της νέας Βουλής, μόνο για πολιτικά και όχι για κοινά εγκλήματα. Όπως προαναφέρθηκε, τα πολιτικά εγκλήματα διακρίνονται σε απλά ή αμιγή και σύνθετα. Από τη γενική διατύπωση της διάταξης, η οποία δεν κάνει τη διάκριση αυτή των πολιτικών εγκλημάτων, μπορεί να διαπιστωθεί ότι απαγορεύει τη δίωξη του βουλευτή για όλα τα πολιτικά εγκλήματα¹⁵⁶. Παρά τη διατύπωση της διάταξης («δεν διώκεται», «Βουλής που διαλύθηκε») πρέπει να σημειωθεί ότι η προστασία του τέως βουλευτή ισχύει ανεξάρτητα από το χρόνο τέλεσης του πολιτικού εγκλήματος (πριν από την έναρξη της βουλευτικής περιόδου, κατά τη διάρκεια αυτής ή κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου). Η προστασία ισχύει μόνο για τον τέως βουλευτή, ο οποίος είναι και υποψήφιος βουλευτής κατά τις εκλογές της νέας Βουλής. Αντίθετα, δεν προστατεύονται οι υποψήφιοι βουλευτές, οι οποίοι δεν ήταν βουλευτές της τελευταίας Βουλής¹⁵⁷.

¹⁵⁵ Ράικος Αθανάσιος Γ., *Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Α', Εισαγωγή – Οργανωτικό Μέρος, Τεύχος Β'*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1990. σελ. 57

¹⁵⁶ Ράικος Αθανάσιος Γ, *όπ. π.* (υποσημ. 155) σελ. 58.

¹⁵⁷ Ράικος Αθανάσιος Γ, *όπ. π.* (υποσημ. 155) σελ. 58.

3. Η κατάργηση της θανατικής ποινής

Πριν από την αναθεώρηση του 2001, η διάταξη του Συντάγματος του 1975 που αφορούσε στην κατάργηση της θανατικής ποινής ήταν: «Γενική δήμευσις απαγορεύεται. Θανατική ποινή επί πολιτικών εγκλημάτων, εκτός των συνθέτων, δεν επιβάλλεται¹⁵⁸». Η διάταξη του Συντάγματος του 1975, προβαίνει σε ένα διαχωρισμό μεταξύ σύνθετου και απλού πολιτικού εγκλήματος. Έτσι, για σύνθετα πολιτικά εγκλήματα η θανατική ποινή ήταν δυνατόν να επιβληθεί, ενώ για απλά πολιτικά εγκλήματα συνταγματικά απαγορευόταν.¹⁵⁹

Η ρύθμιση αυτή κρίθηκε ως ιδιαίτερα στενή, αφού ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις στην πράξη των μη σύνθετων πολιτικών εγκλημάτων. Επίσης, για πολλούς επιστήμονες η διάταξη αυτή του Συντάγματος, που εμφανιζόταν να ανέχεται τη θανατική ποινή, βρισκόταν σε προφανή αντίθεση με τα άρθρα 2 παρ 1 Σ (σεβασμός και προστασία της αξίας του ανθρώπου) και 7 παρ. 2 Σ (απαγόρευση βασανιστηρίων και κάθε προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας)¹⁶⁰. Μια τέτοια ερμηνεία όμως, δε συμβάδιζε με τη βούληση του συνταγματικού νομοθέτη, ο οποίος, όταν τέθηκε θέμα πλήρους απόλειψης της θανατικής ποινής από το τότε (1975) συζητούμενο σχέδιο του ισχύοντος Συντάγματος, δεν θεώρησε πρόσφορο να προχωρήσει σε μια τέτοια απόφαση, ούτε καν σε σχέση με τα πολιτικά εγκλήματα¹⁶¹. Αλλά και τα ελληνικά δικαστήρια είχαν αποφανθεί χωρίς ιδιαίτερες αναπτύξεις ότι «εξ ουδεμιάς διατάξεως του ισχύοντος Συντάγματος (1975) προκύπτει ότι κατηργήθη γενικώς η θανατική ποινή, αντιθέτως εν άρθρω 7 §3 εδ. β' αυτού ορίζεται ότι θανατική ποινή επί πολιτικών εγκλημάτων εκτός των συνθέτων δεν επιβάλλεται, εξ ης διατάξεως συνάγεται ότι κατ' εξαίρεσιν μόνον αποκλείεται η επιβολή θανατικής ποινής»¹⁶². Ωστόσο, η απόφαση αυτή δεν απέκλειε τη δυνατότητα μιας μελλοντικής κατάργησης της θανατικής ποινής από τον κοινό νομοθέτη, αφού σε μια τέτοια περίπτωση δεν θα υπήρχε αντίθεση προς το Σύνταγμα¹⁶³. Και πράγματι, το 2001 στο πλαίσιο της διαδικασίας συνταγματικής αναθεώρησης αποφασίσθηκε από τη Βουλή τελικά η αναθεώρηση του άρθρου 7§3 του Συντάγματος 1975/1986. Σύμφωνα με το ισχύον Σ¹⁶⁴ : «Η γενική δήμευση απαγορεύεται. Θανατική ποινή δεν επιβάλλεται, εκτός από τις περιπτώσεις που

¹⁵⁸ Άρθρο 7 §3 Σ.1975.

¹⁵⁹ Μάνεσης Α., *Το Σύνταγμα του 75/86*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1989.

¹⁶⁰ Δεσποτόπουλος Κ., *Η θανατική ποινή και το νέον Σύνταγμα*, ΕΕΝ 42,1975, σελ. 649-652.

¹⁶¹ Πρακτικά Βουλής, Συνεδρ. ΟΣΤ' της 23.4.1975, σελ 430 - 435

¹⁶² ΑΠ 753/1976, Ποιν.Χρ. ΚΖ' 1977, 201· ΑΠ 305/1977, Ποιν.Χρ. ΚΖ' 1977, 667.

¹⁶³ Φινοκαλιώτη Κ.Δ., *Η θανατική ποινή ως πρόβλημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1983, σελ. 69.

¹⁶⁴ Άρθρο 7 παρ. 3 Σ.

προβλέπονται στο νόμο για κακούργηματα τα οποία τελούνται σε καιρό πολέμου και σχετίζονται με αυτόν».

4. Αμνηστία

Στο ισχύον δίκαιο συμπεριλήφθηκαν οι διατάξεις του Συντάγματος του 1927 σχετικά με την αμνηστία¹⁶⁵, η οποία παρέχεται μόνο για πολιτικά εγκλήματα, με νόμο που ψηφίζεται από την Ολομέλεια της Βουλής με πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των βουλευτών. Επίσης, διευκρινίζεται ότι αμνηστία για κοινά εγκλήματα δεν παρέχεται ούτε με νόμο. Εύλογα παρατηρούμε ότι περιορίζεται ρητά η δυνατότητα απονομής αμνηστίας μόνο για τα πολιτικά εγκλήματα. Οι διατάξεις αυτές συνιστούν μια κλασική περίπτωση διασταύρωσης των εξουσιών και ειδικότερα μια περίπτωση κατά την οποία ασκείται δικαστική λειτουργία από μη δικαστικό όργανο, δηλαδή την Ολομέλεια της Βουλής. Το Σύνταγμα προβλέπει σε ορισμένες περιπτώσεις την άσκηση της δικαστικής λειτουργίας από όργανα της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας και τόσο η χάρη όσο και η αμνηστία εντάσσονται στις περιπτώσεις αυτές.

Τόσο στην περίπτωση της χάρης, όσο και στην περίπτωση της αμνηστίας η επέμβαση της διοικητικής και της νομοθετικής λειτουργίας στο δικαστικό έργο είναι έντονη. Πιο συγκεκριμένα, αμνηστία είναι η αναδρομική άρση του αξιόποινου χαρακτήρα κατηγορίας πολιτικών εγκλημάτων¹⁶⁶. Το αρ. 47 παρ. 3 Σ παρατίθεται στο ισχύον Σύνταγμα όπως διαμορφώθηκε μετά την αναθεώρηση του 1986. Σύμφωνα με την πριν την αναθεώρηση διάταξη: *«Αμνηστία παρέχεται μόνον επί πολιτικών εγκλημάτων διά προεδρικού διατάγματος εκδιδόμενου προτάσει του Υπουργικού Συμβουλίου»*. Κατά το άρθρο 39 Σ 1952: *«Ο Βασιλεύς έχει το δικαίωμα να χαρίζει, μεταβάλλη και ελαττώνη τας παρά των δικαστηριών κα τα γνωσκόμενας ποινάς, εξαιρουμένων των περί των Υπουργών διατεταγμένων, προς δε και να χορηγή αμνηστίαν μόνον επί πολιτικών εγκλημάτων επί τη ευθύνη του Υπουργείου»*. Με τη χορήγηση αμνηστίας αναδρομικά εξαλείφεται ο αξιόποινος χαρακτήρας του συγκεκριμένου εγκλήματος για το οποίο δόθηκε η αμνηστία, με αποτέλεσμα ο ποινικός νόμος ουσιαστικά να αναστέλλεται αναφορικά προς τη συγκεκριμένη κατηγορία περιπτώσεων. Δεν αλλάζει, βέβαια, ο χαρακτήρας της αμνηστίας η οποία

¹⁶⁵Άρθρο 47 παρ. 3-4 Σ.

¹⁶⁶Παραράς Ι. Πέτρος, *Το Σύνταγμα 1975, Corpus I, ερμηνεία άρθρων 1-50*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 1982.

θεωρείται ως νομοθετική κατ'ουσία πράξη γι'αυτό και η ισχύουσα ρύθμιση δεν εισάγει εξαίρεση, δε διασπά την ενότητα της αρμοδιότητας της Βουλής. Η ιδιομορφία της έγκειται στο ότι αναφέρεται σε συγκεκριμένη περίπτωση, σε ορισμένο έγκλημα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την έντονη και ουσιαστική παρέμβαση της νομοθετικής εξουσίας στο έργο της δικαιοσύνης. Όπως προαναφέρθηκε, σύμφωνα με τον Κανονισμού της Βουλής¹⁶⁷, για τη χορήγηση της αμνηστίας απαιτείται νόμος του οποίου η ψήφιση ανήκει στην αρμοδιότητα της Ολομέλειας της Βουλής. Η συζήτηση και η ψήφιση του νόμου με τον οποίο χορηγείται αμνηστία γίνεται κατά την τακτική νομοθετική διαδικασία. Για τη χορήγηση αμνηστίας απαιτείται πλειοψηφία των τριών πέμπτων (3/5) του όλου αριθμού των βουλευτών. Η παροχή αμνηστίας δεν μπορεί αποτελέσει αντικείμενο δημοψηφίσματος, καθώς με δημοψήφισμα μπορούν να ρυθμιστούν τα ζητήματα νομοθετικής αρμοδιότητας της Βουλής, εκτός όμως από τα δημοσιονομικά και θέματα δικαστικής και διοικητικής αρμοδιότητας¹⁶⁸. Αξιοσημείωτο επίσης είναι το γεγονός ότι η χορήγηση αμνηστίας είναι δυνατή ανεξάρτητα από ενδεχόμενη καταδίκη. Τέλος, ο συντακτικός νομοθέτης ρητά περιορίζει τη νομική διαμόρφωση της αμνηστίας σε σχέση με τα πολιτικά εγκλήματα: «*Αμνηστία για τα κοινά εγκλήματα δεν παρέχεται ούτε με νόμο*»¹⁶⁹. Πρόκειται, ωστόσο, για ορθώς διατυπωμένη συνταγματική έννοια αφού στόχος της διάταξης είναι η δημιουργία ενός ήπιου πολιτικού κλίματος, αποφεύγοντας τις εντάσεις και την ενδεχόμενη εκδήλωση ακραίων πολιτικών συμπεριφορών.

Τέλος, η αμνηστία έχει γενικό, απρόσωπο χαρακτήρα, δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένη, εξατομικευμένη περίπτωση, αλλά σε συγκεκριμένη κατηγορία περιπτώσεων που αφορά ένα ή περισσότερα εγκλήματα ενώ μπορεί να παρέχεται πριν ή μετά την καταδίκη, καταργεί την ποινική δίωξη που τυχόν άρχισε ή την καταδίκη που τυχόν απαγγέλθηκε και όλες τις ποινικές συνέπειές της¹⁷⁰.

5. Απαγόρευση της έκδοσης αλλοδαπού

Σύμφωνα με το ισχύον Σύνταγμα, απαγορεύεται η έκδοση αλλοδαπού που διώκεται για τη δράση του υπέρ της ελευθερίας¹⁷¹. Η επικρατούσα άποψη

¹⁶⁷Άρθρα 89 έως 106

¹⁶⁸Άρθρο 44 παρ. 2 Σ

¹⁶⁹Άρθρο 47 παρ.4 Σ.

¹⁷⁰ Παραράς Ι. Π., όπ. π. (υποσημ. 166)

¹⁷¹Άρ. 5 παρ.2 εδαφ. β Σ

υπάγει στη διάταξη αυτή και την περίπτωση του πολιτικού εγκλήματος.¹⁷² Το άρθρο αυτό αναφέρεται έως σήμερα στους αλλοδαπούς, οι οποίοι καταφεύγουν στην Ελλάδα ζητώντας πολιτικό άσυλο επειδή διώκονται από συγκεκριμένη χώρα για τη δράση που ανέπτυξαν στην προσπάθειά τους να ανατρέψουν το εκεί ισχύον πολιτικό καθεστώς¹⁷³. Η δράση τους δηλαδή στοχεύει στην κατάλυση της υπάρχουσας πολιτικής εξουσίας. Ο διωκόμενος μάλιστα δύναται και να μην είναι υπήκοος της χώρας που ζητά την έκδοσή του. Προστατεύεται δε, ακόμα και αν στην προσπάθειά του να ανατρέψει το υπάρχον πολίτευμα, προέβη σε εγκληματικές ενέργειες, διαπράττοντας κατ' αυτόν τον τρόπο σύνθετο πολιτικό έγκλημα. Επομένως, η διάταξη καλύπτει τόσο το αμιγές, όσο και το σύνθετο πολιτικό έγκλημα.

Χαρακτηριστική υπόθεση έκδοσης αποτέλεσε του M. Folini. Στην απόφαση αυτή οι δικαστές αν και είχαν πειστεί ότι ο εκζητούμενος ήταν πολιτικό πρόσωπο που διέπραξε αδικήματα προκειμένου να εκπληρώσει τους πολιτικούς του στόχους, αποφάσισαν εν τέλει την έκδοσή του, υιοθετώντας καθαρά τη «στενή» αντικειμενική θεωρία (ιδιαίτερα περιοριστική της έννοιας) περί πολιτικού εγκλήματος.¹⁷⁴ Ο M. Folini συμμετείχε σε οργάνωση με σκοπό την ανατροπή του πολιτεύματος της Ιταλίας και την κατοχή και διακίνηση όπλων. Ο δικαστής αποφάσισε ότι οι πράξεις του Folini αποσκοπούσαν στην εξασφάλιση των οικονομικών μέσων που θα στήριζαν την πολιτική του δράση, και για λόγους ηθικής και πολιτικής αναποτελεσματικότητας δεν αποτελούσαν πολιτικά εγκλήματα.¹⁷⁵ Ως εκ τούτου, η εν πολλοίς αβασάνιστη και με τρόπο επιφανειακό επίκληση της στενά αντικειμενικής θεωρίας από τα ελληνικά δικαστήρια, δεν έχει επιτρέψει τη διαμόρφωση μίας συνεκτικής νομικής επιχειρηματολογίας που να πείθει ότι πράγματι οι δικαστές υπήγαγαν τα πραγματικά περιστατικά στην κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, χωρίς να αλλοιώνουν το ρυθμιστικό πεδίο εφαρμογής του νόμου.

Εντούτοις, έχουν υπάρξει και δικαστικές αποφάσεις που κατ' εξαίρεση υιοθετούν την υποκειμενική για το πολιτικό έγκλημα. Πολύ χαρακτηριστική είναι η υπ' αριθμ. 12,13/1976 ΕφΑθ για την «υπόθεση Πόλε», η οποία δεν έκανε δεκτή την έκδοση του εν λόγω Γερμανού πολίτη στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, με το σκεπτικό ότι η δράση του εκζητουμένου «εν όψει των ελατηρίων, του σκοπού που επιδιώχθηκε και της φύσης των

¹⁷²Σύμφωνα με το αρ. 438 περ. γ του ΚΠΔ, η έκδοση αλλοδαπού απαγορεύεται, εάν πρόκειται για έγκλημα που κατά τους ελληνικούς νόμους χαρακτηρίζεται πολιτικό ή από τα γεγονότα προκύπτει ότι η έκδοση ζητείται για πολιτικούς λόγους.

¹⁷³ Σπινέλλη Δ, *Παρελθόν και μέλλον της έκδοσης στην Ευρώπη*, εκδ. Ποινικά Χρονικά ΝΑ', σελ. 672-676.

¹⁷⁴ Καρύδης Βασίλης Χ., Κουράκης Νέστορ Ε, *οπ. π.* (υποσημ. 19), σελ 5.

¹⁷⁵ΑΠ 1260/87 Αρείου Πάγου.

δικαιωμάτων που προσβλήθηκαν στρέφεται κατά της πολιτικής οργάνωσης του κράτους και τείνει στην ανατροπή ή αλλοίωση της καθεστηκυίας τάξεως».¹⁷⁶ Τον Ιούλιο του 1976 συνελήφθη στην Αθήνα ο Ρολφ Πόλε ενώ καταζητούνταν ως τρομοκράτης από τις γερμανικές διωκτικές αρχές. Το αρμόδιο 5μελές Συμβούλιο Εφετών Αθηνών με την απόφαση 12/20-08-1976 απέρριψε το γερμανικό αίτημα για έκδοση του Πόλε, κρίνοντας ότι η δράση του είχε πολιτικό χαρακτήρα. Το ίδιο ουσιαστικά σκεπτικό επαναλαμβάνεται και σε άλλες ανάλογες αποφάσεις, όπως στην 2/1998 ΣυμβΕφ (Υπεράσπιση, 1998, σ. 568 επ). Αυτές όμως οι «παρεκκλίσεις» δεν αναιρούν τον κανόνα ότι η πάγια στάση και προσέγγιση των Ελλήνων δικαστών, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις εκζητουμένων «τρομοκρατών», προσδιορίζεται κατά κύριο λόγο από ερμηνευτική στενότητα κριτηρίων και σταθμίσεις σκοπιμότητας¹⁷⁷.

Η απαγόρευση της έκδοσης θεωρείται πολύ σημαντική ρύθμιση και ως προς τη διεθνή έννομη τάξη¹⁷⁸. Το άρθρο 5 παρ. 2 εδαφ β' συνδέεται στενά και αποτελεί συμπλήρωμα της διάταξης του άρθρου 120 παρ. 4, η οποία θεσπίζει το δικαίωμα αλλά και την υποχρέωση όλων των Ελλήνων να αντιστέκονται ακόμα και με τη βία σε οποιονδήποτε προσπαθεί να καταλύσει το δημοκρατικό πολίτευμα¹⁷⁹.

Δεν είναι λίγοι εκείνοι που θεωρούν ότι η συγκεκριμένη συνταγματική διάταξη αφορά αυτούς που διώκονται γενικά για πολιτικά εγκλήματα, υπάγοντας στην ευρεία έννοια του πολιτικού εγκλήματος και την δράση υπέρ της ελευθερίας¹⁸⁰. Από την άλλη πλευρά, έχει διατυπωθεί η γνώμη ότι η διάταξη αυτή δεν πρέπει να καλύπτει τον διωκόμενο για απόπειρα ανατροπής του δημοκρατικού πολιτεύματος μιας χώρας, καθόσον μία τέτοια πράξη δεν αποτελεί πράξη «υπέρ της ελευθερίας»¹⁸¹.

Πάντως η απάλειψη του όρου «πολιτικό έγκλημα» και η αντικατάστασή του με τη φράση «δράση υπέρ της ελευθερίας» από το συνταγματικό νομοθέτη, αποτελεί ένα μεγίστης εφευρετικότητας τέχνασμα, το οποίο απαλλάσσει τον εκάστοτε ερμηνευτή από τον προσδιορισμό της έννοια του πολιτικού εγκλήματος.¹⁸² Αν και φαινομενικά η έννοια της δράσης υπέρ της ελευθερίας δείχνει να σχετίζεται άμεσα με το πολιτικό έγκλημα, ενδέχεται σε κάποιες

¹⁷⁶ Μπέης Κ. Ε., «Η υπόθεση Πόλε και το κράτος-δικαίον», Ελευθεροτυπία, Αύγουστος 1976, στο <http://www.kostasbeys.gr>

¹⁷⁷ Καρύδης Βασίλης Χ., Κουράκης Νέστωρ Ε, οπ. π. (υποσημ. 19), σελ 5.

¹⁷⁸ Σπινέλλη Δ, οπ. π. (υποσημ. 173) σελ. 678.

¹⁷⁹ Δαλτόγλου Π, *Συνταγματικό Δίκαιο και Ατομικά Δικαιώματα*, Τεύχος Α', εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991, σελ.315.

¹⁸⁰ Λοβέρδος Α, όπ. π. (υποσημ. 5),σελ. 71.

¹⁸¹ Μαγκάκης Αλ. Γ, «Πολιτικό Έγκλημα και Τρομοκρατία», Νομικό Βήμα, 2002, στο <http://gefragoulis.blogspot.com/>

¹⁸² Λοβέρδος Α., *Για την τρομοκρατία και το πολιτικό έγκλημα*, όπ. π. (υποσημ. 20) σελ 137.

περιπτώσεις να είναι στενότερη, καθώς ένα πολιτικό έγκλημα δε συνεπάγεται ταυτόχρονα και δράση υπέρ της ελευθερίας.¹⁸³

6. Δικαστική Συνδρομή

Εκτός από την έκδοση, αξίζει να αναφερθεί ότι υπάρχουν και άλλες μορφές δικαστικής συνεργασίας, όπως είναι η ανταλλαγή πληροφοριών, η διευκόλυνση αλλοδαπών αστυνομικών οργάνων, ή ακόμα και η ίδρυση κοινών κέντρων πληροφοριών. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η δικαστική συνδρομή στη σύμβαση του 1959¹⁸⁴ δεν αποκλείει τα πολιτικά εγκλήματα, για τα οποία η παροχή αυτής δεν είναι υποχρεωτική, μπορεί ωστόσο να χορηγηθεί στον κατηγορούμενο μετά από αίτησή του.¹⁸⁵

Επιπλέον, βάσει του άρθρου Κ3 παρ. 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, θεσπίστηκε με την Κοινή Δράση της 29ης Ιουνίου 1998 από το Συμβούλιο της Ε.Ε. ένα ευρωπαϊκό δίκτυο δικαστικών συνδέσμων¹⁸⁶. Σκοπός του δικτύου είναι η βελτίωση της δικαστικής συνεργασίας των κρατών μελών, ιδίως όσον αφορά στην καταπολέμηση σοβαρών μορφών εγκληματικότητας όπως είναι το οργανωμένο έγκλημα, η δωροδοκία, η διακίνηση ναρκωτικών ή η τρομοκρατία, η οποία εγκληματικότητα εμφανίζεται υπό τη μορφή πραγματικών οργανώσεων, συχνά διεθνικού χαρακτήρα. Έκτοτε, έχουν εγκριθεί εργαλεία για τη διευκόλυνση και την απλούστευση της αμοιβαίας συνδρομής, όπως η οδηγία 2014/41/ΕΕ περί της ευρωπαϊκής εντολής έρευνας σε ποινικές υποθέσεις, που αποσκοπεί στην απλοποίηση της διασυνοριακής συγκέντρωσης αποδεικτικών στοιχείων.

7. Η ιδιορρυθμία των διατάξεων

Παρόλο που το Σύνταγμα του 1975 ρυθμίζει ζητήματα περί πολιτικών εγκλημάτων, πρέπει να σημειωθεί ότι υφίστανται οι δύο ακόλουθες ιδιορρυθμίες: πρώτον, οι διατάξεις αυτές δε κατοχυρώνουν γενικές αρχές και κατ' επέκταση δε δημιουργούν μία κοινή κατεύθυνση που θα ακολουθεί ο νομοθέτης. Δεύτερον, αφορούν σε μία πολύ ειδική κατηγορία του ποινικού δικαίου, καθώς ο συντακτικός νομοθέτης ρύθμισε τη μεταχείριση μίας

¹⁸³ Λοβέρδος Α, *Η Συνταγματική κατοχύρωση του πολιτικού ασύλου. Συμβολή στην ερμηνεία του αρ. 5 παρ. 2 εδαφ. β' του Συντάγματος του 1975/1986*, Νομικό Βήμα 1988, σελ 46.

¹⁸⁴ Όπως κυρώθηκε βάσει του Νόμου 4218/1961 και τέθηκε σε ισχύ την 15η Ιουνίου 1962. Είναι γνωστή ως Ευρωπαϊκή Σύμβαση του 1959 περί Αμοιβαίας Δικαστικής Συνδρομής.

¹⁸⁵ Λοβέρδος Α., *όπ. π. (υποσημ. 5)*, σελ.71.

¹⁸⁶ <http://www.europarl.europa.eu>

συγκεκριμένης κατηγορίας δραστών, με κριτήρια που δε περιλαμβάνονται στο χώρο του ποινικού δικαίου.¹⁸⁷

Όσον αφορά τη ρύθμιση της προφυλάκισης στην ισχύουσα νομοθεσία, το Σ. 1975 (άρθρο 10 παρ. 4) δε διακρίνει τα εγκλήματα σε κοινά και πολιτικά. Δεν κατοχυρώνεται με αυτόν τον τρόπο πλέον η συνταγματική δυνατότητα προσωρινής απόλυσης για πολιτικά εγκλήματα, όπως ίσχυε στα παλαιότερα Συντάγματα¹⁸⁸. Έτσι καθιερώνεται μέσω αυτού, το σύστημα της αυτόματης αποφυλάκισης κάθε προφυλακισμένου με τη συμπλήρωση του ανώτατου χρονικού ορίου από τη σύλληψη.¹⁸⁹

II. ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΩΝ ΔΙΚΩΝ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΩΝ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

1. Οι δίκες των μελών της «17 Νοέμβρη» και του «Επαναστατικού Λαϊκού Αγώνα».

Κατά τη διάρκεια της πενταετίας 2003-2008 διεξήχθησαν δύο σημαντικές ποινικές δίκες στο πεδίο δράσης των τρομοκρατικών οργανώσεων ένοπλης βίας, αυτές για την υπόθεση της «17 Νοέμβρη» και του «ΕΛΑ». Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι η τρομοκρατική δράση¹⁹⁰: (α) εμφανίζεται κατά κανόνα με τη μορφή συγκεκριμένων κατηγοριών εγκλημάτων του κοινού ποινικού δικαίου, (β) στρέφεται συχνά εναντίον συγκεκριμένων στόχων όπως πολιτικά πρόσωπα, (γ) τα τελούμενα εγκλήματα είναι πάντα προσχεδιασμένα και (δ) η τέλεσή τους σχεδιάζεται από ομάδες που έχουν όλα τα στοιχεία των «εγκληματικών οργανώσεων».¹⁹¹

Η «17 Νοέμβρη» κυριάρχησε στο πολιτικό σκηνικό λόγω της ένοπλης βίας που άσκησε ενάντια στο κράτος. Υποστήριξε έντονα ότι το ήδη υπάρχον πολίτευμα δεν ήταν άλλο παρά ένας «κοινοβουλευτικός φασισμός» και πήρε τη θέση του «Αντάρτη» διαμορφώνοντας την ιδεολογία της με έντονα πολιτικό χαρακτήρα¹⁹². Δεν ήταν λίγοι βέβαια εκείνοι που υποστήριζαν ότι η δράση της «17 Νοέμβρη» αρχικά, και του «ΕΛΑ», σε δεύτερη φάση, δεν αποτέλεσαν

¹⁸⁷ Λοβέρδος Α., *όπ. π. (υποσημ. 5)*, σελ.73.

¹⁸⁸ Όπως στο α. 6 του Σ. 1864, «Είναι πάντοτε δυνατή η προσωρινή απόλυσις εἰ ἐγγυήσει-μόνο ἐπὶ πολιτικῶν ἐγκλημάτων»

¹⁸⁹ Αποστολόπουλος Ε., Καμινάρης Α., Κομματάς Π., Κότσιφας Α, *όπ. π. (υποσημ. 37)*, σελ 79.

¹⁹⁰ Συμεωνίδου Καστανίδου Ελ., *Οργανωμένο Έγκλημα και Τρομοκρατία*, *όπ. π. (υποσημ. 149)*,σελ 124.

¹⁹¹ Αποτελούνται δηλαδή από δύο ή περισσότερα μέλη, έχουν συγκροτημένη δομή, διεθνείς διασυνδέσεις, εκπαιδευμένα μέλη και πρόγραμμα δράσης.

¹⁹² Μπελαντής Δ., «Οι δίκες για τις υποθέσεις της 17 Νοέμβρη και του Ε.Λ.Α. Οι αντιτρομοκρατικοί νόμοι στην πράξη», στο Περιοδικό Δικαιώματα του Ανθρώπου, Νο 36, 2007,σελ 1158.

πολιτικά εγκλήματα παρά κοινά εγκλήματα, καθώς το μόνο που χρησιμοποίησαν για να πετύχουν τους στόχους τους ήταν η ένοπλη βία. Κατά τη διεξαγωγή των δικών των οργανώσεων αυτών, καθοριστικό ρόλο έπαιξαν οι αντιτρομοκρατικοί νόμοι 2928/2001 και 3251/2004. Ο ν. 2928/01 ψηφίστηκε τρεις μήνες μετά την 11^η Σεπτεμβρίου και αφορούσε την καταπολέμηση του κοινού οργανωμένου εγκλήματος αλλά και τη διευκόλυνση της εξάρθρωσης της «17 Νοέμβρη», δημιουργώντας ένα κλίμα «ασφάλειας» εν όψει των επικείμενων τότε Ολυμπιακών Αγώνων. Από πολλούς θεωρήθηκε ότι ο νόμος έπρεπε να ισχύσει μόνο για το κοινό οργανωμένο έγκλημα και όχι για την πολιτική τρομοκρατία.¹⁹³

Οι κατηγορούμενοι διώχτηκαν αρχικά βάσει της συμμετοχής τους σε «εγκληματική οργάνωση»¹⁹⁴ σε συνδυασμό και με τη συμμετοχή τους σε επιμέρους τρομοκρατικές ενέργειες. Παρά το γεγονός ότι η σύσταση και η δράση αυτών των οργανώσεων είχε ξεκινήσει πριν τεθεί σε ισχύ ο ν.2928/01, έγινε δεκτό από τα αρμόδια δικαστήρια ότι οι πράξεις θα υπάγονταν στο νόμο αυτό, απόφαση που βασίστηκε στην πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου για τα διαρκή εγκλήματα. Σύμφωνα με τη νομολογία, επί διαρκών εγκλημάτων ισχύει ο νόμος λήξεως των εγκλημάτων, ανεξάρτητα από το αν αυτός είναι πιο αυστηρός ή πιο επιεικής για τους κατηγορούμενους, και από την ερμηνεία αυτή δεν παραβιάζει την αρχή της μη αναδρομικής εφαρμογής του δυσμενέστερου νόμου¹⁹⁵. Συμπληρωματικό ρόλο στην οργάνωση των δικών είχαν και ορισμένες διατάξεις του ν. 3090/2002 που ψηφίστηκε δύο μήνες πριν την έναρξη της «17 Νοέμβρη». Κατά τη διάρκεια της πρώτης δίκης για τον «ΕΛΑ», ψηφίστηκε και ο ν. 3251/2004, ρύθμιση η οποία εφαρμόζει την απόφαση της Ε.Ε για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας καθώς εισάγει μία διάταξη 187^Α, η οποία αφορά πλέον αποκλειστικά τις τρομοκρατικές οργανώσεις. Ακόμη, εισάγει την ποινική ευθύνη του αρχηγού της τρομοκρατικής οργάνωσης και ειδική παραγραφή τριάντα ετών για τρομοκρατικά αδικήματα.

Στόχος των δύο αυτών αντιτρομοκρατικών νόμων ήταν να εξασφαλίσει μία σχέση ασφάλειας και ελευθερίας, προστατεύοντας από τη μία πλευρά τα θεμελιώδη και έννομα αγαθά των πολιτών όπως π.χ το δικαίωμα στη ζωή, την

¹⁹³ Μανωλεδάκης Ι., *Τρομοκρατία και Νομοκρατία-η τήρηση της νομιμότητας ως απάντηση στην τρομοκρατία*, εκδ. Ποινική Δικαιοσύνη, 2003.σελ 65, καθώς και συνέντευξη του στην «Ελευθεροτυπία» την 16-3-2001.

¹⁹⁴ Άρθρο 187 Ποινικού Κώδικα και Άρθρο 1 ν 2928/2001.

¹⁹⁵ Άρθρο 7 παρ. 1 Σ., «Ποτέ δεν επιβάλλεται ποινή βαρύτερη από εκείνη που προβλεπόταν κατά την τέλεση της πράξης».

προσωπική ελευθερία, και από την άλλη πλευρά τη δημόσια τάξη και το ίδιο το δημοκρατικό πολίτευμα. Εξάλλου η τρομοκρατική δράση δε προσβάλλει μόνο απευθείας το πολίτευμα αλλά δημιουργεί γενικότερα ένα κλίμα αποσταθεροποίησης των θεσμών και των αξιών του.

Επιπρόσθετα, χαρακτηριστικό των δύο νόμων είναι ότι έδωσαν έμφαση όχι τόσο στην τυποποίηση του βασικού εγκλήματος του 187 Π.Κ (εγκληματική οργάνωση), αλλά στα δικονομικά και ανακριτικά μέτρα κατά την προδικασία¹⁹⁶. Ειδικότερα προέβλεψαν την ανακριτική διείσδυση στην εγκληματική οργάνωση, τον έλεγχο των μεταφορών, την άρση του απορρήτου, την καταγραφή της δραστηριότητας εντός της κατοικίας με ειδικά τεχνικά μέσα και την άρση του απορρήτου δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Στην κατηγορία των ανακριτικών μέτρων εντάχθηκε και η λήψη DNA από τον κατηγορούμενο για την διαπίστωση της ταυτότητας του δράστη.

Κατά τη διενέργεια των δικών της «17 Νοέμβρη» και του «ΕΛΑ» ένα ζήτημα που προκάλεσε αντιδράσεις ήταν ο αποκλεισμός της ολικής ή μερικής μετάδοσης της δίκης από την τηλεόραση ή το ραδιόφωνο, καθώς και η μαγνητοσκόπηση και η κινηματογράφηση της.¹⁹⁷ Η ρύθμιση αφορούσε όλες τις δίκες (όχι μόνο των υποθέσεων της τρομοκρατίας) και τα ΜΜΕ έκριναν ότι στόχος της ήταν να εξασφαλίσει την καλύτερη οργάνωση της επικείμενης δίκης της «17 Νοέμβρη» και τον έλεγχο της πληροφόρησης προς αυτήν¹⁹⁸. Ωστόσο, από την πλευρά της υπεράσπισης των κατηγορουμένων υποστηρίχθηκε ότι η απόφαση αυτή παραβίαζε όχι μόνο την αρχή της δημοσιότητας της δίκης ως εγγύησης του ατομικού δικαιώματος υπεράσπισης και του θεσμού της «Δίκαιης Δίκης»¹⁹⁹, αλλά και υπονόμει το δικαίωμα πληροφόρησης των πολιτών. Υποστηρίχθηκε η άποψη ότι η δημοσιότητα μιας δίκης με ουσιαστικό δημόσιο ενδιαφέρον πρέπει να εξελίσσεται μαζί με τη δημοκρατία και όχι να αποκτά αιφνιδίως στατικό χαρακτήρα.²⁰⁰ Η αρχή της δημοσιότητας της ποινικής δίκης δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά μέσον ελέγχου της άσκησης της δικαστικής εξουσίας, ενώ ο αποκλεισμός της δημοσιότητας δικαιολογείται μόνον όταν αυτή είναι επιβλαβής στα χρηστά ήθη ή συντρέχουν ειδικοί λόγοι προστασίας της ιδιωτικής ζωής²⁰¹. Ο αντίλογος του δικαστηρίου ήταν ότι σύμφωνα με το Σύνταγμα επιτάσσεται μόνο η άμεση δημοσιότητα της

¹⁹⁶ Παρασκευόπουλος Ν., *Οι πλειοψηφίες στο στόχαστρο, τρομοκρατία και κράτος δικαίου*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2004.

¹⁹⁷ν. 3090/2002 αρ. 8.

¹⁹⁸ Μπελαντής Δ., οπ. π. (υποσημ. 192),σελ 1158.

¹⁹⁹Αρ. 93 παρ. 2 Σ.

²⁰⁰ Πανούσης Γ, *Εστιν ουν δίκης οφθαλμός ή η δίκη κατέστη μονόφθαλμος;*, *Τηλεοπτική μετάδοση της δίκης 17Ν*, εκδ. Αντ. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή,2004, σελ25.

²⁰¹ Πανούσης Γ, οπ. π. (υποσημ. 200),σελ 33.

δίκης (δηλαδή η πρόσβαση του κοινού στην αίθουσα), ενώ η έμμεση βρίσκεται στη διακριτική ευχέρεια του νομοθέτη²⁰². Όσον αφορά τους περιορισμούς στη μετάδοση πληροφοριών, αυτοί μπορεί να τίθενται ανά περιπτώσεις βάσει του Συντάγματος.²⁰³

Αξιοσημείωτο αποτέλεσε και το ζήτημα της κράτησης των κατηγορουμένων της υπόθεσης «17 Νοέμβρη» υπό καθεστώς ειδικών συνθηκών. Με αιτιολόγηση την διασφάλιση ειδικών συνθηκών ασφαλείας, κατά το πρώτο διάστημα οι κατηγορούμενοι κρατούνταν σε ατομικά κελιά, δεν είχαν δικαίωμα επικοινωνίας μεταξύ τους, προαυλιζόνταν ατομικά, σε διάφορες περιπτώσεις δε τους επιβαλλόταν πειθαρχικής ποινή απαγόρευσης κάθε επικοινωνίας με τον έξω κόσμο, γεγονός το οποίο προκάλεσε αντιδράσεις όσον αφορά τις διατάξεις για την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων, την απαγόρευση των βασανιστηρίων και της εξευτελιστικής μεταχείρισης²⁰⁴.

Η επικρατούσα άποψη για τη διενέργεια των δικών ήταν ότι αυτές έπρεπε να ολοκληρωθούν το συντομότερο δυνατό για να ενισχυθεί η εικόνα της χώρας ως ασφαλούς και διασφαλισμένης από την τρομοκρατική απειλή. Η τακτική αυτή υπονόμωσε συχνά το τεκμήριο αθωότητας των κατηγορουμένων που αρνήθηκαν την εμπλοκή τους στις οργανώσεις. Ωστόσο, σε αντίθεση με άλλες δίκες υποθέσεων τρομοκρατίας στην Ευρώπη, όπως της RAF στη Γερμανία και της ηγεσίας των «Ερυθρών Ταξιαρχών» στην Ιταλία όπου έγιναν υπερβολές στα μέτρα ασφάλειας (μεταλλικοί κλωβοί, ηλεκτρονικά συστήματα παρακολούθησης κλπ), στην Ελλάδα, υπήρξε μία πιο άμεση επικοινωνία με τους κατηγορούμενους. Παρόλα αυτά, το κατηγορητήριο τόσο στη δίκη της «17 Νοέμβρη» όσο και του «ΕΛΑ» βασίστηκε περισσότερο σε πολιτικές κρίσεις παρά σε αποδεικτικά στοιχεία, γεγονός που υπονόμωσε περισσότερο το τεκμήριο αθωότητας²⁰⁵.

Κατά τη δίκη του «ΕΛΑ» η κύρια μάρτυρας κατηγορίας ήταν και πρώην μέλος της οργάνωσης. Εδώ βλέπουμε ότι έγινε μια εφαρμογή του θεσμού της παραγραφής, καθώς το βούλευμα έπαυσε την ποινική δίωξή της, βασιζόμενο στη θεωρία περί «μαρτύρων του στέμματος», σύμφωνα με την οποία όποιος συμβάλλει στην εξάρθρωση της οργάνωσης ως μάρτυρας κατηγορίας, εξασφαλίζει την απαλλαγή του ή μία ευνοϊκή μεταχείριση²⁰⁶. Η απόφαση της πρώτης δίκης του «ΕΛΑ» στηρίχθηκε κυρίως ως προς το καταδικαστικό

²⁰² Μπελαντής Δ, οπ. π. (υποσημ.192),σελ 1159.

²⁰³ Αρ. 5 παρ. 2 Σ.

²⁰⁴ Μπελαντής Δ, οπ. π. (υποσημ. 192),σελ 1160.

²⁰⁵ Μπελαντής Δ, οπ. π. (υποσημ. 192),σελ 1162.

²⁰⁶ Βιδάλη Σ., *Η τρομοκρατία στην Ιταλία κατά τη δεκαετία του '70: Εγκληματολογική και Σωφρονιστική προσέγγιση*, Σειρά «Εγκληματολογικά 10», εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή,1997.

σκέλος στην μαρτυρία του πρώην μέλους. Σημειωτέα είναι η εφαρμογή της έννοιας της «*ηθικής αυτουργίας*» σε αρκετούς κατηγορούμενους και ιδίως στην περίπτωση του φερόμενου ως αρχηγού Αλέξανδρου Γιωτόπουλου. Η κρίση στηρίχθηκε στην εκτίμηση για τον «*αρχηγικό ρόλο*» του κατηγορούμενου, σύμφωνα με τον οποίο μία ηγετική μορφή αποφασίζει, διατάσσει και τα μέλη υπακούουν, διάταξη που συμπεριλήφθηκε στο μεταγενέστερο ν. 3251/2004. Τα μέλη των οργανώσεων αυτών είναι «*δράστες εκ πεποιθήσεως*» και δεν πείθονται από κάποιο αρχηγό αλλά από τα από τα συμπεράσματα της δικής τους πολιτικής κρίσης.

Αντιδράσεις προκάλεσε και η απόφαση για την πρώτη δίκη του «*ΕΛΑ*». Το δικαστήριο έκρινε τους 4 από τους 5 κατηγορούμενους ένοχους για το αδίκημα της ψυχικής συνέργειας στην τέλεση τρομοκρατικών ενεργειών, ενώ θεώρησε παραγραμένο το αδίκημα της συμμετοχής δεχόμενο την αυτοδιάλυση του «*ΕΛΑ*» το 1995. Η δεύτερη δίκη του «*ΕΛΑ*» (Ιούλιος 2005) κινήθηκε σε διαφορετική κατεύθυνση, καθώς δέχτηκε ότι η συμμετοχή των κατηγορουμένων δεν αποδείχτηκε από τα στοιχεία της δικογραφίας και την αποδεικτική διαδικασία στο ακροατήριο²⁰⁷.

2. Τα κρίσιμα ζητήματα

A. Η σχέση μεταξύ του πολιτικού εγκλήματος και της τρομοκρατίας

Οι έννοιες «*πολιτικό έγκλημα*» και «*τρομοκρατία*» είναι απολύτως οικείες στην τρέχουσα γλώσσα, καθώς συχνά οι πολίτες ή και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας προσφεύγουν σ' αυτές, προκειμένου να χαρακτηρίσουν μία ενέργεια, ένα φαινόμενο, ή και ένα πρόσωπο με τον ένα τρόπο ή τον άλλο.²⁰⁸

Ουσιαστικά, πρόκειται για την κοινότοπη διατύπωση ότι «*ο τρομοκράτης για τον ένα, είναι εθνικός ήρωας για τον άλλο*» (π.χ. αγωνιστές της ΕΟΚΑ στον αγώνα τους κατά των Βρετανών στην Κύπρο τη δεκαετία του 1950)²⁰⁹. Η οριοθέτηση των δύο εννοιών έχει απασχολήσει έντονα τόσο τη θεωρία όσο και τη νομολογία, και έχουν διατυπωθεί διαφορετικές απόψεις για τη σχέση που υπάρχει μεταξύ τους.

Το φαινόμενο της τρομοκρατίας πολλές φορές αποτελεί προϊόν ευρύτερων πολιτικοοικονομικών συμφερόντων και συγκρούσεων. Στη σύγκριση της τρομοκρατίας με το πολιτικό έγκλημα, είτε θα διατηρηθεί ο πολιτικός

²⁰⁷ Μπελαντής Δ, *οπ. π.* (υποσημ. 192),σελ 1167.

²⁰⁸Κασιμάτης Γ., *Οργανωμένο Έγκλημα και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Εισήγηση στο περιοδικό Δίκη, Αύγουστος 2006, στο <http://www.kostasbeys.gr/articles.php?s=4&mid=1479&mnu=3&id=23565>

²⁰⁹Καρύδης Βασίλης Χ., Κουράκης Νέστωρ Ε., *οπ. π.* (υποσημ. 19), σελ 1.

χαρακτήρας των τρομοκρατικών πράξεων, είτε αυτές θα υπαχθούν στην κατηγορία των κοινών εγκλημάτων.²¹⁰ Η υπαγωγή των τρομοκρατικών ενεργειών στην έννοια του πολιτικού εγκλήματος έχει απασχολήσει αρκετά τη θεωρία. Η συζήτηση κορυφώθηκε λόγω των δικών των κατηγορουμένων ως μελών της «17 Νοέμβρη», όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Σύμφωνα με την πρώτη άποψη, οι έννοιες «πολιτικό έγκλημα» και «τρομοκρατία» δεν έχουν κάποια σχέση μεταξύ τους, επομένως, οι τρομοκρατικές ενέργειες σ' ένα δημοκρατικό καθεστώς δεν συνιστούν πολιτική πράξη. «Σ' ένα δημοκρατικό καθεστώς, όποιος θέλει να έχει περισσότερα δικαιώματα, μια κατηγορία ανθρώπων, να προστατεύονται οι αδύνατοι, να γίνεται πιο ίση κατανομή των αγαθών, μπορεί να τα πράξει με νόμιμες μεθόδους, όπως με προπαγάνδα. Έχουμε μια μακρά ομολογία του Αρείου Πάγου από τη δεκαετία του '60 που λέει ότι πολιτικό έγκλημα είναι εκείνο που στρέφεται κατά του κράτους, κατά του πολιτεύματος. Οι χουντικοί διέπραξαν πολιτικό έγκλημα, ενώ εάν κανείς σκοτώσει έναν άνθρωπο επειδή δεν τον χωνεύει για λόγους πολιτικούς, αυτό δεν είναι πολιτικό έγκλημα. Η όλη τάση είναι ότι τα εγκλήματα αυτά, τα τρομοκρατικά ιδίως εφόσον στρέφονται κατά ατόμων, κατά της ζωής ανθρώπων, νομικά δεν μπορεί να θεωρηθούν πολιτικά».²¹¹ Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, το πολιτικό έγκλημα σχετίζεται με πράξεις που στρέφονται κατά της υπόστασης του κράτους και ανατροπής του υπάρχοντος πολιτεύματος. Αντίθετα, οι τρομοκράτες διαπράττοντας εγκλήματα όπως ανθρωποκτονίες, ληστείες και κλοπές προσβάλλουν ατομικά έννομα αγαθά. Άρα οι δύο έννοιες δε θα μπορούσαν να έχουν κανένα κοινό σημείο. Σύμφωνα με την κριτική της ως άνω άποψης²¹², η σχέση της τρομοκρατίας με το πολιτικό έγκλημα δεν είναι ανύπαρκτη, αλλά αποδεικνύεται ιστορικά πως τα ελληνικά δικαστήρια έχουν αναγνωρίσει στο παρελθόν τον πολιτικό χαρακτήρα σε εγκλήματα όπως ληστείες, κλοπές κλπ, τα οποία είχαν τελεστεί από μέλη τρομοκρατικών οργανώσεων που έδρασαν σε χώρες όπως η Ιταλία και η Γερμανία.²¹³

Η δεύτερη άποψη βασίζεται στη θεωρία του πολιτικού εγκληματία, που αναπτύχθηκε στην εισαγωγή της παρούσας εργασίας, βάσει της οποίας παρατηρούμε ότι το πολιτικό έγκλημα σχετίζεται με το πρόσωπο του δράστη και τα πολιτικά κίνητρα των πράξεών του. Έτσι, πολλοί επιστήμονες

²¹⁰Μπελαντής Δ., *Αντιτρομοκρατική Νομοθεσία και Αρχή του Κράτους Δικαίου*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 1997, σελ.477.

²¹¹ Άποψη του Σπινέλη Δ, καθηγητή Ποινικού Δικαίου του Πανεπιστημίου Αθηνών στο <http://www.kathimerini.gr/145141/article/epikairothta/ellada/oi-kathgories-den-synistoyn-politiko-adikhma>

²¹² Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ, *όπ. π.* (υποσημ. 149), σελ.150.

²¹³ Όπως λ.χ στην υπόθεση Pohle, τα εγκλήματα του οποίου θεωρήθηκαν πολιτικά και απαγορεύτηκε η έκδοσή του στη Γερμανία.

καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο εκ των προτέρων αποκλεισμός της πολιτικής ταυτότητας από τα εγκλήματα των τρομοκρατών δεν είναι εφικτός. Η ένταξη σε οργάνωση, με συγκεκριμένο πολιτικό πρόγραμμα, η οποία έστω και μακροπρόθεσμα τείνει στην ανατροπή του πολιτεύματος, αποτελεί ένα από τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται συχνά για τη διαπίστωση της πολιτικής ταυτότητας των πράξεων²¹⁴. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με αυτήν την άποψη, δε συνιστά κάθε τρομοκρατική δράση πολιτικό έγκλημα, αλλά ούτε και αποκλείεται μία τρομοκρατική δράση να ενταχθεί στην έννοια του πολιτικού εγκλήματος.

Ωστόσο, η επικρατούσα στη νομολογία άποψη, είναι η άποψη που συσχετίζει το πολιτικό έγκλημα με το έννομο αγαθό που αυτό προσβάλλει και όχι με το πρόσωπο του δράστη. Ήδη από το 19^ο αιώνα, ο Άρειος Πάγος ακολουθώντας την αντικειμενική περί πολιτικού εγκλήματος θεωρία, χαρακτήριζε, όπως προαναφέρθηκε, ως πολιτικά εγκλήματα εκείνα που στρέφονταν κατά της υπόστασης και της ασφάλειας του κράτους, εκείνα δηλαδή που προσέβαλλαν πολιτικά έννομα αγαθά. Όταν δε έγινε λόγος για το χαρακτηρισμό της απόπειρας κατά της ζωής του τότε Βασιλιά ως πολιτικό έγκλημα, το Ανώτατο Δικαστήριο διατύπωσε έναν ακόμα περιορισμό: *«πολιτικά θεωρούνται τα εγκλήματα που στρέφονται κατά της υπόστασης και της ασφάλειας του κράτους και απειλούν την ίδια την ύπαρξη του κράτους ή τη μορφή του πολιτεύματος.»* Με αυτήν τη διατύπωση, η δολοφονία του Βασιλιά, στο μέτρο που δεν καταργεί ή αλλοιώνει τη μορφή του πολιτεύματος, δε θεωρείται πολιτικό έγκλημα²¹⁵.

Παρατηρούμε ότι υπάρχει μία μεγάλη διάσταση ανάμεσα στις διατυπωθείσες απόψεις για τη σχέση πολιτικού εγκλήματος και τρομοκρατίας. Η έννοια του πολιτικού εγκλήματος διαμορφώθηκε κατά την περίοδο της ανόδου της αστικής τάξης έναντι των φεουδαρχών και της βασιλείας. Ως αποτέλεσμα αυτού, όποιος αμφισβητούσε τη φεουδαρχία-βασιλεία θεωρούνταν σύμμαχος της τάξης των αστών. Γι' αυτό και κατοχυρώθηκαν, όπως αναλύθηκε παραπάνω, οι ευνοϊκές ρυθμίσεις για τους πολιτικούς εγκληματίες. Αργότερα όμως, όταν η αλλαγή του πολιτικού σκηνικού σταθεροποιήθηκε, πολιτικός εγκληματίας θεωρήθηκε αυτός που αμφισβητούσε το νέο πολιτικό καθεστώς της αστικής τάξης. Η τάση για ηθική δικαιολόγηση της τρομοκρατίας ως πολιτικού εγκλήματος άρχισε να φθίνει σε αντίθεση με το παρελθόν. Με αυτόν τον τρόπο, ο σύμμαχος έγινε εχθρός και η ευνοϊκή του μεταχείριση

²¹⁴ Μανωλεδάκης Ι., *Ασφάλεια και Ελευθερία*, όπ. π. (υποσημ 13), σελ 203.

²¹⁵ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., όπ. π (υποσημ. 149), σελ. 151.

παρέμεινε κατάλοιπο μιας άλλης εποχής. Παράλληλα όμως η έννοια του πολιτικού εγκληματία ως «ευγενή επαναστάτη» που αγωνίζεται με σκοπό το κοινό καλό είχε παγιωθεί με τον πάροδο των χρόνων, και κανείς δεν τολμούσε να την καταργήσει. Έκτοτε επικράτησε η αντικειμενική θεωρία περί πολιτικού εγκλήματος, με το σκεπτικό ότι αφού δε μπορούσε να καταργηθεί έπρεπε να περιοριστεί όσο το δυνατόν περισσότερο, ώστε κάποια στιγμή να ξεχαστεί²¹⁶. Με βάση την αντικειμενική θεωρία, θεωρείται ότι τα εγκλήματα της «17 Νοέμβρη» και του «ΕΛΑ» δεν είχαν πολιτικό χαρακτήρα.

Σύμφωνα με την προσωπική μου άποψη, η τρομοκρατία είναι βαθύτατα πολιτικό έγκλημα και απαιτεί εκτός από αυστηρή ποινική αντιμετώπιση των εγκλημάτων της και πολιτικές λύσεις σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές πλαίσιο. Άλλωστε δεν υπάρχει νομική οριοθέτηση της τρομοκρατίας σε εθνικά, διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα που να μην παραπέμπει άμεσα ή έμμεσα στο πολιτικό έγκλημα²¹⁷. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η πολιτική τρομοκρατία αποτελεί τη νέα έκφανση του πολιτικού εγκλήματος. Η υπαγωγή των πράξεων της «πολιτικής τρομοκρατίας» και κυρίως των αδικημάτων αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας στην κατηγορία των πολιτικών εγκλημάτων προϋποθέτει να υπάρχουν ως δεδομένα ορισμένα γεγονότα: (1) Το αδίκημα της κατάρτισης ή συγκρότησης ομάδας ή οργάνωσης να στρέφεται κατά της δημόσιας τάξης ως εκδήλωσης του αγαθού της εσωτερικής κρατικής ασφάλειας. (2) Τα επιμέρους αδικήματα που διαπράττουν τα μέλη της οργάνωσης, παρά το γεγονός ότι άμεσα προσβάλλουν ιδιωτικά έννομα αγαθά, μπορεί να θεωρηθεί ότι λειτουργούν και ως προπαρασκευαστικές πράξεις μιας επιχείρησης για ανατροπή ή προσβολή του πολιτεύματος, όποτε στην περίπτωση αυτή θα προσεγγίζουν την έννοια του σύνθετου πολιτικού εγκλήματος. (3) Η «ανατρεπτική» τάση των τρομοκρατικών οργανώσεων σύμφωνα με τα κείμενά τους να αντιστοιχεί στην ανατροπή της ισχύουσας πολιτικής κατάστασης μέσω ένοπλης βίας. (4) Ο συνωμοτικός χαρακτήρας των οργανώσεων αυτών να μην ακυρώνει την πολιτική τους φυσιογνωμία²¹⁸.

²¹⁶ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., όπ. π (υποσημ 149), σελ. 152.

²¹⁷ Σωτηρέλης Γ., «Τρομοκρατία, Πολιτικό Έγκλημα και Δημοσιότητα της Δίκης. Οι υποθέσεις της 17 Ν και του ΕΛΑ υπό το πρίσμα της δημοκρατικής αρχής», συμβολή στον τόμο: «Δημοκρατία-Ελευθερία-Ασφάλεια», Τιμητικός Τόμος για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη, Εκδ. Σάκουλα, Αθήνα, 2005, σελ 256.

²¹⁸ Μπελαντής Δ., όπ. π. (υποσημ. 210), σελ. 477-478.

B. Η Αντιμετώπιση του πολιτικού εγκληματία σαν «ανύπαρκτου είδους»

Συχνά στις μέρες μας διατυπώνεται η ερώτηση: νοείται πλέον «πολιτικό έγκλημα»; Οι διαδικασίες που διαμόρφωσαν τη σημερινή ειδική αντιτρομοκρατική νομοθεσία στη χώρα μας, έχουν περιορίσει εξαιρετικά το πεδίο εφαρμογής της συνταγματικής πρόβλεψης για την ειδική ποινική μεταχείριση του πολιτικού εγκληματία. Κατά λογική συνέχεια, προκύπτει το ερώτημα κατά πόσον αυτή η θεσμικά συρρικνωμένη κατηγορία εγκλημάτων έχει νόημα ύπαρξης, τουλάχιστον σε συνθήκες κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Ερωτάται ειδικότερα, μήπως ο Έλληνας συντακτικός νομοθέτης, ενώ επιμένει στην πρόβλεψη ευνοϊκότερης μεταχείρισης του πολιτικού εγκληματία, δεν έχει την παραμικρή πρόθεση για τη δεσμευτική και αποτελεσματική εφαρμογή αυτών των ρυθμίσεων²¹⁹. Και σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, μήπως η ύπαρξη της συγκεκριμένης συνταγματικής πρόνοιας θα πρέπει να θεωρηθεί ότι αποτελεί μάλλον υποκριτικό αναχρονισμό ενός ανέξοδου φιλελευθερισμού²²⁰, που δεν έχει πλέον θέση και νόημα και πρέπει να καταργηθεί.

Μία διαμορφωθείσα άποψη είναι ότι, ως πολιτικό έγκλημα μπορεί να χαρακτηριστεί μια συμπεριφορά, όταν στρέφεται εναντίον καθεστώτων αυθαιρεσίας, ενώ όταν στρέφεται εναντίον ενός δημοκρατικού πολιτεύματος δεν μπορεί να έχει το χαρακτήρα πολιτικού εγκλήματος. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η βία διατηρεί τον επαναστατικό χαρακτήρα της μόνο όταν βρίσκεται στην υπηρεσία της δημοκρατίας και στρέφεται εναντίον ενός τυραννικού καθεστώτος. Σε όποια άλλη περίπτωση θεωρείται παράνομη²²¹. Στο πνεύμα αυτό διατυπώνονται οι σκέψεις ότι έναντι αληθινής, φιλελεύθερης, κοινωνικής και πλουραλιστικής Δημοκρατίας «δεν υπάρχει επανάσταση η οποία δημιουργεί δίκαιο, αλλά μόνο πραξικόπημα το οποίο συνιστά αδίκημα»²²². Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης θεωρούν πως αν χαρακτηρίσουμε ένα έγκλημα ως πολιτικό, τότε είναι σα να δικαιολογούμε την τέλεσή του, αναγνωρίζοντας ευνοϊκή αντιμετώπιση απέναντι στον πολιτικό εγκληματία.

Μία άλλη μερίδα επιστημόνων υποστηρίζει την άποψη ότι στις δημοκρατίες δεν μπορούν να υπάρξουν πολιτικοί εγκληματίες και

²¹⁹Καρύδης Βασίλης Χ., Κουράκης Νέστωρ Ε., *όπ. π. (υποσημ. 19)*, σελ 10.

²²⁰Μαγκάκης Γ-Α, *όπ. π. (υποσημ. 4)*, σελ 1813.

²²¹Ανδρουλάκης Ν., *Η επίδραση του Συντάγματος του 1975 επί του ιδιωτικού και επί του δημοσίου δικαίου*, 1976, Αθήνα, σελ. 66-67.

²²²Ανδρουλάκης Ν., *Επανάστασις, Πραξικόπημα και Ποινικόν Δίκαιον*, Νομικό Βήμα 23, 1975, σελ. 833 επ

χαρακτηρίζουν τον πολιτικό εγκληματία ως «*ανύπαρκτο είδος*»²²³. Σύμφωνα με αυτόν τον ισχυρισμό, το Σύνταγμα του 1844 προέβλεψε, όπως προαναφέρθηκε, ότι «*τα πολιτικά εγκλήματα δικάζονται υπό των ενόρκων*» και έθεσε ανώτατο όριο στην προφυλάκιση των πολιτικών εγκληματιών, σε μια εποχή, στην οποία για τους κοινούς εγκληματίες αυτή μπορούσε να παραταθεί επ' αόριστο και απαγόρευσε την επιβολή σε αυτούς της θανατικής ποινής. Επίσης, το ίδιο Σύνταγμα, όρισε ότι αμνηστία μπορεί να δοθεί μόνο για πολιτικά εγκλήματα. Οι διατάξεις αυτές αποτέλεσαν έκτοτε τον κορμό του ιδιαίτερου καθεστώτος που επιφύλαξαν τα Συντάγματά μας στους πολιτικούς εγκληματίες. Στη χώρα μας, ωστόσο, τόσο οι δικτατορικές όσο και οι κοινοβουλευτικές κυβερνήσεις αντιμετώπιζαν τους αντιπάλους τους που παραβίαζαν τον νόμο σαν κοινούς εγκληματίες. Και αυτό είτε επρόκειτο για βενιζελικούς και αντιβενιζελικούς, κατά την περίοδο του Εθνικού Διχασμού, είτε για κομμουνιστές, είτε για ακροδεξιούς φασίστες και νεοναζί.²²⁴ Και οι διατάξεις αυτές παρέμειναν, με το πέρασμα του χρόνου μέχρι και τις μέρες μας, γιατί δεν τόλμησε κάποιος να τις καταργήσει. Σε αυτές τις διατάξεις συγκαταλέγεται και η παράγραφος 1 του άρθρου 97 του ισχύοντος Συντάγματος, που υπάγει τα πολιτικά εγκλήματα στα μικτά ορκωτά δικαστήρια.

Σύμφωνα με μία ακόμη άποψη, πολιτικός χαρακτήρας πρέπει να αναγνωρίζεται στο έγκλημα εκείνο που έγινε για την προάσπιση ευρύτερων κοινωνικοπολιτικών στόχων με την ελάχιστη δυνατή προσβολή εννόμων αγαθών.²²⁵ Δηλαδή, μια ανθρωποκτονία ή η ρίψη μολότοφ δεν θα μπορούσε να λογιστεί ως πολιτικό έγκλημα, ενώ ως παράδειγμα πολιτικού εγκλήματος θα μπορούσε να λογιστεί η απείθεια ενός διαδηλωτή. Έτσι, η έννοια του πολιτικού εγκλήματος θα μπορούσε να είναι χρήσιμη μόνο ως «*επιστημονική άποψη*», εφόσον «*αφορά ελαφρά εγκλήματα με πολιτικό-οικονομικό σκεπτικό*» και «*πράξεις που γίνονται, π.χ., σε διαδηλώσεις στην προσπάθεια προάσπισης μεγάλου εθνικού συμφέροντος*», αλλά όχι «*αυτές κάποιων που φτάνουν στο σημείο να πετούν βόμβες*».²²⁶

²²³ Αλιβιζάτος Ν.Κ., «*Η ιδιότητα μεταχείριση ενός «ανύπαρκτου» είδους: ο πολιτικός εγκληματίας στα ελληνικά Συντάγματα*», στον Τιμητικό Τόμο για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη, τ.Ι, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005.

²²⁴ Αλιβιζάτος Ν.Κ., «*Στις δημοκρατίες δεν υπάρχουν πολιτικοί εγκληματίες*», 29-11-15 στο <http://www.kathimerini.gr/840839/opinion/epikairothta>.

²²⁵ Παρασκευόπουλος Ν., «*Πολιτικοί κρατούμενοι δεν υπάρχουν στη χώρα*», 26-11-15 στο <http://www.kathimerini.gr/839927/article/epikairothta/politikh>.

²²⁶ Παρασκευόπουλος Ν., «*Δημοκρατία και πολιτικό έγκλημα*», 13-12-15 στο <http://www.kathimerini.gr/842087/opinion/epikairothta/politikh/dhmokratia-kai-politiko-egklhma>

Όλες οι παραπάνω διαμορφωθείσες απόψεις, σε γενικές γραμμές έχουν την ίδια κατεύθυνση με την κρατούσα νομολογία, καθώς υποστηρίζουν την δραστική κανονιστική συρρίκνωση των διατάξεων για το πολιτικό έγκλημα.

Στον αντίποδα των απόψεων για το πολιτικό έγκλημα, βρίσκεται η μερίδα των θεωρητικών που δεν αμφισβητεί τη σημασία των υπαρχόντων συνταγματικών διατάξεων. Ο πρώτος λόγος της αντίθεσής τους στην επικρατούσα νομολογιακή αντιμετώπιση του πολιτικού εγκλήματος σχετίζεται με την ερμηνεία των συνταγματικών διατάξεων: *«καμία συνταγματική διάταξη δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν προτροπή ή περιγραφή, ώστε να στερείται κανονιστικού περιεχομένου»*²²⁷. Άλλωστε, οι παραπάνω απόψεις διαψεύδονται από το ίδιο το Σύνταγμα, καθώς αναγνωρίζει, όπως προαναφέρθηκε, την έννοια το πολιτικού εγκλήματος²²⁸ και οι σχετικές με αυτήν διατάξεις εξακολούθησαν να υπάρχουν ακόμα και μετά την αναθεώρησή του 2001. Επίσης, το Σύνταγμα, κάνει λόγο για *«πολιτικά εγκλήματα»* στον πληθυντικό, περιβάλλοντας τους δράστες τους με κάποιες εγγυήσεις. Επομένως, δε μπορεί να συναχθεί ότι τα πολιτικά εγκλήματα είναι ένα, δηλαδή η εσχάτη προδοσία και η προπαρασκευή της, όπως αφήνεται να νοηθεί από τους υποστηρικτές της αντικειμενικής θεωρίας.²²⁹

Ο δεύτερος λόγος αφορά στην ουσία. Η επικράτηση της δημοκρατίας δεν έχει πάντα ως επακόλουθο τη διαφάνεια και την τελειότητα του πολιτικού τοπίου. Για το λόγο αυτό, οι διατάξεις για το πολιτικό έγκλημα οφείλουν να υπάρχουν ως μέσο υπόδειξης των ατελειών του εκάστοτε καθεστώτος²³⁰. Οι ρυθμίσεις αυτές έχουν βαρύνουσα σημασία και αποτελούν θέση υποδοχής ώστε να αντιμετωπιστούν οι νέες εκφάνσεις του πολιτικού εγκλήματος, όπως είναι η πολιτική τρομοκρατία.

²²⁷ Σωτηρέλης Γ., *όπ. π. (υποσημ. 217)*, σελ 251.

²²⁸ Αφού αναγνωρίζεται και μετά την εγκαθίδρυση του δημοκρατικού πολιτεύματος και το Σύνταγμα του 1975.

²²⁹ Σωτηρέλης Γ., *όπ. π. (υποσημ. 217)*, σελ 252.

²³⁰ Παρασκευόπουλος Ν., *Σκέψεις για την έννοια του πολιτικού εγκλήματος στην εποχή μας*, ΝοΒ, 2003, *όπ. π. (υποσημ 14)*, σελ. 397.

Γ. Η μη εφαρμογή των συνταγματικών διατάξεων για το πολιτικό έγκλημα

Είναι αξιοσημείωτο ότι από τη σχέση μεταξύ της τρομοκρατίας και της κατηγορίας των πολιτικών εγκλημάτων κατά το άρθρο 97 παρ. 1 του Συντάγματος μας, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι προκύπτει ένα πρόβλημα δικαιοδοσίας. Σύμφωνα με το αρ. 97 παρ. 1 του Συντάγματος «τα κακουργήματα και τα πολιτικά εγκλήματα δικάζονται από μικτά ορκωτά δικαστήρια». Αν χαρακτηρίσουμε τα εγκλήματα που τυποποιεί η αντιτρομοκρατική νομοθεσία και τα οποία στρέφονται κατά κάποιο τρόπο εναντίον της δημόσιας τάξης ως πολιτικά εγκλήματα (με την έννοια του αρ. 97 παρ. 1 Σ), το γεγονός ότι αρμόδια για την εκδίκαση των αδικημάτων αυτών είναι τα Τριμελή Εφετεία κακουργημάτων θα αντιβαίνει στη συνταγματική διάταξη.²³¹ Παρατηρούμε ότι διασπάται η βασική δωσιδικία των Μικτών Ορκωτών Δικαστηρίων για τα κακουργήματα αλλά και για τα πολιτικά εγκλήματα. Βέβαια η ειδική δωσιδικία για ορισμένες κατηγορίες αδικημάτων κάποιες φορές κρίνεται συνταγματικώς ανεκτή²³². Όμως στο βαθμό που πλέον μία ευρύτερη ομαδοποίηση κακουργημάτων βάσει των παραπάνω δύο νόμων παρεκκλίνει από τη βασική δωσιδικία των Μικτών Ορκωτών Δικαστηρίων, η εξαίρεση μετατρέπεται σε κανόνα. Έτσι, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι υπάρχει μία άμεση παραβίαση της συνταγματικής διάταξης ή μία μορφή κατάργησης αυτής, αφού η διάταξη σταδιακά χάνει το πεδίο εφαρμογής της. Ένα ζήτημα που προκύπτει, είναι από το χαρακτηρισμό των αδικημάτων αυτών ως πολιτικών εγκλημάτων ή μη. Το Σύνταγμα, σε αντίθεση με τα κακουργήματα δεν προβλέπει εξαίρεση για τα πολιτικά εγκλήματα, ούτε παρέκκλιση από τη δωσιδικία των Μικτών Ορκωτών Δικαστηρίων. Το θέμα αυτό διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο κατά τη διαδικασία της υπεράσπισης στις δίκες της «17 Νοέμβρη» και του «Ε.Λ.Α». Το δικαστήριο είτε θα έπρεπε να υιοθετήσει την κυρίαρχη σύμφωνα με νομολογία²³³ του Α. Πάγου «στενή αντικειμενική θεωρία» κατά την οποία θα έχουμε πολιτικό έγκλημα όταν η πράξη βάλλει ευθέως και άμεσα κατά της συνταγματικής τάξης, επιδιώκοντας την ανατροπή της, είτε θα έπρεπε από την άλλη πλευρά να αποδεχτεί τον πολιτικό χαρακτήρα των εγκλημάτων προσφεύγοντας στην υποκειμενική ή μικτή ή στη θεωρία του πολιτικού εγκληματία. Το αποτέλεσμα του διλήμματος ήταν οι αποφάσεις του Συμβουλίου Εφετών να ταχθούν υπέρ της «στενής

²³¹Μπελαντής Δ., όπ. π. (υποσημ. 210), σελ.482.

²³²κατά τη διάταξη του αρ. 97 παρ.2 εδαφ. β' Σ, «Με νόμο μπορεί να υπαχθούν στη δικαιοδοσία των ίδιων εφετείων και άλλα κακουργήματα».

²³³Υποθέσεις Ρ. Πόλε, Μ. Φολλίνι, Ρασίντ κλπ.

αντικειμενικής θεωρίας»²³⁴. Ω εκ τούτου, η διάταξη για τα πολιτικά εγκλήματα τείνει να γίνει μία ρύθμιση χωρίς πραγματικό πεδίο εφαρμογής και ενεργό κανονιστικό περιεχόμενο.²³⁵

Δ. Παράγοντες που δεν επέτρεψαν τη δέουσα εφαρμογή

Το γεγονός ότι δεν υπάρχει σαφής μέχρι σήμερα ορισμός του πολιτικού εγκλήματος καθίσταται ιδιαίτερα δυσλειτουργικό στην εφαρμογή των συνταγματικών διατάξεων για το πολιτικό έγκλημα. Πρώτον, ο εντοπισμός των πολιτικών κινήτρων, προϋποθέτει αναφορές στο φρόνημα και στην ιδεολογία, που τις περισσότερες φορές είναι ανέφικτες και χρονοβόρες να εξεταστούν κατά την ποινική διαδικασία. Δεύτερον, η αναζήτηση πολιτικών συνεπειών με αντικειμενικά κριτήρια έρχεται σε αντίθεση με το γεγονός ότι οι πολιτικοί στόχοι πάντοτε είναι σύνθετοι, καθοδηγούμενοι από την υποκειμενική κρίση του καθενός και όχι αμιγείς²³⁶. Τέλος, η αλήθεια είναι ότι οι συνταγματικές διατάξεις για πολιτικό έγκλημα, δεν έχουν ακόμα «απομυθοποιηθεί» και θεωρούνται ως «προνόμια» στην αντιμετώπιση ενός εγκληματία. Ωστόσο, σήμερα ο πολιτικός εγκληματίας έχει χάσει το ρόλο του «ευγενή επαναστάτη», όπως θεωρούνταν στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Η αντιμετώπισή του από το Σύνταγμα σε σχέση με τον κοινό εγκληματία δεν είναι πλέον «προνομιακή» αλλά «ειδική»²³⁷. Το πολιτικό έγκλημα δεν παύει να είναι έγκλημα, και ο πολιτικός εγκληματίας είναι εγκληματίας και τιμωρείται με τις ίδιες ποινές που θα τιμωρούνταν και ο οποιοσδήποτε άλλος δράστης. Σήμερα, τα «προνόμια» που προβλέπονται για τον πολιτικό εγκληματία, όπως προαναφέρθηκαν είναι : (α) η χορήγηση αμνηστίας, η οποία προϋποθέτει την πλειοψηφία των 3/5 του όλου αριθμού των βουλευτών (180), γεγονός το οποίο σε εξαιρετικές μόνο περιπτώσεις μπορεί να επιτευχθεί, και (β) η εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων από τα μικτά ορκωτά δικαστήρια. Παλαιότερα, ήταν επίσης συνταγματικά απαγορευμένη η έκδοση εκείνου που διωκόταν για πολιτικό έγκλημα. Από το 1975 και μετά συνταγματικά απαγορεύεται η έκδοση για τη δράση υπέρ της ελευθερίας, δράση η οποία δεν προσδιορίζεται εννοιολογικά με αναφορά στον πολιτικό ή μη χαρακτήρα του εγκλήματος²³⁸.

²³⁴ ΑΠ 780/14-3-2003

²³⁵ Μαγκάκης Γ.-Α., *Σκέψεις για την διαστολή της τρομοκρατίας από το πολιτικό έγκλημα*, στον τιμητικό τόμο για τον Ν. Ανδρουλάκη, Εκδ. Α, Σάκκουλα, 2003, σελ 1813.

²³⁶ Παρασκευόπουλος Ν, *Δημοκρατία και πολιτικό έγκλημα*, 13-12-15 στο

<http://www.kathimerini.gr/842087/opinion/epikairothta/politikh/dhmokratia-kai-politiko-egklhma>

²³⁷ Σωτηρέλης Γ, *οπ. π* (υποσημ.217), σελ 267.

²³⁸ Συμεωνίδου Καστανίδου Ελ, *οπ. π* (υποσημ.149), σελ 147-148.

Με βάση τα παραπάνω, το μόνο «προνόμιο» που θα εξασφάλιζαν οι δράστες της «17 Νοέμβρη» και του «ΕΛΑ» από τον χαρακτηρισμό τους ως πολιτικών εγκληματιών, θα ήταν η εκδίκαση των πράξεών τους από τα μικτά ορκωτά δικαστήρια, δικαστήρια στα οποία συμμετέχουν ένορκοι. Το γεγονός αυτό δεν αποτελεί «ευνοϊκή μεταχείριση». Η διατήρηση της συνταγματικής διάταξης για την εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων οφείλεται στην άποψη, ότι η αμεροληψία των δικαστηρίων είναι διασφαλισμένη μόνον όταν υπάρχει συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου. Έτσι η συγκεκριμένη ρύθμιση εξασφαλίζει τη δίκαιη δίκη, και στην πραγματικότητα δεν αποτελεί πρόνομο, αφού ο δράστης αντιμετωπίζεται ως οποιοσδήποτε άλλος δράστης²³⁹. Κατ' επέκταση, οι δράστες της «17 Νοέμβρη» και του «ΕΛΑ» από τον χαρακτηρισμό τους ως πολιτικών εγκληματιών δεν θα εξασφάλιζαν κάποιο πρόνομο.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

1. Οι σύγχρονες εκφάνσεις του πολιτικού εγκλήματος σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο

Ένα από τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης εποχής, είναι η παγκοσμιοποίηση, δηλαδή η ρευστοποίηση των ορίων μεταξύ τοπικού και παγκόσμιου και η διάχυση του παγκόσμιου στο τοπικό²⁴⁰. Το φαινόμενο αυτό ασκεί έντονη επίδραση στον πυρήνα της εσωτερικής έννομης τάξης, στον οποίο ανήκει το ποινικό δίκαιο. Αυτό σημαίνει ότι και το ποινικό δίκαιο του αντίστοιχου φορέα εγκληματικότητας δε θα πηγάζει πια από την εσωτερική έννομη τάξη, ακόμα και αν τυπικά το νομοθετεί το κάθε κράτος μέλος της Ε.Ε, αλλά από την ίδια την Ε.Ε²⁴¹.

Στο χώρο του οργανωμένου εγκλήματος, η διεθνής παρέμβαση στην ποινική του αντιμετώπιση είναι εμφανής. Μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών κρατών, οι Η.Π.Α έχουν αναχθεί σε υπερδύναμη ως «παγκόσμιος χωροφύλακας». Ειδικότερα στον χώρο της τρομοκρατίας, είναι φανερή η επιμονή των Η.Π.Α για παγκόσμια αστυνόμευση, αφού η ατομική και ομαδική τρομοκρατία απειλεί κατά καιρούς το εσωτερικό τους.²⁴² Η σύγχυση των όρων «οργανωμένο έγκλημα», «τρομοκρατία» και «πολιτικό έγκλημα» αποτελούν μέχρι σήμερα ένα συχνό φαινόμενο στους κλάδους τόσο της νομικής όσο και

²³⁹ Συμεωνίδου Καστανίδου Ελ., *οπ. π. (υποσημ.149)*, σελ.147-148 και Σωτηρέλης Γ., *οπ. π. (υποσημ.217)* σελ. 266.

²⁴⁰ Μανωλεδάκης Ι., *Ασφάλεια και Ελευθερία*, *οπ. π. (υποσημ. 13)*

²⁴¹ Μανωλεδάκης Ι., *οπ. π. (υποσημ. 13)*

²⁴² Μανιτάκης Α, Τάκης Α., Σπουρδαλάκης Μ, *Τρομοκρατία και Δικαιώματα: από την ασφάλεια του κράτους στην ανασφάλεια δικαίου*, εκδ. Σαββάλα, Αθήνα, 2004, σελ. 223.

της πολιτικής επιστήμης. Ήδη έχει προχωρήσει σε μεγάλο βάθος στο δικαιοϊκό μας σύστημα.

Δυστυχώς όμως, δεν υπάρχουν άλλα διεθνή κείμενα που να αποσαφηνίζουν τους όρους, πολλές μάλιστα εθνικές νομοθεσίες, αλλά ακόμα και οι ελληνικοί νόμοι δεν παρέχουν κάποια σημαντική και χρήσιμη ερμηνεία, με αποτέλεσμα η σύγκυση να συνεχίζεται και οι νομικοί και οι ποινικολόγοι να εξακολουθούν να μην έχουν μία κοινή γραμμή στην υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων²⁴³. Η ανάγκη αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος και της τρομοκρατίας έχει οδηγήσει στην υιοθέτηση μίας σειράς προληπτικών και κατασταλτικών μέτρων στο χώρο του ποινικού δικαίου. Βέβαια, με την πρακτική που ακολουθείται μέχρι σήμερα, τα μέτρα αυτά πολλές φορές τείνουν να μην σχετίζονται με το οργανωμένο έγκλημα και την τρομοκρατία, αλλά με τον έλεγχο της συμπεριφοράς ενός ευρύτερου αριθμού πολιτών²⁴⁴.

Τα μέτρα για την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος και της τρομοκρατίας, έχουν ξεκινήσει ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 70', κυρίως όμως από τη δεκαετία του 90' μέχρι και σήμερα, και μπορούμε να τα κατατάξουμε σε πέντε επιμέρους κατηγορίες²⁴⁵:

α. Ενοποίηση της αστυνομικής δράσης: ήδη από το 1975 ανατέθηκε στην ομάδα TREVI, που αποτελούνταν από υπαλλήλους των υπηρεσιών δίωξης να μελετήσει θέματα σχετικά με την τρομοκρατία και την εσωτερική ασφάλεια, ενώ από το 1985 της ανατέθηκε η μελέτη για το οργανωμένο έγκλημα. Έπειτα, από το 1995 συστάθηκε η Ευρωπαϊκή Αστυνομική Υπηρεσία (Europol) στα πλαίσια της συνθήκης του Μάαστριχτ, με στόχο τη συνεργασία μεταξύ των κρατών και την ανταλλαγή-συλλογή πληροφοριών²⁴⁶ στους τομείς της τρομοκρατίας και άλλων μορφών του διεθνούς οργανωμένου εγκλήματος. Το 1996 υιοθετείται η Κοινή Δράση για τη διευκόλυνση της συνεργασίας μεταξύ αστυνομικών συνδέσμων και της Europol. Παράλληλα, μετά το τρομοκρατικό χτύπημα στις ΗΠΑ το Σεπτέμβριο του 2001 ενισχύεται η συνεργασία μεταξύ της Europol, των αστυνομικών αρχών και των υπηρεσιών πληροφοριών και θεσμοθετείται υποχρέωση κάθε κράτους να διαμορφώσει ειδική υπηρεσία που θα συγκεντρώνει όλες τις πληροφορίες σχετικά με τρομοκρατικές δράσεις και θα τις διαβιβάζει στη Europol.

²⁴³Κασιμάτης Γ., Οργανωμένο Έγκλημα και Δικαιώματα του Ανθρώπου, Εισήγηση στο περιοδικό Δίκη, Αύγουστος 2006, στο <http://www.kostasbeys.gr/articles.php?s=4&mid=1479&mnu=3&id=23565>

²⁴⁴ Συμεωνίδου Καστανίδου Ελ, όπ. π. (υποσημ 149), σελ.2

²⁴⁵ Συμεωνίδου Καστανίδου Ελ, όπ. π. (υποσημ 149),σελ.5

²⁴⁶ Διαμορφώνεται το αυτοματοποιημένο Σύστημα Πληροφοριών της Europol

β. Κινητοποίηση Ομάδων Ιδιωτών: το μέτρο αυτό αφορά στην κινητοποίηση ευρύτατων ομάδων ιδιωτών με σκοπό να στρατολογηθούν στον αγώνα κατά της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος.

γ. Προσέγγιση Κυρωτικών Κανόνων: το μέτρο αυτό αφορά στην ποινική αρμοδιότητα που παρέχεται πλέον στην Ε.Ε. ήδη από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ το 1997. Η ποινική εξουσία ωστόσο περιορίζεται στη θέσπιση μέτρων για τον καθορισμό των ελαχίστων κανόνων ως προς τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης των αξιόποινων πράξεων στους τομείς του οργανωμένου εγκλήματος, της τρομοκρατίας και της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών. Παράλληλα, με την Απόφαση-Πλαίσιο 2002, υιοθετείται για πρώτη φορά ένας κοινός ορισμός του τρομοκρατικού εγκλήματος. Το τρομοκρατικό έγκλημα περιγράφεται ως μία μεμονωμένη πράξη (λ.χ μία ανθρωποκτονία) που μπορεί να τελείται από έναν μόνο δράστη και διακρίνεται από ένα αντικειμενικό στοιχείο, το ότι *«εκ της φύσεως ή των συνθηκών της είναι δυνατόν να προσβάλει σοβαρά χώρα ή έναν διεθνή οργανισμό»* και ένα υποκειμενικό στοιχείο, το ότι δηλαδή ο δράστης έχει έναν *«σκοπό»*: (1) Είτε να εκφοβίσει σοβαρά έναν πληθυσμό. (2) Είτε να εξαναγκάσει αδικαιολόγητα τις δημόσιες αρχές ή έναν διεθνή οργανισμό να εκτελέσουν οποιαδήποτε πράξη ή να απόσχουν από την εκτέλεσή της. (3) Είτε να αποσταθεροποιήσει ή να καταστρέψει τις συνταγματικές ή κοινωνικές δομές μιας χώρας ή ενός διεθνή οργανισμού. Το αντικειμενικό στοιχείο ωστόσο εμφανίζεται σε μεγάλο βαθμό ασαφές γιατί δεν επιτρέπει την οριοθέτηση της έννοια του τρομοκρατικού εγκλήματος και δεν μπορεί να αποδώσει το άδικο της τρομοκρατίας έναντι άλλων μορφών συμπεριφοράς (λ.χ η εσχάτη προδοσία ενώ προσβάλλει τη χώρα δεν έχει ενταχθεί εννοιολογικά στην τρομοκρατία).

δ. Εντατικοποίηση των ενεργειών για εντοπισμό και δήμευση των προϊόντων του εγκλήματος: ήδη από το 1998 είχε συσταθεί στα κράτη μέλη να θεσπίσουν τη νομοθεσία και τις διαδικασίες που θα διευκολύνουν τον εντοπισμό των πιθανολογούμενων προϊόντων του εγκλήματος.

ε. Ανάπτυξη δικαστικής συνεργασίας: το 1998 αποφασίζεται με την Κοινή Δράση 98/428/ΔΕΥ η δημιουργία ευρωπαϊκού δικαστικού δικτύου, το οποίο έχει αρμοδιότητες στον τομέα των τρομοκρατικών εγκλημάτων. Επίσης δημιουργήθηκε η Eurostat το 2002 στο πλαίσιο του συντονισμού των εθνικών εισαγγελικών αρχών για τη δίωξη όλων των εγκλημάτων που υπάγονται στην αρμοδιότητα της Europol, μεταξύ των οποίων και της τρομοκρατίας. Τέλος

στο πλαίσιο της δικαστικής συνεργασίας εντάσσεται και η Απόφαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης το 2002, το οποίο συνδέθηκε έντονα με την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας²⁴⁷.

Οι πρωτοβουλίες ωστόσο που αναπτύχθηκαν σε ευρωπαϊκό επίπεδο, συνεπάγονται έντονους περιορισμούς²⁴⁸ για τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. Πρώτον, οι περιορισμοί αυτοί αφορούν την κυριαρχία, αφού η αναφορά στην τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα επιτρέπει την παρέμβαση των ευρωπαϊκών οργάνων (Europol) στα νομοθετικά όργανα των κρατών. Δεύτερον, οι περιορισμοί έχουν σημαντικές επιπτώσεις στα δικαιώματα και τις ελευθερίες των πολιτών γιατί επιτρέπουν την προσβολή ατομικών ελευθεριών από αστυνομικούς μηχανισμούς ήδη από το στάδιο πρόληψης του εγκλήματος. Το διεθνικό οργανωμένο έγκλημα απειλεί πλέον ολοένα και περισσότερο τις πολιτικές δομές και διαδικασίες, την παγκόσμια οικονομία και την κοινωνική σταθερότητα όλων των κρατών, υπονομεύοντας τα θεμέλια των κοινωνικών συστημάτων. Με την είσοδό του τόσο στην επιχειρηματική δραστηριότητα όσο και στην οικονομική ισχύ των κρατών, δημιουργεί προβλήματα στις εσωτερικές έννομες τάξεις. Η Ευρωπαϊκή Ένωση καλείται να καταπολεμήσει ένα φαινόμενο που εξαπλώνεται με ραγδαίους ρυθμούς και να λάβει αποτελεσματικά μέτρα αφού οι εγκληματικές οργανώσεις έχουν κατορθώσει να προσαρμοσθούν στα νέα δεδομένα και να μεταβληθούν σε πραγματικές πολυεθνικές εγκληματικές οργανώσεις. Η μεγαλύτερη πρόκληση για την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι να αναπτύξει πραγματική συνεργασία μετά των αστυνομικών και δικαστικών αρχών των κρατών μελών, καθώς και να θεσπίσει ενιαίο νομικό πλαίσιο, έτσι ώστε οι ποινές που επιβάλλονται σε ένα κράτος μέλος να ισχύουν σε όλα.

2. Η περίπτωση της Χρυσής Αυγής και η τήρηση του Συντάγματος

Στην Ελλάδα, πέρα από τις τρομοκρατικές οργανώσεις, υποστηρικτές της χρήσης της βίας στην πολιτική αντιπαράθεση βρίσκονται όσοι είναι στα άκρα της πολιτικής, δηλαδή τα μέλη της Χρυσής Αυγής, τα οποία πλέον δικάζονται για τις εγκληματικές πράξεις τους. Ο Λαϊκός Σύνδεσμος – Χρυσή Αυγή, η οποία συνιστά ταυτόχρονα πολιτική και εγκληματική οργάνωση, είναι ένα ελληνικό ακροδεξιό πολιτικό κόμμα, που ιδρύθηκε το 1980 από τον Νίκο Μιχαλολιάκο, ως οργάνωση με ναζιστικό χαρακτήρα. Στις βουλευτικές

²⁴⁷ www.oecd.org

²⁴⁸ Συμεωνίδου Καστανίδου Ελ, όπ. π. (υποσημ 149), σελ.28-29.

εκλογές του Μαΐου 2012 εισήλθε για πρώτη φορά στο κοινοβούλιο, παίρνοντας ποσοστό σχεδόν 7%. Το Σεπτέμβριο του 2013, μετά από μια σειρά βίαιων επιθέσεων χρυσαυγιτών που κορυφώθηκαν με τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα, εισαγγελικές έρευνες στοιχειοθέτησαν την κατηγορία της σύστασης εγκληματικής οργάνωσης και συνελήφθησαν από την αντιτρομοκρατική υπηρεσία ο αρχηγός της οργάνωσης, βουλευτές και στελέχη της. Συνολικά 69 πρόσωπα παραπέμφθηκαν σε δίκη, που ξεκίνησε στις 20 Απριλίου 2015 και ακόμα δεν έχει ολοκληρωθεί.

Η περίπτωση της Χρυσής Αυγής δεν είναι πρωτόγνωρη μόνο για τα ελληνικά αλλά και για τα διεθνή δεδομένα και συνιστά μία μεγάλη πρόκληση για το πολιτικό σύστημα σε σχέση με την τήρηση του Συντάγματος²⁴⁹. Ένα πολιτικό κόμμα, με κοινοβουλευτική εκπροσώπηση, λειτουργεί παράλληλα ως εγκληματική οργάνωση, γεγονός που γεννά ζητήματα που θέτουν σε δοκιμασία την κοινοβουλευτική και δημοκρατική τάξη²⁵⁰. Πολλά από τα εγκλήματα της Χρυσής Αυγής ιδίως δε αυτά που συνδέονται με τα άρθρα 134 επ. του Ποινικού Κώδικα, («Προσβολές του Πολιτεύματος»), θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως πολιτικά.

Σύμφωνα με την πρώτη άποψη, οι Χρυσαιγίτες χρησιμοποιούν τη βία ως μέσο πολιτικού αγώνα σκοπεύοντας στη δημιουργία ενός σκοτεινού πολιτεύματος κατευθυνόμενου προς το ναζισμό. Γι' αυτό και η δράση τους εμπίπτει μόνο στο πεδίο του κοινού ποινικού δικαίου και επομένως, θα πρέπει να ποινικά να αντιμετωπίζονται ως μέλη εγκληματικών οργανώσεων.²⁵¹

Σύμφωνα με την αντίθετη άποψη, τα εγκλήματα της Χρυσής αυγής έχουν καθαρά πολιτικό κίνητρο. Ο λόγος μάλιστα που ευνόησε την άνοδό του κόμματος δεν είναι άλλος από την αντισυνταγματική πρακτική των κυβερνώντων²⁵². Η φυλάκιση των βασικών στελεχών της και η συρρίκνωση δικαιωμάτων των μελών της ή η αναστολή προνομίων που το Σύνταγμα απονέμει στα κόμματα δεν αναμένεται να επιλύσουν το πρόβλημα.

Άλλωστε, όπως προαναφέρθηκε, ο πολιτικός εγκληματίας έχει χάσει το ρόλο του ευγενή επαναστάτη και οι «προνομιακές» ρυθμίσεις αφορούν μόνο σε μια

²⁴⁹Κωστούλας Β., «Η Χρυσή Αυγή δοκιμάζει τα όρια του Συντάγματος-Οι δυνατότητες, οι αδυναμίες και οι διέξοδοι της Βουλής απέναντι στη Χρυσή Αυγή», στο <https://m.naftemporiki.gr/story/709160/i-xrusi-augi-dokimazei-ta-orita-tou-suntagmatos>

²⁵⁰ Καμτσίδου Ιφ., «Το κόμμα – εγκληματική οργάνωση και το Σύνταγμα», στο <https://www.constitutionalism.gr/>

²⁵¹ Αλιβιζάτος Ν.Κ., «Στις δημοκρατίες δεν υπάρχουν πολιτικοί εγκληματίες», 29-11-15 στο <http://www.kathimerini.gr/840839/opinion/epikairothta>.

²⁵² Ανθόπουλος Χ., «Η Χρυσή Αυγή και τήρηση Συντάγματος», στο www.constitutionalism.gr

«ειδική» αντιμετώπιση του πολιτικού εγκληματία, η οποία ενδέχεται να είναι και αυστηρότερη. Επομένως, δεν υπάρχει λόγος να υποτιμάται ο πολιτικός χαρακτήρας των εγκλημάτων της Χρυσής Αυγής.

Η προσωπική μου γνώμη είναι ότι η κρατική εξουσία οφείλει να σέβεται τους συνταγματικούς κανόνες και να συμμορφώνεται με αυτούς χωρίς να αμφισβητεί την ύπαρξή τους, ώστε ναδειχθεί ότι η δημοκρατία έχει αποτελεσματικά όπλα για να αποκρούσει τους κινδύνους. Για το λόγο αυτό, κόμματα όπως η Χρυσή Αυγή, που διαπράττουν εγκλήματα με καθαρά πολιτικά κίνητρα, πρέπει να αντιμετωπίζονται με συνειδητοποίηση του κινδύνου. Δεν πρόκειται για μια απλή συμμορία, αλλά για μια οργάνωση πολιτικών εγκληματιών που δρουν στο πλαίσιο ενός καλά οργανωμένου σχεδίου. Η Δημοκρατία άλλωστε είναι ένα «ανεκτικό πολίτευμα»²⁵³, το πλέον ανεκτικό απέναντι στους εχθρούς της, και αυτό είναι το μεγάλο συγκριτικό της πλεονέκτημα σε σχέση με όλα τα άλλα.

3. Συμπέρασμα

Καταλήγοντας, παρακολουθήσαμε τις διαδικασίες που διαμόρφωσαν το σημερινό θεσμικό πλαίσιο της νομοθεσίας για το πολιτικό έγκλημα στη χώρα μας, η οποία έχει κατ' αποτέλεσμα περιορίσει εξαιρετικά το πεδίο εφαρμογής της συνταγματικής πρόβλεψης για την ειδική ποινική μεταχείριση του πολιτικού εγκληματία. Αυτό κυρίως οφείλεται, όπως είδαμε παραπάνω, στην αδυναμία ύπαρξης ενός ευρέως αποδεκτού ορισμού για το πολιτικό έγκλημα. Σε γενικές γραμμές ο πολιτικός εγκληματίας δεν εκδίδεται, τα εγκλήματά του αμνηστεύονται, δεν του επιβάλλεται ποινή θανάτου, δε διώκεται από τη στιγμή της διάλυσης της Βουλής έως την ανάδειξη των βουλευτών της επόμενης και τα εγκλήματά του δικάζονται από τα μικτά ορκωτά δικαστήρια. Οι ρυθμίσεις αυτές, αν και θεωρούνται από μία μεγάλη μερίδα της θεωρίας ως «γερασμένες-ξεπερασμένες», εξακολουθούν να ισχύουν, ίσως για το λόγο ότι εάν μία έννομη τάξη «σβήσει» το πολιτικό έγκλημα από τις διατάξεις της, τότε αυτό ισοδυναμεί ότι στερείται το φιλελεύθερο-νομιμοποιητικό της μανδύα.²⁵⁴

Επιπλέον, η δυσκολία επιλογής όσον αφορά την απόδοση σε μία εγκληματική πράξη μεταξύ των χαρακτηρισμών «πολιτικό έγκλημα» και «τρομοκρατία», ενδέχεται να οδηγήσει σε σπασμωδικές κινήσεις, όπως είναι η αφαίρεση του

²⁵³Σωτηρέλης Γ.Χ., *Αναζητώντας τις άμυνες της Δημοκρατίας απέναντι στους εχθρούς της*, στο <http://www.constitutionalism.gr>.

²⁵⁴Λοβέρδος Α., *όπ. π. (υποσημ. 5)*, σελ.167.

πολιτικού στοιχείου από την τρομοκρατία ή η εξαφάνιση της έννοια του πολιτικού εγκλήματος από το προσκήνιο.

Κατά την προσωπική μου άποψη, μία ενδεχόμενη απάλειψη της συνταγματικής πρόβλεψης για τα πολιτικά εγκλήματα θα έχει ως αποτέλεσμα να θεωρούμε την ασφάλειά μας δεδομένη. Έτσι, η φιλελεύθερη κοινοβουλευτική δημοκρατία, έχοντας ως βασικό χαρακτηριστικό την ανεκτικότητα προς τις αντίθετες ή και εχθρικές απόψεις, αυτοκαταργείται εάν δεν επιφυλάξει διαφορετική μεταχείριση για τους αμφισβητίες της. Επίσης, θεωρώ ότι το κράτος, εάν δεν αναγνωρίσει την ανάγκη παρακολούθησης του ιδιαίτερου χαρακτήρα των ανατρεπτικών ενεργειών των πολιτών, οι οποίοι επιθυμούν να ανατρέψουν το ισχύον καθεστώς, τότε ελλοχεύουν κίνδυνοι για την εγκαθίδρυση μιας άλλης πολιτικής τάξης και την καταπάτηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους.

Ακόμη, πιστεύω ότι οι διατάξεις περί πολιτικού εγκλήματος συμβάλλουν στον εξανθρωπισμό του ποινικού μας συστήματος. Ανεξάρτητα όμως από τις συζητήσεις, τις αντιδράσεις και τις διαφωνίες ή τη δικαστηριακή πρακτική που έχει καταλυτική επίδραση επί του θέματος, ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαπίστωση ότι η συνταγματική αναγνώριση του πολιτικού εγκληματία και η επεξεργασία μιας προνομιακής μεταχείρισής του στην ελληνική και εν γένει την ευρωπαϊκή έννομη τάξη, είχε αντανάκλασεις και στην εξέλιξη της συνολικής αντεγκληματικής πολιτικής, ιδίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.²⁵⁵ Οι ρυθμίσεις που υλοποιούσαν την αντίληψη για την ανάγκη ευνοϊκότερης μεταχείρισης του πολιτικού εγκληματία από αυτόν του κοινού ποινικού δικαίου, τελικά χρησιμοποιήθηκαν από το κράτος ως κατευθυντήριες αρχές για τη μεταχείριση όλων των εγκληματιών. Συνοψίζοντας λοιπόν, υπάρχουν κάποια σημαντικά στοιχεία της διαφοροποιημένης μεταχείρισης του πολιτικού εγκληματία που τελικά βρήκαν εφαρμογή και σε κάθε εγκληματία, όπως η απαγόρευση της επιβολής της θανατικής ποινής για όλα τα εγκλήματα και η καθιέρωση ανώτατου χρονικού ορίου για την προφυλάκιση κάθε κατηγορούμενου πολίτη. Διαπιστώνουμε κατά συνέπεια, ότι η ευαισθησία της έννομης τάξης έναντι του «ευγενούς» πολιτικού εγκληματία σε διάκριση από τον ιδιοτελή δράστη κοινού εγκλήματος, συνέβαλε και σ' ένα γενικότερο εξορθολογισμό του συστήματος ποινικής καταστολής. Κανείς άλλωστε δεν μπορεί να αρνηθεί ότι όλα τα πολιτεύματα αναπτύσσονται μέσα από τη δυναμική τους αμφισβήτηση, και ότι δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται με την ίδια αυστηρότητα εκείνος που αγωνίζεται για τη βελτίωση του πολιτικού και

²⁵⁵Καρύδης Βασίλης Χ., Κουράκης Νέστωρ Ε., *όπ.π. (υπόσημ 19)*, σελ 6.

κοινωνικού του περιβάλλοντος με εκείνον που διαπράττει εγκλήματα για να ικανοποιήσει το προσωπικό συμφέρον του.²⁵⁶

Αυτή η προσαρμογή της αντεγκληματικής πολιτικής στην πιο ευνοϊκή και ανθρωποκεντρική μεταχείριση του εγκληματία, οφείλεται κυρίως στην επικράτηση στη Δυτική Ευρώπη κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες ενός φιλελεύθερου μοντέλου καταστολής, το οποίο επιχειρεί τη σύνθεση της καταστολής του εγκλήματος με την κατοχύρωση ουσιαστικών εγγυήσεων έναντι ενδεχομένων καταχρήσεων των ποινικών μέσων²⁵⁷. Σήμερα, οι προαναφερθείσες συνταγματικές ρυθμίσεις δεν συνεπάγεται ότι θα επιφέρουν μία «ευνοϊκή» αντιμετώπιση του πολιτικού εγκληματία. Πρέπει όμως να υπάρχουν, όχι ως ένδειξη εύνοιας προς τους πολιτικούς εγκληματίες, αλλά ως υπενθύμιση για τυχόν παρεκτροπές της κρατικής εξουσίας. Αντίθετα, η επιλογή ενός πιο αυταρχικού δρόμου της ποινική επιστήμης μέσω της εργαλειακής χρήσης του τρομοκρατικού εγκλήματος ενδέχεται να οδηγήσει προς μία εντελώς διαφορετική κατεύθυνση: τη διαμόρφωση μίας αυστηρής κουλτούρας με μέτρα δυσμενέστερης μεταχείρισης των φερομένων ως τρομοκρατών που σταδιακά επεκτείνονται σε ευρύτερες ομάδες κατηγορουμένων πολιτών. Αυτή η μεταστροφή θα οδηγήσει σε έναν ποινικό έλεγχο του φρονήματος, με αποτέλεσμα η ιστορία στην αντιμετώπιση του «εσωτερικού» και «εξωτερικού» εχθρού μιας χώρας να επαναλαμβάνεται με την πάροδο των χρόνων, προκαλώντας σοβαρές συνέπειες για τους πολίτες και τα δικαιώματά τους. Άλλωστε, *«για να φτάσει ο πολιτικός εγκληματίας στο στόχο του, πρέπει να προσβάλει θέλοντας και μη ένα πλήθος από έννομα αγαθά ... το κράτος είναι ένα έννομο αγαθό περιχαρακωμένο από άλλα έννομα αγαθά, ανθρώπινες ζωές, προσωπικές ελευθερίες, εγκαταστάσεις, υπηρεσίες κλπ, ... και για να φτάσει σ' αυτό πρέπει να περάσει από τα αγαθά αυτά»*²⁵⁸.

²⁵⁶ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., *Προσβολές του Πολιτεύματος, όπ. π (υποσημ, 3)*, σελ 351.

²⁵⁷ Παρασκευόπουλος Ν., *όπ.π. (υποσημ 196)*, σελ 23.

²⁵⁸ Μανωλεδάκης Ι., *Ποινικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, άρθρο 1-49, γ' έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, 1992, σελ. 214.*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ελληνική

Αθανασιάδης Ανδρέας Απ., *Μήπως εκλονίσθη το εθνικόν του υπόστρωμα; : Η εποπτεία και ο έλεγχος της «νομιμοφροσύνης» του διδασκάλου στη μετεμφυλιακή Ελλάδα (1950-1974)*, Αυτοέκδοση, Κοζάνη, 2016.

Αλιβιζάτος Ν.Κ., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974, Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, εκδ. Θεμέλιο, γ' έκδοση, Αθήνα, 1995.

Αλιβιζάτος Ν.Κ., *«Η ιδιότυπη μεταχείριση ενός «ανύπαρκτου» είδους: ο πολιτικός εγκληματίας στα ελληνικά Συντάγματα»*, στον Τμητικό Τόμο για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη, τ.Ι, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2005.

Αλιβιζάτος Ν.Κ., *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, εκδ. Πόλις, Αθήνα, 2011.

Ανδρουλάκης Ν., *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1994.

Ανδρουλάκης Ν., *Η επίδρασις του Συντάγματος του 1975 επί του ιδιωτικού και επί του δημοσίου δικαίου*, 1976, Αθήνα.

Ανδρουλάκης Ν., *Επανάστασις, Πραξικόπημα και Ποινικόν Δίκαιον*, Νομικό Βήμα 23, 1975.

Αποστολάκης Γεώργιος Σ, Ντετζιόρτζιο, Λαυρέντιος, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια: θεωρία και νομολογία κατ'άρθρο*, εκδ. Πρότυπες Θεσσαλικές, 2007.

Αποστολόπουλος Ε., Καμινάρης Α., Κομματάς Π., Κότσιφας Α., *Το πολιτικόν Έγκλημα*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1978.

Βιδάλη Σ., *Η τρομοκρατία στην Ιταλία κατά τη δεκαετία του '70: Εγκληματολογική και Σωφρονιστική προσέγγιση*, Σειρά «Εγκληματολογικά 10», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή, 1997.

Βιδάλη Σ., *Έλεγχος του εγκλήματος και δημόσια αστυνομία: τομές και συνέχειες στην αντεγκληματική πολιτική*, τ. Β, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2007.

Βόγλης Πολυμέρης, *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας. Οι πολιτικοί κρατούμενοι στον εμφύλιο πόλεμο*, μτφ. Γ. Καστανάρας, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2004.

Δαλτόγλου Π, *Συνταγματικό Δίκαιο και Ατομικά Δικαιώματα*, Τεύχος Α', εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991.

Δεσποτόπουλος Κ., *Η θανατική ποινή και το νέον Σύνταγμα*, ΕΕΝ 42,1975.

Δημητράτος Νικόλαος Γ., *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, εκδ. Σάκκουλα Α.Ε, 2013.

Δημητρόπουλος Ανδρ. Γ., *Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*, εκδ., Σάκκουλα, Αθήνα, τ. Α' εκδ. Θ' 2011.

Καμβύσης Δ, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, εκδ. ΠοινΧρον, 1971.

Καμαρινού Κυριακή, *Τα «πέτρινα» πανεπιστήμια. Ο αγώνας για τη μόρφωση στις φυλακές και τις εξορίες 1924 – 1974*, εκδ. Σύγχρονη εποχή, Αθήνα, 2005.

Καρράς Α., *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα, 1998, Αθήνα.

Καρύδης Βασίλης Χ., Κουράκης Νέστωρ Ε., *«Πολιτικό έγκλημα και Τρομοκρατία: Δύστροπες σχέσεις και μεταλλάξεις»*, στη συλλογική έκδοση *«Πολιτική Επιστήμη»* με επιμ. Α.-Ι.Δ. Μεταξά, τ. Β' *«Πολιτική Ψυχολογία»*, , εκδ. Ι. Σιδέρη, Αθήνα.

Καρύδης Β., *«Περί πολιτικού εγκλήματος και πολιτικού εγκληματία»*, στο (επιμ.) Χ.Ανθόπουλος- Ε.Ι.Κοντιάδης- Θ.Παπαθεοδώρου , *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*, εκδ. Αντ. Ν .Σάκκουλα, Αθήνα Κομοτηνή, 2005.

ΚονταξήςΑθ., *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας: συνδυασμός θεωρίας και πράξης*, εκδ. Σάκκουλας Αντ. Ν, 2006.

Κονταξής Θ., *Ο εκ πεποιθήσεως εγκληματίας*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα,2001.

Κούνδουρος Ρούσσοσ Σ., *Η ασφάλεια του καθεστώτος. Πολιτικοί κρατούμενοι, εκτοπίσεις και τάξεις στην Ελλάδα 1924- 1974*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1978

Λίβος Ν., *Η ποινική προστασία του πολιτεύματος*, εκδ. Ποιν. Χρον. ΛΔ', 1984.

Λιναρδάτος Σπ., *Πώς εφτάσαμε στην 4η Αυγούστου*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1988.

Λοβέρδος Α., *Για την τρομοκρατία και το πολιτικό έγκλημα: συμβολή στη σύγκριση των δύο εννοιών από πλευράς δικαίου*, διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Νομικό Τμήμα, Ακ. Έτος 1985-1986.

Λοβέρδος Α., *Παρεκκλίσεις πολιτικής συμπεριφοράς και σύνταγμα, πολιτικό έγκλημα, τρομοκρατία, πολιτικό άσυλο, έκδοση*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 1988.

Λοβέρδος Α., *Η Συνταγματική κατοχύρωση του πολιτικού ασύλου. Συμβολή στην ερμηνεία του αρ. 5 παρ. 2 εδαφ. β' του Συντάγματος του 1975/1986*, Νομικό Βήμα 1988.

Μαγκάκης Γ.-Α., «Σκέψεις για την διαστολή της τρομοκρατίας από το πολιτικό έγκλημα», στον *τιμητικό τόμο για τον Ν. Ανδρουλάκη*, Εκδ. Α, Σάκκουλα, 2003.

Μάνεσης Αριστόβουλος Ι. Γ. Παπαδημητρίου., *Το Σύνταγμα του 1975/1986*, εκδ. Σάκκουλας Αντ. Ν., Αθήνα, 1989.

Μάνεσης, *Συνταγματική Θεωρία και Πράξη 1954-1971*, Τεύχος Α', Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2007.

Μανιτάκης Α, Τάκης Α., Σπουρδαλάκης Μ, *Τρομοκρατία και Δικαιώματα: από την ασφάλεια του κράτους στην ανασφάλεια δικαίου*, εκδ. Σαββάλα, Αθήνα, 2004.

Μανωλεδάκης Ι., *Ποινικό Δίκαιο - Γενικό Μέρος, άρθρα 1-49, γ' έκδοση*, εκδ. Σάκκουλα, 1992.

Μανωλεδάκης Ι., *Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του Ποινικού δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1998.

Μανωλεδάκης Ι., *Ασφάλεια και Ελευθερία, Ερμηνεία του Ν.2928/01 για το οργανωμένο έγκλημα*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2002.

Μαργαρίτης, Γ., *Η 4η Αυγούστου στην Ιστορία των Ελλήνων*, Β' Έκδοση, Δομή, Αθήνα, 2006.

Μανωλεδάκης Ι., *Τρομοκρατία και Νομοκρατία-η τήρηση της νομιμότητας ως απάντηση στην τρομοκρατία*, εκδ. Ποινική Δικαιοσύνη, 2003.

Μανωλεδάκης Ιω. Εμμ, «Τρομοκρατία και νομοκρατία: η τήρηση της νομιμότητας ως απάντηση στην τρομοκρατία», στον τιμητικό τόμο για τον Ν. Ανδρουλάκη, Εκδ. Α. Σάκκουλα, 2003.

Μαργαρίτης Γ., *Ιστορία του ελληνικού εμφύλιου πολέμου, 1946-1949*, τόμος 2, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2006.

Μαργαρίτης Λ., *Διάρκεια προσωρινής κρατήσεως και έλεγχος αυτής*, Α' Μέρος, εκδ. Ποινική Δικαιοσύνη, 2008.

Μπελαντής Δ., *Αντιτρομοκρατική Νομοθεσία και Αρχή του Κράτους Δικαίου*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 1997.

Μπελαντής Δ., *Αναζητώντας τον «εσωτερικό εχθρό»*, Προσκήνιο- Άγγελος Σιδεράτος, Αθήνα, 2004.

Μπελαντής Δ., «Οι δίκες για τις υποθέσεις της 17 Νοέμβρη και του Ε.Λ.Α, Οι αντιτρομοκρατικοί νόμοι στην πράξη», στο *Περιοδικό Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Νο 36, 2007.

Πανούσης Γ, *Έστιν ουν δίκης οφθαλμός ή η δίκη κατέστη μονόφθαλμός;*, *Τηλεοπτική μετάδοση της δίκης 17Ν*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2004.

Παντελής Αντ. Μ., *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου, Βασικές έννοιες, Συνταγματική Ιστορία και Οργάνωση του Κράτους*, 2^η Εκδ, Α.Α Λιβανη, Αθήνα, 2007.

Παντελής Α., Κουτσουμπίνας, Σ., Γεροζήσης, Τρ, *Κείμενα Συνταγματικής Ιστορίας*, Τόμος Β', εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993.

Παπαναστασίου Β., *Πολιτικά εγκλήματα και αι επ' αυτών διακρίσεις*, Ποινικά Χρονικά ΛΑ', 1981.

Παπαχαράλαμπος Χ., *Πολιτικό Έγκλημα και Τρομοκρατία*, εκδ. Ποινική Δικαιοσύνη, Τ' 3, 2003.

Παραράς Ι. Πέτρος, *Το Σύνταγμα 1975, Corpus I, ερμηνεία άρθρων 1-50*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 1982.

Παραράς Π., *Σύνταγμα 1975 – Corpus*, Τόμος ΙΙ, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 1985.

Παρασκευόπουλος Ν., *Σκέψεις για την έννοια του πολιτικού εγκλήματος στην εποχή μας*, , Τόμος 51, ΝοΒ, 2003.

Παρασκευόπουλος Ν., *Οι πλειοψηφίες στο στόχαστρο, τρομοκρατία και κράτος δικαίου*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2004.

Ράικος Αθανάσιος Γ., *Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Α΄, Εισαγωγή – Οργανωτικό Μέρος, Τεύχος Β΄*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1990.

Σγουρίτσας Χ., *Συνταγματικόν Δίκαιον*, Τόμος Α, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1965.

Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., *Προσβολές του Πολιτεύματος. Άρθρα 134-137 ΠΚ*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1988.

Συμεωνίδου Καστανίδου Ελ., *Οργανωμένο Έγκλημα και Τρομοκρατία, Σύγχρονες Εξελίξεις στην ευρωπαϊκή και έννομη τάξη*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2007.

Σπινέλλη Δ., *Παρελθόν και μέλλον της έκδοσης στην Ευρώπη*, εκδ. Ποινικά Χρονικά ΝΑ΄.

Σπυρόπουλος Φ., Κοντιάδης Ξ., Ανθόπουλος Χ., Γεραπετρίτης Γ., *Σύνταγμα, Κατ' άρθρον Ερμηνεία*, Εκδ. Σάκκουλα,, 2017.

Σωτηρέλης Γ., «*Τρομοκρατία, Πολιτικό Έγκλημα και Δημοσιότητα της Δίκης. Οι υποθέσεις της 17 Ν και του ΕΛΑ υπό το πρίσμα της δημοκρατικής αρχής*», συμβολή στον τόμο: «*Δημοκρατία-Ελευθερία-Ασφάλεια*», Τιμητικός Τόμος για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2005.

Τσάκος Ν., *Η προσωρινή κράτηση*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2003.

Τσάτσος Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, έκδ. Γ΄, Σάκκουλας, 1982.

Τσουκαλάς Κ., *Τα ορκωτά δικαστήρια*, Τεύχος Α΄, εκδ. Π.Δ. Σακελλάριος, 1929.

Φινοκαλιώτης Κ.Δ., *Η θανατική ποινή ως πρόβλημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1983.

Χαραλαμπίκης Α.Ι., *Ποινικό Δίκαιο και Νομολογία*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Χούτας Θωμάς Σ., *Αγόρευσεις επί της ενστάσεως αναρμοδιότητας του Διαρκούς Στρατοδικείου Αθηνών διά την εκδίκασιν της υποθέσεως «Α.Σ.Π.Ι.Δ.Α» (14-11-1966/16-03-1967)*, 1996.

2. Ξενόγλωσση

Garland D, *The culture of control. Crime and social order in contemporary society*, Oxford University Press, Oxford, 2001.

3. Άρθρα- Εργασίες

<https://www.imerodromos.gr/idionymo-venizeloy-otan-thesmothetithike-i-poinikoroiosi-tis-skepsis>

Κωστόπουλος Τ., «*Η Λευκή Τρομοκρατία μετά την συμφωνία της Βάρκιζας*», 28-12-16 στο <https://praxisreview.gr>

Σωτηρέλης Γ.Χ., «*Αναζητώντας τις άμυνες της Δημοκρατίας απέναντι στους εχθρούς της*», στο <http://www.constitutionalism.gr>

https://el.wikipedia.gr/Οργανισμός_Αναμορφωτηρίων_Μακρονήσου

<http://www.kathimerini.gr/482911/article/epikairothta/ellada/to-syntagma-toy-1952>.

Ανεπίσημα πρακτικά 17 Ν, Μέρος 3/5, 24-10-03 στο <http://www.naftemporiki.gr>

http://gefragoulis.blogspot.com/2018/10/blog-post_89.html

Κονταξής Θ., «*Το Πολιτικό Έγκλημα και Η Δίκη της 17Ν*», στο <https://teteleste.wordpress.com/>, 2003.

Ριζοσπάστης, Φύλλο: 4/12/1935, Σελ. 1.

«*Το κράτος των εθνοκοφρόνων. Αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές*» στο <http://www.academia.edu>

Μπέης Κ. Ε., «*Η υπόθεση Πόλε και το κράτος-δικαίου*», Ελευθεροτυπία, Αύγουστος 1976, στο <http://www.kostasbeys.gr>

«*Πώς εφαρμόζεται η αμνηστία και η χάρη*», στο <http://www.lawspot.gr>

Αλιβιζάτος Ν.Κ., «Στις δημοκρατίες δεν υπάρχουν πολιτικοί εγκληματίες», 29-11-15 στο <http://www.kathimerini.gr/840839/opinion/epikairothta>.

Δημούλης Δ., «Πολιτικά Εγκλήματα και Νομικές Μεροληψίες», στο <https://www.kemo.gr/doc.php?fld=doc&doc=40.pdf>

Κασιμάτης Γ., «Οργανωμένο Έγκλημα και Δικαιώματα του Ανθρώπου», Εισήγηση στο περιοδικό Δίκη, Αύγουστος 2006, στο <http://www.kostasbeys.gr/articles.php?s=4&mid=1479&mnu=3&id=23565>

Καμτσίδου Ιφ., «Το κόμμα – εγκληματική οργάνωση και το Σύνταγμα», στο <https://www.constitutionalism.gr/>

Κωστούλας Β., «Η Χρυσή Αυγή δοκιμάζει τα όρια του Συντάγματος-Οι δυνατότητες, οι αδυναμίες και οι διέξοδοι της Βουλής απέναντι στη Χρυσή Αυγή», στο <https://m.naftemporiki.gr/story/709160/i-xrusi-augi-dokimazei-ta-oria-tou-suntagmatos>

Μαγκάκης Αλ. Γ, «Πολιτικό Έγκλημα και Τρομοκρατία», Νομικό Βήμα, 2002, στο <http://gefragoulis.blogspot.com/>
<http://www.europarl.europa.eu>

Μαντζούφας Π, «Η Χρυσή Αυγή δοκιμάζει τα όρια του Συντάγματος, Οι δυνατότητες, οι αδυναμίες και οι διέξοδοι της Βουλής απέναντι στη Χρυσή Αυγή», στο <https://www.naftemporiki.gr/story/709160/i-xrusi-augi-dokimazei-ta-oria-tou-suntagmatos>, 2013.

Μομφεράτος Γ., «Πολιτικό Έγκλημα», 22-12-15 στο <http://www.kathimerini.gr/843056/opinion/epikairothta/politikh/politiko-egklhma>

Παρασκευόπουλος Ν., «Πολιτικοί κρατούμενοι δεν υπάρχουν στη χώρα», 26-11-15 στο <http://www.kathimerini.gr/839927/article/epikairothta/politikh>.

Παρασκευόπουλος Ν, «Δημοκρατία και πολιτικό έγκλημα», 13-12-15 στο <http://www.kathimerini.gr/842087/opinion/epikairothta/politikh/dhmokratia-kai-politiko-egklhma>

Ασημακοπούλου Θ., *Νομικά Προβλήματα σε δίκες κατηγορούμενων για τρομοκρατικές ενέργειες*, Εργασία στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Σχολή Νομικής, 2004.

Ριζάβα Φωτεινή, *Οργανωμένο Έγκλημα*, Διδακτορική Διατριβή την Εγκληματολογία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμ. Νομικής, 2014.

Αποψη του Σπινέλη Δ, καθηγητή Ποινικού Δικαίου του Πανεπιστημίου Αθηνών στο <http://www.kathimerini.gr/145141/article/epikairothta/ellada/oi-kathgories-den-synistoyn-politiko-adikhma>

Το «Σύνταγμα» της δικτατορίας στο <http://www.kathimerini.gr/>

Παπαδημήτρης Μπάμπης, «*Η στέρηση της ιθαγένειας και το νομικό καθεστώς*», Η Αυγή, 10-1-1975.

4. Νομοθεσία/Λοιπά Κείμενα

N. 2829/2001

N. 3090/2002

N. 3259/2004

ΦΕΚ τ. Α' 48/17.11.1864

ΦΕΚ τ. Α' 127/01.06.1911

ΦΕΚ 107/A/3.6.1927

ΦΕΚ 1/A/1.1.1952

ΦΕΚ 267/A/15.11.1968

ΦΕΚ Α 1/1971

ΦΕΚ 266/A/4.10.1973

ΦΕΚ Α 111/9-6-1975

α.ν 375/1936

α.ν. 516/1948.

α.ν 453/1945.

Πρακτικά Βουλής, Συνεδρ. ΟΣΤ' της 23.4.1975, σελ 430 – 435.